

Ingyen

SZPRÉMI EGYHÁZMEGYE MULTJÁBÓL
3.

A FELSŐÖRSI PRÉPOSTSÁG TÖRTÉNETE

EREDETI OKIRATOK ALAPJÁN

IRTA :

BEDY VINCE DR.

GYÓRI NAGYPREPOST

15 képpel

VESZPRÉM, 1934
EGYHÁZMEGYEI KÖNYVNYOMDA

Értelmet zavaró sajtóhibák.

Detregezth 16. old. alulról 5. sorban javítandó **Debregezt.**

Hóman—Szegefű 34. old. 1. jegyzetben javítandó **Hóman—Szekfű.**

Tunyogi 56. old. 10. sorban javítandó **Turonyira.**

Nagymehei Orbán 56. old. alulról 13. sorban javítandó **Nagy-
lucsei Orbán.**

Fontenaibleai 61. old. alulról 15. sorban javítandó **Fontaine-
bleai.**

Szegefű 61. old. 1., 69. old. 2. jegyzetben javítandó **Szekfű.**

A VESZPRÉMI EGYHÁZMEGYE MULTJÁBÓL

3.

A FELSŐÖRSI PRÉPOSTSÁG TÖRTÉNETE

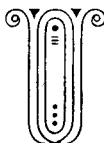
EREDETI OKIRATOK ALAPJÁN

IRTA :

BEDY VINCE DR.

GYŐRI NAGYPRÉPOST

15 képpel

VESZPRÉM, 1934
EGYHÁZMEGYEI KÖNYVNYOMDA

Nihil obstat.

Dr. Eugenius Gutheil
censor dioecesanus.

2041.
1934.

Imprimatur.

Wesprimii, die 25-a Maii a. 1934.

COLOMANNUS KRÄNITZ
Episcopus consecr. Cymensis,
Vicarius Generalis Eppalis.

Főméltóságú
Batthyány Strattmann László
herceg úrnak,

a Batthyány-család hét évszázadon át
nagylelkűen gyakorolt kegyurasága
emlékéül mély tisztelettel ajánlja

a Szerző.

Bevezető szavak.

A jelenlegi felsőörsi prépostnak szíves barátságából többször gyönyörködtem a prépostsági ősrégi templom művészi kiképzésében, az építészetnek műremek számba menő maradványaiban. Látva az értékek romlandóságát, eszembe jutottak a kenyérszaporító Üdvözítő szavai: Colligite fragmenta, gyűjtésük össze a töredékeket.

A trianoni békeparancs nemcsak országunkat darabolta szét és gazdaságunkat rabolta el, hanem műtörténeti kincseinket is azoknak adta, akiket e kincseknek sem eredete, sem története nem érdekel, akiknek életétől azoknak minden vonatkozása tengernyi messzeségre esik és akik még azt sem tanulták meg, hogyan kell a műértékű kincseket megbecsülni. A csúcsíves építkezés műkincsei csaknem teljesen elvesztek számunkra, csak a román stíluakból maradtak csonka Magyarország számára megőrizni való emlékek. Ezek közé tartozik a felsőörsi prépostsági templom is, melynek keresztboltozatos szentélye, félköralakú bolthajtásos apsisa, tornyának alsó része és abba beleépített portáléja, a főhajó falának és az apsisnak külső, fogas rácsozatú párkánya, félköralakú faragott diszítésével, — minden kétséget kizárólag a 12. századra vagy a 13. század első negyedére vall.

A prépost óhajására is hozzákezdtém a prépostság írott emlékeinek összegyűjtéséhez. A gyér emlékek közül, amiket

össze tudtam szedegetni, alig vonatkozik valami magára a templomra, legtöbb a prépostságról és a prépostokról szól. Semmi adatot nem hagytam figyelmen kívül, hogy az intézményről némileg is teljes képet festhessek.

Összegyűjtöttem ez adatokat, hogy mielőtt valami veszendőbe menne belőlük, az irodalom kincses házába behordjam, hogy onnét a maga számára kiszedegethesse, aki majd többet tud a mult homályából feltárni és régi műveltségünk fényét jobban szemébe tudja villogtatni országunk feldarabolóinak.

Hálás köszönetet mondok mindenkinek, aki levéltári kutatásaim alkalmával szíves készséget tanusított irántam. A könyvben előforduló képeket jórészt Pehm József apát, valamint Csányi Károly és Rados Jenő tanár urak lekötelező szivességének köszönhetem, akiknek ezúton is őszinte hálámat nyilvánítom.

Győr, 1934. május hava.

Bedy Vince dr.

I. RÉSZ.

Örs község.

Örs község eredetéről sokan irtak már és sokféle véleményt kockáztattak meg felőle, de bizonyosat senki sem tudott mondani róla. A kicsike község az állami életben nem jutott fontos szerephez, éppen azért régi multjáról írott forrásaink nem emlékeznek. Bizonyos, hogy a rómaiak idejében Veszprém egész környékével együtt lakott helynek kellett lennie. A hosszú századok folyamán az örsi telep legtöbb nyoma elpusztult; mégis a legutóbbi ásatások alkalmával Felsőörsön is római épületalapot, sirokat találtak. Amor-szobor, többféle edény, téglaoszlopos fűthető szoba (hypocaustum) került napvilágra.¹⁾ Ezek a római település biztos nyomai. A rómaiak kivonulása után valószínűleg szláv nép ütötte fel Örsön is tanyáját. Nevének származását nem tudjuk bizonyossággal megállapítani. Majd Örs szittyavezérnek tulajdonították alapítását, akitől nevét is kapta volna; aki itt a Balaton mellett ütötte fel szállását; majd a régi őrálló helytől (Őrhely, Őrshely) keltezték nevét; majd a magyarok honfoglalása előtt már halásztanyának gondolták az urs tót szótól, ami hálót jelent. Mindegyik vélemény megegyezik abban, hogy a honfoglalás idején lakott hely volt. Ha természetnyujtotta kitűnő tulajdonságait nézzük, nem csodálkozhatunk rajta, hogy vezető emberek telepedtek meg benne és birtokosai közé

---

¹⁾ Balácsa. A magyar orvosok és természetvizsgálók 1912. évi vándorgyűlésére kiadta Hornig Károly br. püspök. Római telepnymok: Laczkó Dezsőtől. Balácsai ásások: Rhé Gyulától. 9. l.

kiváncsoztak. A szomszédos veszprémi püspöki székhelyet az egyházra nélkülözhetetlen iskolák a tudományok vidéki központjává tették, melynek közelébe szívesen huzódtak a kardforgató vezérek is. A püspöki székhelyből szétáradó új vallás is édesgette közelébe a megszelidülő urakat és szolganépeiket. A Balaton egyik oldaláról védelmet nyújtott a gyakran támadó külső ellenséggel szemben. Magas szikla-orma igen alkalmas pont gyanánt kínálkozott biztonságot nyújtó váracská, palota építésére. A hegy tövében húzódó kies völgy, mely másik szélével a lovasi sziklás hegy lábához támaszkodik, a rajta keresztül folyó patakocskával és több helyen előtörő forrásával pihenő helyet és üdítő italt kínált a palota urának és a község népének. A völgy bújá növésű rétje és tiszta forrás-vize legelőt, itatót adott a lovagok paripáinak, a nép állatjainak. A vulkanikus eredetű és könnyen fejthető kőzet, a hegyeket takaró erdőség építőanyagul kínálkozott. Érthető, hogy a később 11 ágra szakadt Örs nemzetség megtelepedett itt és nagy erősségű palotát is épített a szikla ormára. A palota építését régi okirataink Örsi Buhnának vagy fiának Ugrának tulajdonítják a 12. század elején, mely 1155-ben került Örsi Belusnak kezére.¹⁾ Belus után unokájának Örsi Pálnak fia Örsi Mátyás ispán birtokolta, aki a 13. század közepén túl elzálogosította, majd 1299-ben eladta a körülötte levő 32 hold földdel, gyümölcsösssel és erdővel együtt 35 márkáért, 7¹/₂ penzáért Örsi Radnót fiának, Miskének vagyis első unokatestvérének. A leirt birtok a palota és az Alsóörsre vezető út mellett terült el; a hegy tövében az „Alkut“-nak nevezett forrás fakadt fel, amely a mai napig is megvan. A szerződés kikötötte, hogy Miske a palotát megújíthatja, de kastélyt nem csinálhat belőle.²⁾ Ez idő óta az egész

1) Dr. Wertner Mór: A magyar nemzetiségek leszármazása a 14. század közepéig. Regesták. 221. l. Gerson nádor 1155. bizonyítja, hogy Urs, Buhna fia, Ugra fia, Belus comes fia Miska testvérel Suinmur-ral Uran és Urs nevű kastélyok iránt megegyezett. Suinmur kapta Uran felét, Belus másik felét és Urs felét. U. o. Az egri káptalan 1205. a fenti okiratot Ursi Belus comes fia Miska részére átírta.

2) Békefi Remig: A Balaton környékének egyházai és várai. 166. l. — Wenzel: Árpádkori új okmt. 7, 498. — Idem Miske sepedictum pallacium edificali reparacione renovare posset, sed incastellare nullo modo. — Zalai oklvt. II. 115. 117. l. 1299. év máj. 22.

hegyormot Miske-palotának hívta a nép, sőt így hívja ma is, mikor már a palota más kézre került, a Miske családnak még a neve is kiveszett és maga a palota is elpusztult, még romjai is eltűntek. Horh néven is fordul elő a palota helye. Örsi Miske fia Jakab 6 márkáért elzálogosította 1357-ben a Horh nevű helyen fekvő palota alatt elterülő rétjét, mely a malom mellett huzódott el, valamint a palota előtt elterülő 12 hold földjét, malmát Örsi Mihály fiának Miklósnak.¹⁾ — Mikor ennek az Örsi Miske-ágnak fiú leszármazottjai kihaltak, újból az elzálogosító Mátyás ispán dédunokája, Kis György és ennek fiai Batthyány László és Albert akarták visszaszerezni ősük palotáját. Kis György, ekkor esztergomi várnagy, fiaival egyetemben tiltakozott Miske fia Pál és Pálnak fia Mátyás ellen, akik idegennek akarták elzálogosítani a palotát a mellette fekvő erdővel és földekkel, holott ők, mint határos szomszédok, felajánlották a kért zálogos pénzt.²⁾ 1406-ban Kis György özvegye, ekkor Csapy András felesége és gyermekei Batthyány László, Albert és Orsolya megismételték e tiltakozásukat.³⁾ Mégis eredménytelen maradt a tiltakozás, mert a palota Szentgyörgyi Vince Tamás kezére került, aki ellen e címen pert indított 1411-ben Kis György özvegye Csapy Andrásné, Katalin asszony.⁴⁾ Talán e birtokrészecke volt az a terület, melyet 1428-ban Batthyány Albert Szentgyörgyi Vince Bálinttól visszaváltott.⁵⁾ Batthyány László azonban még 1435-ben is pereskedett felsőörsi (nagyörsi) birtokrészei miatt a Szentgyörgyi családdal.⁶⁾ A palota és hozzátartozó birtok nem sokáig maradt meg a Batthyányak kezén. 1452-ben Batthyány Albert fiai, András és Péter és András fiai Gáspár, Boldizsár és Keszölczés András felesége Erzsébet és Anna, továbbá atyai nagybátyjuk Batthyány László fia János, nagy szorultságukban 400 forintért eladták kövágóörsi birtokrészüket a rajta levő kőházzal, vagyis palotá-

1) Zalai oklvt. I. 570. l.

2) Zalai oklvt. II. 308—9. l.

3) U. o. 329. l.

4) U. o. 372. l.

5) U. o. 457. l.

6) U. o. 487. l.

val együtt faiszi Ányos Mihálynak és fiának Györgynek. Azt is kikötötték, hogy akár ők, akár utódaik, ha e birtokot visszavennék, helyette a fehérmegyei Batthyánt tartoznak átadni.¹⁾ Valószínű, hogy az idegen kézre került ősrégi palota a török világban pusztult el, mikor Veszprém egész környéke, a prépostság is a törökök dulásának esett áldozatul.

Az Ányos család ekkor már a kővágóörsi birtokosok közé tartozott. 1401-ben Zsigmond király vámosi Ányos Gergelynek, a veszprémi vár várnagyának, érdemei jutalmául Örsön birtokot adományozott, melybe a veszprémi káptalan be is iktatta.²⁾ 1452-ben pedig Hunyady János kormányzó faiszi Ányos Mihálynak hűséges szolgálataiért Kővágóörsön előbb említett birtoka mellett egy nemesi udvartelket adományozott, mely Thagyán Pál magvaszakadtával szállott a magyar koronára.³⁾ Az ősi birtokosok között találjuk az Osl nemzetséget is, mely 1238-ban megvette Tivadar, Tamás és Tlyuka örsi nemesek birtokrészét.⁴⁾ Igen természetes, hogy más nemes urak is szereztek birtokrészeket e kedvező fekvésű határban, akiknek nevét írott okmányaink nem tartották fenn az utókor számára. Kőfejtő telepei után Kővágóörsnek nevezték okirataink e falut; csak később nyerte az Alörs (Alsőörs) és Felörs (Felsőörs) nevet, mikor ketté szakadt és két községgé alakult át e népes telep. Ekkor néha Nagyörs és Kisörs néven is fordul elő a két Örs. Az Örsi nemzetség nem tartozott a legelőkelőbb főurak, főnemesek közé; királyi, vármegyei és káptalani szolgálatban találjuk egyes tagjait. Örsi Mátyás 1272-ben királyi pristaldus, majd a veszprémi káptalan pristaldusa.⁵⁾ Örsi Miske ispán 1322-ben judex per nobiles deputatus, vagyis a mai szolgabírók hatáskörével megbízott ember, vagy talán a nádori biráskodáshoz beosztott bíró.⁶⁾ De az is tény, hogy a vagyonosabb nemesek között foglaltak

1) Hazai okmt. 5, 250—251. l.

2) Hazai okmt. 2. 180—186. l.

3) U. o. 314. l.

4) Wertner i. m. 221. l.

5) A pristaldus itéletvégrehajtó, végrehajtó bíró. U. o. 221.

6) Mórocz Dániel: Felsőörs prépostsága. 21. l. — Miske comes de Urs et Juth judex per nobiles deputatus.

helyet. Örsön kívül is rendelkeztek birtokrészekkel: II. András király 1207-ben Misca comesnek a veszprémmegyei Vámost adományozta.¹⁾ I. Miske ispán az Örssel szomszédos Peszén is birtokos volt; e birtokából részesedett fia Renold, és lánya Gyöngy, aki a peszei domb nevű földet kapta. Ugyanily nevű földje volt itt Faiszi Leopard özvegyének is, aki valószínűleg rokona Renoldnak és Gyöngynek.²⁾ 1329-ben Károly Róbert király Örsi Mátyás fiának, Bekének adott Peszén birtokot, melybe a veszprémi káptalan be is iktatta. 1339-ben pedig Örsi Mátyás ispán másik fia, Mihály nyert beiktatást peszei birtokrészébe. A rátóti nemzetségből való Örsi Renold fia, Miske mester és fia Pál, és Jakab a veszprémi határban fekvő 50 hold peres földjüket átengedik a veszprémi káptalannak; az viszont 27 holdat ad nekik cserében Alsóörsön, Lovason, Peszén és Szárberényben.³⁾ 1320-ban Örsi Renold fia II. Miske mester és Fayszi Demeter birtokot cseréltek: Fayszi Demeter és felesége Chala, Pezey Ányos leánya, anyjának Margit asszonynak beleegyezésével peszei 60 hold szántóföldjét és erdejét elcserélte Miske mesternek Fajszon levő kuriális telkével.⁴⁾

Pesze (Pesce) veszprémmegyei falu, a veszprémi vár földjéhez tartozott,⁵⁾ Veszprém és Felsőörs között feküdt; határa a veszprémi, felsőörsi, fajszi és vámosi határral érintkezett. Elég nagy területet foglalt magában. Mint várföld, a király adományozása alá tartozott. Több érdemes nemes és vitéz részesült belőle kir. adományképpen. Birtokosai között találjuk: az Ányos családot, Pezey Pál fiait;⁶⁾ az almádi kolostort Pezey András adományából;⁷⁾ a veszprémi káptalant;⁸⁾ Örsi Mátyás fiának, Bekének 1328-ban adta I. Károly király a magvaszakadt Ányosnak, a veszprémi vár jobbágyának birtokát,⁹⁾ mely később az

1) Wertner: i. m. 221. l.

2) Békefi: i. m. 222. l.

3) Zalai oklvt. I., 168. l. 1323. júl. 31.

4) Körmendi lvt. 3. Alm. 2. Lad. 75. sz.

5) Zalai oklvt. I. 196. l. 1320. év. A veszprémi kápt. bizonyáglevelé.

6) U. o. 55. l. 1269. év.

7) U. o. 90. l. 1282. év.

8) U. o. 168. l. 1323. év.

9) U. o. 214. l.

Örsi nemzetség kezére került véglegesen.¹⁾ Örsi Miklós határjárást is tartatott 1340-ben, melynek okmányát a sok birtokper elsimítására Gara László nádor újból átírta.²⁾ Kir. adományban részesült Peszén Saági András, Károly Róbert király vadásza is.³⁾ Ott találjuk Örsi Miske fiait, Pált és Jakabot is.

Határában két forrásvizű kutat ismerünk, az *Alacsony*-kutat és a *Mosó*-kutat; az előbbi ma is megvan még „peszei kút” néven a veszprémi útra dülő földek aljában; az utóbbinak nyoma veszett; fekvését nem is tudjuk meghatározni. A faiszi határ felé a „Velermér által létesített halastó” feküdt,⁴⁾ melynek közelebbi helyét nem tudjuk megállapítani. Ma már nyoma sincs meg. A szántóföldek végében huzódó völgyben, melyet „Nagyvölgynek”, „Vaca-völgynek” is neveznek okirataink, kis berekben forrás fakadt fel, melyből kiáradó patak végig folyta a völgyet és a Balatonba ömlött bele. A patakot, melyet később „forrás-pataknak” is neveztek, a Malomvölgyben ma is megtaláljuk. — A hely- és dülőnevek közül megemlítik okirataink: a *Nagytelek*, *Leshegy*, *Bordácshegye*, *Mikus vesszős*, *Mokóerdő*, *Ozto*, *Monorogya*, *Hálóvetőhely*, *Hálóvetőhegy*, *Eresztő*, *Acsa-harasztja*, *Pippa-harasztja*, *Kerch-erdő*, *Fenyős* neveket.⁵⁾

A községben találjuk 1269 óta a Szt. Kozma és Damján tiszteletére épített templomot, melyet néha kápolnának neveznek okirataink.⁶⁾

A község templomával együtt 1476-ban még épségben fennállott, mikor Mátyás király Batthyány Boldizsár kérésére átírta és megerősítette a Miske család 1341. évi egyességlevelét. Talán Miksa király német hadai rombolták le a falut 1490 végén, vagy később Szapolyai János király hivei dúlták szét.⁷⁾ Még valószínűbb azonban, hogy a Veszprémet ostromló törökök pusztították el. Területét a szomszédos községek határába olvasztották

1) U. o. 348., 353. l. 1339. év.

2) U. o. 364. l.

3) U. o. 353. l. 1339. év.

4) U. o. II. 189. l. 1383. év.

5) U. o. I. 55., 151., 152., 364. l. II. 189. l.

6) U. o. I. 55. 364. — II. 189. l.

7) Religio 1854. évf. 2. félév, 322. l.

bele. A templom romjai a Veszprémből Felsőörsre vivő országút jobb oldalán még az 1850—1880-as években is láthatók voltak. Faragott köveit, az oszlopfőket, szobormaradványokat az örsi prépostság kertjébe és gazdasági udvarába hordták be, ahol ma is megvan belőlük néhány szép faragású darab. Egyéb köveit az örsi, vámosi és fajszi gazdák hordták szét épület-anyagul. A kövekkel kirakott és forrásvizben bővelkedő „Alacsonykút“, mai nevén „peszei kút“ most is használatban van a peszei prépostsági dűlő alsó végében. Nemsokára betemetődik ez is és ezzel eltűnik a peszei falu utolsó emléke is.¹⁾

A prépostság alapítása.

A bűnbánó Magdolna tiszteletére alapított és pártfogása alá helyezett örsi prépostság eredetét még mindig homály fedi. Alapításának idejét csak hozzávetőleg tudjuk megállapítani. A felsőörsi egyház 1809. évi és annak nyomán többi egyházlátogatási okirata²⁾ II. Béla király idejére (1131—1141.) teszi a prépostság alapítását és alapítójául Örsi Rajnaldot, II. Béla udvari emberét jeleli meg. Mint alább a családfánál majd feltüntetem, II. Béla idejében Belust ismerjük az Örsi családból; I. Radnót (Rajnald) IV. Béla király idejében élt: tehát az okirat megállapítása nem lehet helytálló. Különben is semmiféle történeti okiratra nem hivatkozik ez egyházlátogatási okmány. A veszprémi püspökség római oklevéltára szintén a 12. században keresi a prépostság alapítását, de alapítójáról nem tesz említést.³⁾ Tényként csak annyit állapíthatunk meg, hogy a prépostság és temploma a 13. század első negyedében már fennállott. Örsi Miske ispán második felesége, Oslí Margit ugyanis az örsi Mária Magdolna egyház szt. Mihály oltárát Bertalan veszprémi püspökkel (1226—1244.) szenteltette fel és ez alkalommal egy jobbágyszasszonyt is ajándékozott az egyháznak.⁴⁾ Ez a tény következ-

1) Felsőörsi prépostsági irattár. Okmánymásolatok. — Idősebb emberek elbeszélése. — Az 1854. évi Religio i. h.

2) Felsőörsi préposti lvt.

3) Bevezetés XCVII. l.

4) Wenzel: Árpádkori új okmt. II. 290. l.

tetést enged arra, hogy Miske ispán második felesége csak befejezte a templom berendezését, mikor a második oltárt felállította benne, — de az építkezés már előbb történhetett akár Miskének, akár valamelyik ősének bőkezűségéből.¹⁾ Erre vall az a körülmény is, hogy a prépostság és egyháza javadalmáról szó sem esik. Az egyetlen jobbágyasszony adományozását nem tekinthetjük alapítványnak, amellyel a prépostságot és egyházát javadalmazni lehetett volna. A javadalom kijelölése az alapításkor történt meg, Osl Margit asszony e szolgáló átengedésével csak az oltár gondozását akarta elősegíteni. Ez időtől fogva a Kővágóörsi család gyakorolta a prépostság kegyúri jogát. 1318-ban Mátyás ispán fiát, Kővágóörsi Mihályt találjuk e jog gyakorlásában.²⁾ A kegyúri jogra vonatkozik az a per is, melyet Saági Miklós fia András indított Örsi Mihály fia, Miklós és Domonkos ellen, akik őt az örsi egyházba való belépéstől eltiltották.³⁾ Csak mint kegyurak követelhetek maguknak ily jogot. 1341-ben Károly Róbert király rendeletére a veszprémi káptalan előtt egyességet kötöttek peszei és kővágóörsi birtokaik megosztása, továbbá a peszei szent Kozma és Damján tiszteletere épült templom, és a bűnbánó Mária Magdolna nevét viselő örsi prépostság kegyurasága tárgyában — Kővágóörsi Miske fiai: Pál és Jakab, és Pál fia Renold — Kővágóörsi Mihály fiaival: Miklóssal, Domonkossal, Jánossal és Péterrel. Az egyeség szerint Mihály fiai Miklós és Domonkos, János és Péter, Ányos és Flórián peszei birtokából, melyet nagybátyjuk Beke (Bekény) kir. adományul nyert, megtartják azt a 192 (200—8) hold földet, amit eddig is használtak, és Kővágóörsön is megmaradnak háborítatlanul eddig használt földjeik birtokában és részesednek az örsi prépostság kegyúri jogában. Miske fiai Pál és Jakab, és Pál fia Renold megmaradnak eddig használt peszei és örsi birtokuk jogában, — és részesednek a szt. Kozma és Damján peszei egyház kegyúri jogában. A prépostságnak három

1) Békefi Remig: A Balaton környékének egyházai és várai. 157. 166—168. l.

2) Zalai oklvt. I. 151. l. — Renold fia, Miske és Márton örsi prépost földet cseréltek; e cserébe Mátyás ispán fia Mihály, az *egyház kegyúra*, beleegyezett.

3) U. o. 544. l. 1353. év.

telket ajándékoznak a préposti kúria déli szomszédságában és megerősítik a prépostot örök időre ama száz hold földnek birtokában, amit őseik adtak a prépostságnak. Viszont a prépost Pál szállója mellett öt holdat vissza ad a testvéreknek. Mihály fiai Miklós és Domonkos szintén meghagyják a prépostságot az őseik által adományozott birtok élvezetében; a peszei kút mellett levő 28 (30—2) hold földet, melyet őseik a prépostnak elzálogosítottak, örök időre a prépostságnak ajándékozzák. Ekkor adták a préposti egyháznak Balázs nevű harangozót fiával együtt.¹⁾ Ezt az egyességet 1476-ban Batthyány I. Boldizsár, Mátyás király kamarása, Batthyány Albert fiának, Andrásnak fia, a maga és testvéreinek, Gáspárnak, Miklósnak, Lénárdnak, Jánosnak nevében bemutatta Mátyás királynak átírás és megerősítés céljából. Kijelentette, hogy ősapjuknak Györgynek elődei Kővágóörsi Miske fiai Pál és Jakab kötötték ez egyességet. Mátyás király átírta és meg is erősítette ez egyességet és ezzel a Batthyány család kegyúri jogát elismerte az örsi prépostságra vonatkozólag.²⁾ A királynak bemutatott okmány alapján Batthyány László fia János, és a rokon fayszi Ányos fia Mihály joggal mondhatták 1455-ben, mikor Verőczey Simont préposttá kinevezték, hogy Mária Magdolna örsi egyházát és prépostságát az ő elődeik alapították, és így őket illeti meg a kegyuraság joga.³⁾

Mielőtt az Örsi-Miske-Batthyány család leszármazásának kimutatását megkísérelném, néhány okirat-kivonatot közlök le, melyekkel a leszármazási táblát alátámasztom.

1. Fentebb idéztem Gerson nádornak 1155-ből való okiratát, mely Örsi Buhnát, Ugrát, Bellust, és ennek fiát I. Miske ispánt említi fel — ősökül.

2. A veszprémi káptalan bizonyítja 1227-ben, hogy Misca comes testvérei: Mihály és Absa.⁴⁾

1) Körmendi lvt. 3. Alm. 2. Lad. 9. sz. eredeti okl. — Veszprémi püsp. lvt. Koller-féle Archiv. 4. Fasc. 2. sz. okl. másolat. — Zalai oklvt. I., 379—382. l. — Békefi: i. m.

2) Körmendi lvt. 3. Alm. 2. Lad. 55. sz. — Veszprémi püsp. lvt. Koller-féle Archiv. 4. Fasc. 2. sz.

3) Zalai oklvt. II., 558—9. l. — Békefi: i. m. 157. l.

4) Dr. Wertner Mór: A magyar nemzetségek leszármazása a 14. század közepéig. Regesták. 222. l.

3. 1257. A veszprémi káptalan bizonyítja, hogy Sol (helyesen Osl) Péter fiának Péternek Wrsi Jakab előtt esküt kellett volna tennie arról, hogy mikor Margit Wrsi Miske felesége a Mária Magdolna templomban oltárt emelt, ennek kezelésére szolgálónót ígért. Péter eskütételre nem jelent meg.¹⁾

4. Örsi Mátyás 1272. kir. pristaldus, Örsi Pálnak és Kela asszonynak leányát, a Csanád nemzetségbeli Kilián özvegyét vette feleségül.²⁾

5. *Pál fia* Örsi Mátyás 1298. előtt elzálogosította, 1299-ben pedig fiaival Mihállyal, Andrással, Péterrel egyetértve eladta Örsi Radnót fiának Miskének örsi palotáját a hozzátartozó földekkel.³⁾

6. Kővágóörsi *Pál fia* Mátyás régi palotáját a hozzátartozó földekkel és erdővel zálogba kérte Kővágóörsi Miklós fia György és ennek fia 1401.⁴⁾

7. Örsi Mihály fia Miklós és Miske fia Pál az örsi Szemerces-hegyen egészen a „Borzlyukig“ terjedő földjüket szőlővel való beültetésére felvállást tesznek, 1350. 8 évig semmit sem kérnek, 8 év után pedig minden hold szőlőből 5 csöbör bort, 1 kapant, 2 kalácsot és 1 mérték zabot kívánnak hegyjog címén.⁵⁾

8. 1354. I. Lajos király beleegyezését adja hozzá, hogy Kővágóörsi Mihály fia Miklós, és Kővágóörsi Miske fiai Pál és Jakab magvaszakadás esetén egymás után örökösödjenek.⁶⁾

9. 1362. Örsi Miske fiának, Pálnak leányait, Margitot és Katalint I. Lajos király fiusította, és Vágóörs, Lovas, Faisz birtokaiba beiktatta. Margit férje: Tamás fia, Miklós; Katalin férje, Szőke Miklós deák, Detregezth várnagya, akinek Pál örökös birtokot adott Örsön.⁷⁾

10. 1380. Szőke Deák Miklós felesége Katalin és Örsi Pál fia Mátyás, Tiba fia Mihály ellen perelnek a kilenced megtagadása miatt.⁸⁾

1) U. o.

2) U. o.

3) Békefi: i. m. 168. l.

4) Zalai oklvt. II., 308—9. l. — 221. l.

5) Békefi: i. h. — Zalai oklvt. I., 498. l.

6) Wertner: i. m. — Zalai oklvt. I., 553. l.

7) Zalai oklvt. I., 635. l. II., 52. l.

8) U. o. II., 165. l.

11. Zsigmond király Örsi Miklós fiának, Kis Györgynek a tolvajok, rablók elszaporodása miatt pallos-jogot adott 1392-ben, hogy Örs, Lepsény, Pata veszprémmegyei, Látrán és Benyk esztergommegyei birtokain a tolvajokat, rablókat és más gonosztevőket tisztjei által elfogathassa, elítélhesse, kioztathassa, lefejeztethesse, felakasztathassa. Az akasztófát és egyéb kinzó eszközeit e birtokok területén felállíttathassa.¹⁾

12. Zsigmond király 1397-ben a fehérmegyei Szabad-Batthyánt Kővágóörsi Kis Györgynek adományozta.²⁾ Ez időtől fogva Batthyány Kis Györgynek nevezték őt. Ez a Kis György 1396-ban Kanizsai János érsek alatt bírói tisztet viselt.³⁾ Tőle származott le a Batthyány család. Ez okiratok, továbbá Karácsonyi János⁴⁾ és Wertner Mór dr. történeti munkája alapján, a Révai és Pallas Nagy Lexikon historikusának tekintélyére és a körmendi levéltár okirataira támaszkodva,⁵⁾ a csatolt táblázaton kísérem meg az Örsi-Miske-Batthyány család leszármazásának kimutatását. A leszármazást mutató táblázaton feltüntetett Gyöngyről, I. Miske ispán leányáról még a következő adatot jegyezték fel régi okirataink: Vámosi Baracs Barla ispán és felesége Gung (Gyöngy) kiegyeztek a testvérrel Örsi Reinolddal és Fayszi Leopárd özvegyével bizonyos Lombföld nevű két-ekényi birtokra nézve, melyet eddig Gyöngy az atyjától nyert peszei Lombföldhöz tartozónak gondolt.⁶⁾ Ugyanez a Gyöngy két testvérétől, Ábrahám-tól és Páltól Vámoson birtokrészt kapott, melynek felét azonban lelke üdvösségeért — tehát alapítványképpen — a fehérvári káptalan előtt a veszprémi egyháznak adta. Mivel a felvállásban halála megakadályozta, 1276-ban férje a Boroeh nemzetségből való Farkas fia Barla (Barleus) tette meg a felvállást felesége akarata szerint.⁷⁾ E birtokot felesége mint anyjának Rózának hitbéri és saját leány-negyedi illetményét kapta testvéreitől.⁸⁾

1) U. o. 256. l.

2) Csánki: Magyarország tört. földrajza a Hunyadiak korában. III. 361. l.

3) Zichy-család okmt. 5. köt. 10. l.

4) A magyar nemzetségek a 14. század közepéig. III—I., 17—20. ll.

5) 3. Alm. 2. Lad. 55., 58., 59. sz. okiratok.

6) Hazai okmt. 3., 47—48. l.

7) U. o. 5., 54. l.

8) Wertner: i. m. 222. l.

Wrsi Buhna
Ugra

Bellus 1135. — Suimnur v. Suimnur (Zwoinimir)

I. Miske 1205—1257

Mihály Absa

1. felesége Rózsa (Rusa)

2. felesége Osl Péter leánya Margit 1240—1257.

Ábrahám 1258—1270. Renold (Radnót) 1258—1270.

György 1270—1276.

Pal † 1272 előtt

II. Miske 1298—1323.

féjje a Boroch nemzetségbeli Barla ispán

felesége Kela, 1272. özvegy Kővágóórsi Mátyás 1272—1299.

felesége a Győr nemzetségbeli Övári Konrád leánya Katalin.

Más okiratok szerint Pal és Kela leányát, a Csanád nemzetségbeli Kilián özvegyét vette feleségül

Pal 1323—1372. Jakab 1320—1372. Erzsébet, apáca 1345.

II. Renold (Radnot) Mátyás János Margit 1362 Katalin 1345—1362.

1341—1350.

1377.

1341—1350. férje Tamásfia Miklós (Mixe)

féjje Zentke Miklós deák, detregezthi várnagy

+

+

+

Kővágóórsi Mihály 1299.

András 1299.

Péter 1299.

Beke 1299—1328.

Miklós mester 1333—1380.

János 1341.

Péter 1341.

Kis György 1392—1401.

Jakab 1341—1353.

esztergomi várnagy 1360.

felesége : János bathyányi nemes ember leánya, Kata. (1406—1411.)

Zsigmond királytól ajándékba kapta 1397-ben a fehérmegyei Szabad-Bathyányt, azóta a Bathyányi nevet használja. Tőle származik le a Bathyány-család.

Feleségének második férje Boka, Csagy András.

Bathyány László

Albert

Orsolya 1406.

János 1452—1455.

András, Péter 1452.

Erzsébet

Anna

Miklós

féjje: Keszölcsei (Keszölczés)

András

János

Gáspár, Boldizsár

1476., Miklós, Lenard, János

Batthyányi Kis György leszármazottjai a magyar nemzeti és politikai élet terén nagyértékű működést fejtettek ki, aminek elismeréseül az ország főnemesi urai közé emelkedtek fel. I. Ferenc (1497—1566) II. Lajos királytól 1524-ben adományul kapta a magvaszakadt Újváry Lőrinc németújvári birtokát. — II. Ferenc 1606-ban Rudolf királytól Körmendet kapta; 1628-ban pedig II. Ferdinándtól a *bárái* címet.

I. Ádám (1610—1659) 1630-ban tért vissza a kath. vallásra, és ekkor kapta II. Ferdinándtól a *grófi* rangot. Lajos gróf (1696—1765) Magyarország utolsó nemzeti nádora, 1746-ban Körmendet hitbizományi birtokká alakította át. — II. Ádám feleségül vette Strattmann Eleonóra grófnőt, akinek birtokával együtt a Strattmann nevet is átvette a Batthyány név mellé. Másodszülött fiát, Károlyt, aki II. Józsefnek nevelője is volt, II. József 1764-ben, mikor római királlyá választották, hálából római birodalmi herceggé nevezte ki. Károlynak fiu örököse nem volt, azért a hercegi cím bátyjának, Lajosnak utódaira szállt át.

A család cimere: kék mezőben szikla, tövében barlang, melynek alját borító vizből kétfarkú oroszlán emelkedik fel, szájában kardot tartva. A szikla felett pelikán, mely csőrével testét feltépi és fiait vérével táplálja.

Az örsi prépostság kegyuraságát ez idő óta a körmendi hitbizomány tulajdonosa, a Batthyány-Strattmann hercegi ág gyakorolja.

A világi papok prépostsága.

Pázmány Péter az 1629. évi zsinati jegyzőkönyv toldalékában az ismeretlen eredetű prépostságok közé sorozza az örsit, melyről nem tudható, hogy szerzetes, vagy világi papok számára alapították-e.¹⁾ A veszprémi püspökség római oklevéltára²⁾ szent Ágoston szabályát követő szerzetes-rendüek prépostságának hiszi, mely azonban már a 14. században világi papok kezére került. Rupp Jakab szintén ezt a véleményt vallja.³⁾ Hóman

1) Péterfy: Concilia Hung.

2) Bevezetés, XCVII. 1.

3) Rupp: Magyarország helyrajzi tört. II—1. 308. 1.

Bálint azt tartja, hogy a Szentlélekről nevezett ispotályos kanonokok prépostsága volt, — de a tatárjárás után Ágostonrendi remetek telepedtek meg Örsön.¹⁾ Okmányyszerű bizonyítékok hiányában nem fogadom el ezt a véleményt, hanem kezdettől fogva világi papok prépostságának tartom. Már a 13. század közepén találkozunk Örsön Demeter pappal, aki Benedek préposttal együtt eskü kivételére nyert megbízatást.²⁾ Okirataink a szerzeteseket mindig frater névvel szokták jelölni, a pap (presbiter) világi papot szokott jelenteni. A 14. század elején, 1318-ban Péter papot egyenesen örsi kanonoknak nevezi okmányunk,³⁾ aki a préposttal együtt résztvett a Miske ispánnal kötött szerződés hitelesítésében. Ez időtől fogva különböző nevű papokkal találkozunk Örsön, akik jövedelmük után pápai adót fizetnek: 1333-ban Mátyás pap 50 kis denárt, 1335-ben Pál pap 5 garast fizetett.⁴⁾ Barra, majd Burla de Wrs, és az wrsi egyház fordul elő az adólajstromban a zalai főesperesség területéről. Bizonyos, hogy Felsőörsről van szó, mert nyomban a szomszédos Paloznakot és Almádit sorolja fel az adólajstrom. Ugyancsak ez időből a prebendások között Mátyást (quondam de Wrs) és Pál urat sorolja fel az adózók között. Más alkalommal, 1357-ben a zalai főesperességből Mátyást (sacerdos ecclesie de Wrs) Tatára idézett tanuként említi fel.⁵⁾ Ha sacerdos ecclesie, akkor nem szerzetes, hanem plébános, vagy a plébános állandó helyettese. Itt említem fel azt is, hogy mikor 1341-ben Miske fiai és Örsi Mátyás fiai egyezkedtek a kegyuraság kérdésének dolgában, mindig a prépostnak, prépostságnak adott földekről beszéltek, még csak elvétve sem említettek kolostort. Ebben az időben még emlékezetben kellett volna lennie a hagyománynak, ha valamikor az egyezkedők ősei kolostornak adták volna a felsorolt javadalmat. — 1347-ben Mihály pap szolgált a prépost mellett;⁶⁾ 1459-ben Benedeket örsi plébánosnak és a prépost

1) Magyar történet II., 185., 187. l.

2) Wenzel: Árpádkori új okmt. II., 199. l.

3) Győri kápt. hit. h. lvt. v. Cth. 218. sz.

4) Veszprémi püsp. római oklvt. II., 66—83. II.

5) U. o. IV. 346. l.

6) Győri kápt. hit. h. lvt. 5. Cth. 219., 225., 251. sz.

káplánjának mondja okiratunk.¹⁾ Mindezek az adatok meggyőzően a világi papokra és nem szerzetesekre vonatkoznak. Sehol semmiféle említést nem találtam a prépostok életadatainál sem a 13. század közepétől fogva arra nézve, hogy a prépostság szerzetesek kezén volna és hogy a prépostok szerzetes főnökök volnának. Sehol semmiféle utalást nem találtam arra, hogy talán előbb szerzetes prépostság volt volna az örsi prépostság. Annak sem találok megfelelő okát, hogy a 12. század végén alapított szerzetes prépostság a következő század végén vagy közepén már miért jutott volna világi papok kezére. Tudjuk, hogy a szerzetesek szívesen ragaszkodnak jogaikhoz, alapítványi vagyonukhoz. Csak példaképpen említem fel, hogy a pápóci szt. Ágostonrendi remeték egész századon át pereltek a pápóci perjelség vagyonáért, pedig e vagyon birtoklását a Szentszék meg sem engedte nekik.²⁾ A pernek, ellenmondásnak sehol semmiféle nyomára nem akadtam forrásaimban. Szinte lehetetlennek tartom, hogy az örsi prépostság elvesztésébe minden vonakodás nélkül belenyugodtak volna a szerzetesek. Ha Ágostonrendi remeték számára alapították a felsőörsi egyházat, akkor nem birhatott prépostság jellegével. Meg kellene jelölnünk az időpontot, melyben prépostsággá alakult át. Ha a Szentlélekről nevezett ispotályos kanonokok voltak első gazdái a prépostságnak, mi volt oka annak, hogy elköltöztek belőle és világi papoknak engedték át. A prépostsági templom tornya a beleépített portáléval együtt, műtörténettel foglalkozó iróink szerint eredeti, a 12. század végéről, vagy a 13. század elejéről való építkezési emlék. E portálén püspöksüveges alak látható, baljában pásztorbottal, jobbával áldást osztva. Ez az alak a prépostot akarja jelképezni, különben semmi jelentősége nem volna a templom portáléján.

Ez a körülmény — bár csak külső bizonyítékot szolgáltat — arra vall, hogy e templom építésétől fogva préposti egyház volt. Tehát remeték számára nem alapították. Azt is felemlítem még, hogy a pápai adószedők 1231—1375. évi számadásaiban

1) U. o. 233. sz. — Hazai okmt. II., 347—8. l.

2) Bedy Vince dr. kézírata: A pápóci prépostság és perjelség története.

a 14. század elején (1332—1337.) préposttal találkozunk, aki 3 kis penzát fizetett, temploma pedig 50 kis garast. Majd a Mária Magdolna egyház plébánosáról emlékezik a jegyzék, aki 8 márkát fizetett.¹⁾ A szent sír kanonokjai, mint lovagok nem foglalkoztak lelkipásztori teendőkkel; tehát csakis világi papokról lehet szó. Másutt is a zalai főesperességben fekvő Örs plébániájáról van említés a 14. században.²⁾

A prépostság kezdettől fogva lelkipásztorkodással volt összekötve.

Ezt a körülményt is ama véleményemnek a támogatására hozom fel, hogy a prépostság mindig világi papok kezén volt, mert rendes körülmények között, rendeltetésüknél fogva a lelkipásztorkodás teendőit világi papok végezték. A prépostság eme jellege nem is egyedülálló dolog. Hasonló esettel találkozunk a győri székeskáptalanba bekebelezett győrhegyi és pápóci prépostságoknál is. A szt. Adalbertről nevezett győrhegyi prépostság a külső városban plébániai teendőket is teljesített; a legszentebb Megváltóról nevezett pápóci prépostság egyik kanonokja Pápócon plébánoskodott.³⁾ Így volt az örsi prépost is egyuttal plébános, kanonokjai pedig kiségitői, káplánjai voltak. Azért nevezi a pápai tizedszedők jegyzéke Mátyás és Pál papokat *prebendariusoknak*, vagyis javadalmas kiségitőknek.⁴⁾ Prebendáriusoknak a legrégebbi idő óta a káptalanok mellett élő kiségitő papokat hívják okmányaink.

Igaz az is, hogy több okmányunk örsi plébánosról beszél anélkül, hogy e plébánost prépostnak mondaná, sőt egyenesen egyik örsi papot mondja plébánosnak, — aki nem a prépost. Ez azonban csak annyit jelent, hogy a prépostság egyik kano-

1) Monumenta Vaticana Hungariae. I. A pápai tizedszedők 1231—1375. évi számadásai. 383. l. A plebano Beate Marie Magdalene VIII. marcas accipit.

2) Veszprémi püspökség római oklvt. I—IV. kötetéhez bevezetés. 139. l.

3) Bedy Vince dr. kézírata: A győri káptalan története a 16., 17. században.

4) Monumenta Vaticana Hungariae. I. A pápai tizedszedők számadásai 1231—1375.

nokja — papja a prépost helyett állandóan végezte a plébánosi teendőket. Abban az időben, melyben a prépostok több javadalmat is élveztek és más javadalmaik helyén is megjelentek, szükség volt arra, hogy helyettük valamelyik papjuk állandóan végezze a lelkipásztori munkát.

A veszprémi püspöki levéltár¹⁾ beszél 1320-ban örsi papról, akit István püspök exkommunikált, mivel a neki járó tizedet lefoglalta, az engedelmességet megtagadta és az esztergomi érsek joghatósága alá adta magát. A kiközösítésről Miklós győri püspök bizonyítványt is állított ki. 1327-ben a veszprémi püspök a római Szentszékhez fordult panaszával az esztergomi érsek ellen az örsi plébános ügyében, akit a pápa követe 1329-ben a püspök joghatósága alá visszarendelt. A levéltár okmányai a füredi esperesi kerülethez tartozó Örsre, tehát a mai Felsőörsre vonatkoztatják ez adatokat. De ez tévedés — mert a Buda mellett levő Örsre, a mai Budaörsre vonatkoznak ez adatok, mely abban az időben a veszprémi püspökség plébániái közé tartozott.²⁾ — Egyéb adataink is, melyeket az előbbi fejezetben soroltunk fel, világosan bizonyítják, hogy a prépostság lelkipásztorkodással kapcsolatos — és a prépost plébános is egyuttal.

1415-ben okmányszerűen is igazolva látjuk e tényt: Jánost, a Mária Magdolna egyház plébánosának és Örsöt plébániai egyháznak nevezi okmányunk.³⁾ 1418. V. Márton pápa Vasvári Lászlót megerősíti az örsi parochialis egyház prépostságában.⁴⁾ 1448-ban is örsi plébánost említ okmányunk, mikor Széchy Dénes esztergomi érsek a zirci és tihanyi apátokat, a faiszi és *felsőörsi* plébánosokat bizza meg, hogy a veszprémi káptalan és Emődy Pál veszprémi prépost között a praedialista jobbágyok miatt kitört perben a feleket idézzék meg.⁵⁾ 1458-ban is örsi plébánosról beszélnek forrásaim.⁶⁾ Vasváry László 1418-ban folyamo-

1) Veszprémi püspöki lvtár: Acta Parochialia. Districtus Füred. Fasc. III.

2) Knauz: Monumenta. II. 786.

3) Veszprémi kápt. hit. h. lvt. Paloznak 49... nec non Johannes Beate Marie Magdalene de Ewrs plebani... seu ecclesiarum parochialium rectores... — Békefi: i. m.

4) Lukcsics Pál: XV. századbeli pápák oklevelei. I. köt. 51. l.

5) Horváth Konstantin: Zirc története. Oklvt. 126. okl.

6) Veszprémi püspöki lvt. Acta Parochialia. Distr. Füred. fasc. 3.

dott a pápához, hogy őt az örsi prépostság birtokában, mely lelkész-séggel kapcsolatos, erősítse meg.¹⁾ 1454-ben ismét felsőörsi plébánosról szólnak forrásaim,²⁾ de nem mondják ki határozottan, hogy a prépost volt-e a plébános, vagy valamelyik papja. Az előbb említett okmányokból azonban arra a meggyőződésre kell jutnom, hogy a prépost a plébános, habár többször helyettesíteti is magát, később felsorolandó adataim is e tényt állapítják meg. Az 1478. évben kelt okmány, melyben a veszprémi püspök Alsóörsöt elválasztotta Felsőörstől és önálló plébániává szervezte meg, egyenesen kimondja, hogy a prépost lelkigondozója, tehát plébánosa volt a két egyháznak.³⁾ Bizonyára nem András prépost volt az első, aki a prépostságra a lelkipásztorkodás terhéért önként vállalta, — hanem elődei is viselték e terhet.

1480-ban Turonyi Kelemen prépost arra kötelezte magát, hogy a felsőörsi préposti egyház lelkésziségeért 200 frt. annatát fizet.⁴⁾ Ebben az időben tehát kétség sem fért hozzá, hogy a préposti egyház egyuttal plébániai egyház is. — 1459-ben Benedeket örsi plébánosnak és a prépost káplánjának nevezi egyik okmányom.⁵⁾

Az igazság kedvéért nyíltan elismerem, hogy a felsorolt okmányok csak a 15. századról tanuskodnak; de semmi okom sincs rá, hogy a prépostságot más viszonyok között levőnek lássam e században, mint volt az előbbieken. Az egyház intézményeiben is konzervatív, megtartja azokat abban a jogi viszonyban, melyet alapításuk szabott eléjük; csak igen ritka, különösen megokolt esetekben rójja meg azokat újabb terhekkel.

Azt is említettem már, hogy a 13. század közepétől fogva találkozunk pápai adófizető papokkal Felsőörson, akik bizonyára lelkipásztori teendőket végeztek, mert különben ilyfajta adókkal

1) Veszprémi püspökség római oklt. III., 5.

2) Veszprémi kápt. házi lvt. 1454... de Felewrs ecclesie plebano...

3) Győri kápt. hit. h. lvt. V. Cth. 211. sz. Andreas prepositus... exercet animarum prefate prepositure et ecclesiarum sibi subiectarum curam... Andreas... curarum animarum executor...

4) Veszprémi püspökség római lvt. III., 260. l. Pro rectore ecclesie. B. Marie Magdalene de Ewrs...

5) Hazai okmt. II., 347—8. ll. ... discreti Benedicti plebani de eadem Ewrs ac capellani ipsius Francisci prepositi.

nem volnának megróva. Oltárjavadalmakat sem ismerek Felső-örsön, amik után a javadalmasok pápai adókat fizettek volna.

Majd plébánosnak, majd kanonoknak, majd meg káplánnak nevezik okmányaim a lelkipásztori teendőket végző papokat: — ami azt igazolja, hogy a prépost maga volt a plébános, kanonokjai-káplánjai csak kiségitői, helyettesei voltak, mikor ő távol volt, vagy más hivatalával volt elfoglalva.

A káplánságnak külön javadalmával is találkoztam: 1458-ban Zekeő Ilona, felsőörsi Chopaky János özvegye, Zemerches nevű szőlőjének felét még életében, másik felét pedig halála után használatra és örökös tulajdonjoggal átadta a maga és őseinek lelkiüdvéért Kiskarai Balázs papnak, felsőörsi káplánnak és a káplánságban utódainak.¹⁾ E külön javadalomnak misealapítványi jellege van és okát abban is kereshetem, hogy a prépost gondoskodott kanonokjainak-káplánjainak ellátásáról, ami azonban nem lehetett bőséges, mert az ismeretlen eredeti javadalmon kívül alig 100—130 hold földje volt csak a prépostságnak, amivel forrásaimban találkoztam. Dinnyésméd-pusztát csak 1490-ben kapta adományul Darányi Jakab prépost Korvin János hercegtől. A felsőörsi köves talaju, nem elsőrendű föld, erdő sok jövedelmet nem hozhatott.

Tized jövedelmét ebből az időből, ismert okmányaim nem sorolják fel. Ha azonban birtokai után csak Felső- és Alsó-örsön, Csopakon, Faiszon kapott jobbágyaitól tizedet és az itteni földesurak jobbágjai fizettek is valamit: akkor tized jövedelme nem lehetett valami számottevő, mert az örökös tizedperek igazolják, hogy saját jobbágjai sem akartak fizetni, — annál inkább megtagadták e szolgáltatást a többi nemes urak jobbágjai.²⁾ A tizedet V. László király rendelkezése valamivel jobban biztosította a prépostság számára; de még ezután is szükség volt a király védelmére. Mátyás király 1489-ben Darányi Jakab prépost kérésére újból megerősítette király elődei-
nek a prépostság tized jövedelmére vonatkozó rendelkezéseit.

1) Győri kápt. hit. h. lvt. V. Cth. 232. sz. 1458. év: ... officium Capellanatus gerenti ...

2) Prépostsági irattár számos okmánya.

A földesuraknak megparancsolta, hogy az egyházi tized beszéde előtt a kilencedet ne követeljék jobbágyaiktól.

Ily anyagi körülmények között jól esett bármely jótévő adománya, alapítványa, melynek jövedelmét a prépost káplánjai élvezték.

Nem találtam semmiféle okmányt, melyből megállapíthattam volna, hogy a 15. században fennállott-e még a prépost káptalana, de nem is találok semmi okát sem a káptalan megszűnésének e században. Igen érthető dolognak látszik az, hogy a 16. század első felében szűnt meg az örsi prépostsági káptalan, mikor a törökök Veszprémet és környékét pusztították. Maga Veszprém 1538-ban szomorú viszonyok között volt. A káptalan panaszolta a királynak, hogy Veszprém városa és környéke 10 mértföldnyire szinte elnéptelenedett. Pár év múlva Kecsethi Márton veszprémi püspök írta, hogy a törököktől való félelem miatt a kanonokok szétfutottak. Jó volna a káptalant Egerszegre átköltöztetni, ha azt erősséggé alakítanák át. I. Ferdinánd király a püspök kérésére 1546-ban meg is hagyta Zala vármegyének, hogy Egerszeget erősítse meg.¹⁾ 1552-ben a török elfoglalta Veszprémet; azok közül, akik a várban maradtak, sokat megölt, köztük Rezy Gál veszprémi kanonokot és felsőörsi prépostot is.²⁾ Feltehetjük, hogy ez időtájtban széledtek el a prépostság kanonokjai is, mikor a prépostság is elpusztult. A káptalan különben is csak 2—3 tagból állhatott. Az idő, a körülmények nem is kedveztek többé a káptalan visszaállításának. A felsőörsi egyház 1809. évi egyházlátogatási okmánya is erre az időre teszi a prépostság elpusztulását — feldúlását.³⁾

Ugyanezt az esetet látjuk a már fentebb említett pápóci prépostsági káptalannál is: ez is ekkor oszlott fel és soha többé nem kelt életre.

Beke Kristóf nagy tudással, sok levéltári kutatás után összeállított kéziratában szintén azt a véleményt vallja, hogy a felsőörsi prépostság mindig össze volt kötve lelkipásztorkodással.⁴⁾

1) Veszprém multja és jelene. Békefi Remig: Veszprém a középkorban 16. l.

2) U. o. Lukcsics József dr.: Veszprém város újkori története. 1552—1912. 36. l.

3) Prépostsági irattár.

4) Beke Kristóf: Historia diplomatia Episcopatus Vespr. II. 9. Veszprémi püsp. lvtárban.

A felsőörsi plébániai egyháznak fiókegyháza is volt.

A három kilométernyi távolságra fekvő alsőörsi, Szűz Mária tiszteletére szentelt egyház 1478-ig a felsőörsi anyaegyházhoz tartozott lelkipásztori gondozás tekintetében, mint fiókegyház.¹⁾ Irásos okmány hiányában nem tudom megállapítani az időpontot, amikor az alsőörsi egyházat fiókegyházként Felsőörshöz csatolták a veszprémi püspökök; de talán közel járok az igazsághoz, ha azt az időt veszem fel, mikor a régi Kővágóörs két községgé alakult át.

A két egyház különösen abból az okból esett egymástól távol, mivel berkeken-bokrokon keresztül vezetett az út egyikből a másikba. Nem volt biztonsága a papnak, sem a hiveknek, különösen nem a védtelen nőknek. Az alsőörsiek gyakran nélkülözték a szt. misét, télen szentségek nélkül haltak meg, későn temethették el halottjaikat. Ezért surlódások keletkeztek a Mária-egyház kegyurai és a felsőörsi prépostok között. Vetésy Albert veszprémi püspök Újfalui András prépost beleegyezésével 1478-ban szétválasztotta a két egyházat, mindegyiket önálló plébániává szervezte át. Különben is mindegyik egyháznak elegendő javadalom állott rendelkezésére papjának eltartására, azért semmi sem akadályozta a szétválasztást. A tized-jövedelmet is megosztották a két egyház között: az alsőörsi Malazó hegyen levő két szőlő kilencede és tizede ezután is a préposté maradt. E szőlők egyikét alörsi István deák különben is a Mária Magdolna egyháznak hagyta. A Malazó hegyen levő harmadik szőlő „Hidegkuthy György hagyománya“ és a rátóti prépost területén a hwzywbeli út mellett levő szőlő, melyet újabban jótevő alapítók az alörsi Mária-egyháznak hagytak, az alörsi egyházé lett. A veszprémi káptalant illető alörsi bor-, gabona- és állat-tized negyedét szintén az alörsi plébános kapta ezentúl.²⁾

1) Hazai okmt. V. 343—4. l. *Ecclesia Sancte Marie in al Ewrs fundata ab ecclesia beate Marie Magdalene matrice scilicet in fel Ewrs fundata... és... Andrea preposito de Ewrs defensore per nos deputato et qui eciam exercet animarum prefate prepositure et ecclesiarum sibi subiectarum curam...*

2) Győri kápt. hit. h. lvt. V. Cth. 210., 211., 234. sz. — U. o. VIII. Cth. 517. sz. Hazai okmt. V., 343—345. ll. — Békefi i. m. 166. és kk. ll.

Alsóörsön a veszprémi káptalan, a béli apát, a rátóti prépost, a Miske, az Ányos, a Mórocza család és több nemes úr tartozott a birtokosok közé: de semmiféle okmány nem világít rá, hogy e birtokosok közül kit vagy kiket illetett a Mária-egyház kegyurasága. A bakonybéli apátság története a béli apátsághoz tartozó templomok között az alsóörsi Mária-egyházat is felsorolja¹⁾ Annak azonban semmi nyomát nem találtam, hogy a béli apát egyuttal ez egyház kegyuraságát is birta volna valamikor. A török világ különben 50—60 év múlva letarolta a vidéket, az alsóörsi egyházat, plébániát elseperte, — a falu lakói a protestantizmushoz csatlakoztak, a plébániának, kat. egyháznak nyoma is alig maradt meg.

A felsorolt adatokból megállapíthatom, hogy a felsőörsi egyházlátogatási okmányok és a prépostsági irattárban elfekvő újabbkori irások tévednek, mikor a prépostságot alapításától fogva egyszerű javadalomnak mondják, mely lelkipásztorkodással nem volt összekötve és csak Biró Márton prépostsága idejében (1729—1745.) rótták rá e kötelezettséget és Szegedy János prépost (1780—1806) volt az első, aki plébánosi tendőket végzett és magát hivatalosan is plébánosnak nevezte — írta. A régi okmányok, régi viszonyok nem ismerése adhatta csak a későbbi prépostok ajkára és tollára e nyilatkozatot.

A lelkipásztorkodás ügye a török világ után a 19. század elejéig.

Rezy Gál prépostnak 1552-ben a törökök által történt megöletése és a prépostságnak feldúlása után szomorú napok következtek a felsőörsi kat. plébániára és hiveire. A törökök nem kedveztek a katolikus vallásnak, sőt ahol tehették, akadályozták megerősödését, terjedését. Veszprém elfoglalása után sem prépostja, sem más papja nem volt Felsőörsnek, így a kat. hitélet csakhamar teljesen megsemmisült. Amint a Rába mentén, úgy a Balaton környékén is a reformáció indult hatalmas fejlődésnek.²⁾

1) Sörös Pongrác: A bakonybéli apátság története. I., 45. l.

2) Thury Etele: A dunántúli református egyházkerület története. I., 10—20. ll.

A törökök elől elmenekült lakosság lassanként kezdett Felsőörsre is visszaszállingózni és anyagi előnyöktől is csábítva a reformációhoz szegődött. A 17. század első felében a prépostság birtoka is a református egyház kezébe került; a kinevezett prépostok egymásután idegenben lakó kanonokok voltak, akik nem is tudtak prépostságuk székhelyére jönni, mivel kúriájuk, templomuk is a reformátusok birtokában volt, — így hát a katolikusok teljesen lelkigondozás nélkül maradtak. Mikor a hívek kisebb töredéke visszatért ősi vallására, Felsőörsöt fiókegyházként Fajszhoz csatolták a veszprémi püspökök lelkigondozás céljából.¹⁾ A 18. század elején kezdődött meg Felsőörsön az ellenreformáció, vagyis inkább az ősi prépostsági templom és vagyon visszaszerzése és ezzel együtt a hívek lelkigondozása. Biró Márton prépost visszaperelte a reformátusoktól templomát, kúriáját és birtokát, amiket száz évnél hosszabb ideig használtak. Azonnal visszaállította a kat. lelkészséget is. Ő maga mint veszprémi kanonok nem lakott állandóan Felsőörsön, azért maga helyett papot tartott ott. Nem kutatva a prépostság történetét, mely a prépost lelkipásztori kötelességeit világosan igazolja, külön plébániát akart Felsőörsön szervezni. III. Károly király 1735-ben elrendelte, hogy a régi és újonnan felállítandó plébániák megfelelő javadalmazása tárgyában a püspökök a kegyurakkal és földesurakkal értekezzenek. E rendeletre támaszkodva, 1737-ben a veszprémi püspök utján értekezletre hívatta Biró Márton prépost Felsőörsre a kegyurat, Batthyány Lajost, a földesurakat: Ányos Krisztinát, szalabéri Horváth Ferenc özvegyét és fiát Horváth Zsigmondot. Az értekezletnek különös eredménye alig lett, mert a felállítandó plébánia javadalmáról, lakóházáról semmiféle említést nem találtam. A prépost terhe maradt a lelkészellátás. 1738. január 6-án tényleg plébánost hozott Biró Márton Felsőörsre, akit e napon a püspök be is iktatott hivatalába. Biró Márton a plébániaház megépüléséig ideiglenes lakásul a préposti kúriát adta át Szopkovics József plébánosnak.²⁾

1) Prépostsági irattár: Egyházlátogatási okmányok.

2) Veszprémi püspökség lvt. Elenchus actorum parochialium Archidiaconat. Cathedr. Vesprim. — U. o. Protocollum 1737—1765., 170—1. II. és 188. l.

Biró Márton ez intézkedése volt az oka és alapja a 18. századbeli prépostok ama felfogásának, hogy a prépostság egyszerű javadalom volt mindig, csak Biró Márton prépost kötötte össze lelkipásztorkodással. Biró Márton mint veszprémi püspök maga is erősen küzdött régi felfogása ellen és ismételten bizonyította a prépost lelkipásztori kötelezettségét.¹⁾

Az anyakönyvek tanúsága szerint ebben az időben Alsóörs, Lovas, Paloznak, Kövesd, Csopak, Vörösberény fiókegyházakként Felsőörshöz tartoztak. A hivek száma oly csekély volt a hét községben, hogy egyetlen lelkipásztor könnyen elgondozhatta őket, miként az anyakönyvből kiemelt következő táblázatos kimutatás igazolja :

	Egész vagy fél házaspár	Özvegy vagy felnőtt ifjú és lány	Serdületlen gyermek
Felsőörsön	16, ezek között 5 újonnan megtért van	8, ezek között 6 újonnan megtért van	3, ezek közül 2 kálvinistává lett
Alsóörsön	11	3	3, 2 kálvinistává lett
Lovason	9	2	5, 1 kálvinistává lett
Paloznagon	4	4	8
Kövesden	6	3	9
Csopakon	8	2	5
Vörösberényben	11	14	14

Tehát a hét faluban a katolikus hívők száma nem érte el a 200-at 1731—1748. évben.²⁾ A plébánosra nézve is kellemetlenek voltak a viszonyok az erősen református községben. Ennek

¹⁾ Veszprémi püsp. lvt. Biró Márton püspökségéből való Protocollumok Horváth—Bezerédj prépostok idejében.

²⁾ Felsőörsi legrégebbi anyakönyvben : Status animarum.

a következménye lett az, hogy Szopkovics József 1738. október hó 18-án elhagyta plébániáját a prépost tudta nélkül és Iszka-szentgyörgyre költözött át. — Ezután majd maga a prépost, Biró Márton, majd meg kíséretű szerzetes papok, piaristák, szt. Ferenc-rendiek végezték a lelkipásztori teendőket. Ugyanez a helyzet a Biró Márton után következő prépostok idejében is. Horváth István prépostot ismételtén is felhívta Biró Márton, ekkor már veszprémi püspök, hogy kőszegi plébániáját hagyja el és jöjjön hiveinek gondozására Felsőörsre. Horváth utódját, Bezerédj Ferencet is rákényszerítette, hogy joghatóságot kérjen tőle, mint püspökétől és rendesen gondozza hiveit.¹⁾ Míg Biró Márton prépost utódai el nem foglalták plébániájukat, sőt plébánoskodásuk idejében is, a kíséretű lelkészek gondozták jobbjára a felsőörsi hiveket. Horváth István prépost Tokay Pál enyingi prédikátorhoz írt levelében a felsőörsi plébánia fiókegyházaiként sorolja fel 1750-ben Kenesét, Szentkirályszabadját, Vámost, Alsóörsöt, Lovast, Paloznakot, Csopakot, Arácsot és Füredet.²⁾ Tehát a fiókegyházak száma, ha csak rövidebb időre is, növekedett és így a prépost-plébános lelkipásztori terhe-gondja is megsokasodott.

Szegedy János prépost (1780—1806.) szintén tartott kíséretű papot, bár ő állandóan Örsön lakott és személyesen is végzett plébániai teendőket. Az újabb időkben ő az első prépost, aki az anyakönyvekben is plébánosnak írja magát.³⁾

A rendes viszonyok visszatérése után a megnevezett fiókegyházak részint önálló plébániákká lettek, részint Felsőörstől elszakadva, a közelebb fekvő plébániákhoz csatlakoztak fiókegyházakként: így Alsóörs és Lovas az önállóvá lett Paloznakhoz, Arács Füredhez.

A 18. század végén, mikor II. József intézkedésére a helytartótanács rendezni kezdte a lelkészségeket, újból Felsőörshöz akarták csatolni Alsóörsöt és Szentkirályszabadját, de a prépost a kiküldött bizottság előtt többféle okból tiltakozott ellene.⁴⁾ Ez

1) Veszprémi püsp. lvt. Protocoll. 1747—48. — Protocoll. 1756—7.

2) U. o. Protocoll. 1750—51., 278—9. ll. — U. o. Elenchus actorum Dioecese-norum 1750.

3) Felsőörsi anyakönyvek.

4) Prépostsági irattár: Évszám és aláírás nélkül való préposti előterjesztés.

időtől fogva Felsőörsnek nincs fiókegyháza. A prépostok mai napig állandóan a préposti kúriában, helyben laknak és rendes lelkipásztori teendőket végeznek. Korukra és méltóságukra való tekintetből egyházi főhatóságuk, a veszprémi püspök, káplánt szokott melléjük kirendelni, kinek eltartásáról és javadalmáról a prépost gondoskodik.

Plébániai birtok.

Nem hagyhatom szó nélkül a felsőörsi 1846. évi egyházlátogatási okmány téves feljegyzését, mely így szól: „1738. okt. 18-án elmenekült a protestánsok erőszakoskodása miatt az utolsó plébános, Szopkovics János Iszkaszentgyörgyre, azóta a *plébániai birtok* a kegyúr és a püspök beleegyezésével beleolvadt a prépostsági birtokba és így különálló plébániai birtok nincs.“ — Téves az az állítás, hogy a protestánsok erőszakoskodása miatt menekült el Szopkovics. Igaz, hogy nem szívesen látták az általuk 100 évig birt kúriában, templomban és birtokban a prépostot és plébánost, — de az is igaz, hogy ekkor inkább Biró Márton szorongatta a protestánsokat, templomukból, kúriájukból, birtokukból ki is szorította őket. — Téves az az állítás, hogy Szopkovics volt az utolsó plébános, mert ő volt az első is, meg az utolsó is, akit a préposton kívül, mint plébánost iktatott be az egyházmegyei hatóság Biró Márton téves felfogása alapján; előtte is, utána is a prépost volt, az ma is a plébános. — Téves a plébániai birtoknak a préposti birtokba való beolvadásáról mondott vélemény. Soha semmiféle okmány sem emlékezik felsőörsi plébániai birtokról. Ilyen nem is volt sohasem. Ismerjük 1458-ból Zekeő Ilona adományát, Zemerches nevű szőlőjét, melyet a felsőörsi káplánságnak adott. Mivel e szőlőről a későbbi időben semmiféle említés nem történik, meglehet, hogy ez beleolvadt a prépostság birtokába, de ez már a 15. vagy 16. században történt meg. De ez sem volt plébániai birtok, hanem alapítványszerű ajándék a káplánok használatára. Az is lehetséges, hogy e szőlő a török világban teljesen elpusz-

tult, miként a malazóhegyi két szőlő is, melyekről szintén semmi-féle említés nem történik a későbbi időben.

Az is lehetséges, hogy az 1478. év előtt való állapotnak emléke maradt fenn, mikor még Alsóörs is a felsőörsi egyházhoz tartozott és ennek külön javadalma volt, de ez már 1478-ban elszakadt a felsőörsi préposti javadalomtól.

Azt kell igazságként elfogadnunk, hogy a prépost kezdetől fogva lelkipásztor is volt és a prépostsági birtok egyuttal lelkészi javadalomul is szolgált. Véleményem mellett tanuskodnak a 16. századbeli egyházi adórovások is, melyek az adózó egyházi javakat és személyeket ismételten felsorolják, de sohasem szólnak felsőörsi plébánosról és plébániai javadalomról, jöllehet, a veszprémi egyházmegye plébániáit és plébánosait egyenként felsorolják. Mindig csak a prépostságról beszélnek, mikor Felsőörsről van szó. Így pl. az 1550. évi összeírás Paloznak Ferenc nevű plébánosáról, Felsőfüred János nevű plébánosáról, — Alsófüred üresedésben van, — Kövesd Sebestyén nevű plébánosáról tesz említést, a szomszédos Felsőörsről hallgat. A veszprémi székesegyházi káptalan javadalmasai között azonban felsorolja a Mária Magdolnáról nevezett örsi prépostságot is, melynek prépostja egyuttal veszprémi kanonok is.¹⁾

¹⁾ Egyháztört. Eml. V. 455., 462. ll.

II. RÉSZ.

A reformáció Felsőörsön.

A reformáció térfoglalásának országos és helyi különös okai voltak. Az országos okok elég világosak a legújabb történeti kutatás világánál. A 16. század politikai viszonyai elsőrendű segítséget nyújtottak a protestantizmus könnyű és gyors elterjedésének. Az államra támaszkodó kat. egyház nemcsak segítő nélkül maradt a törökök előnyomulása alkalmával, hanem maga a régi védő hatalom is ellenségévé vált. Az egyházi vagyon idegen kezekbe került, a király és főurak szabadon harácsolták össze az egyházak kincseit. Az egyház hamarosan teljesen elszegényedett. A püspöki székek betöltetlenül maradtak, világi emberek jutalmazására szolgáltak a püspökségek birtokai és e világi emberek többször maguk is a protestantizmus hivei voltak. A papok utmutatás, vezetés nélkül az új irány felé kezdtek hajolni, mely az egyház szigorú fegyelmével ellentétben több szabadságot ígért nekik. A pásztor nélkül maradt falvak népe ott keresett lelki táplálékot, ahol legközelebb talált. A kolostorok, káptalanok, apátságok zsoldosok tanyájává változtak át. A régi egyház összeroppant, a protestantizmus küzdelem nélkül terjedhetett el.¹⁾ A törököknek meghódolt területen még a törökök külön kedvezése is segítette a protestantizmus erősödését. A protestáns írók is egyöntetűen vallják, hogy a törökök kedvezése nélkül nem kaphatott volna oly gyors megerősödésre a

---

¹⁾ Hóman—Szegfű: Magyar történet. IV. 248—250. II.

reformáció. Akár politikából tette a török, hogy a katolikus Habsburgok ellen a protestánsokat vette oltalmába, akár más okból: tény az, hogy a protestánsok legnagyobb pártfogójukat a törökben találták meg. Musztafa budai basa még prédikátort is küldött oda, ahol nem volt.¹⁾ Fehérvár eleste után szabadon járták a prédikátorok Fehér-, Veszprém-, Zala- és Somogyvármegyét. „A Balaton partján és baranyai hegyekben zeng vala már ekkor a protestáns vallásnak kellemetes hangja“, — írja Tóth Ferenc.²⁾ Felsőörs sem kerülte el a reformációt. Thury Etele 1542-re, majd néhány évet engedve 1560-ra teszi Felsőörs átreformálását.³⁾ Felsőörs behódolását a következő okoknak tulajdonítja: a törökök kedveztek a protestantizmusnak; 1552 előtt Veszprémből a törökök elöl elmenekült a püspök és a káptalan és így a szomszédságban semmi akadályra sem találtak az új hit hirdetői; Kecheti Márton veszprémi püspök már akkor sem nézte rossz szemmel a protestánsokat;⁴⁾ 1552-ben a törökök megölték Rezy Gál örsi prépostot, a falu vezető nélkül maradt, — rátóti Gyulaffy László tihanyi kapitány a reformációhoz csatlakozott és az 1560-as években elfoglalta a prépostság örsi birtokát és segítette a reformáció terjedését.

A felsorakoztatott okok elég komolyak; az általam ismert és tanulmányom folyamán idézett források tanuságának is megfelelnek annyiban, hogy Felsőörs tényleg elfogadta a reformációt a 16. század végén. Szó sem lehet arról, hogy már 1542-ben református egyházközség alakult volna Felsőörsön. Ennek bizonyítására Thury Etele sem tud más adatot felhozni, mint a felsőörsi ref. egyház 1714. évvel kezdődő anyakönyvének ama feljegyzését, melyet Deáki Márkus István ekkori lelkész irt oda be: „Béjövén Magyarországba a reformatio, Felsőörs is reformáltatott 1542-ben, és abban azután félben szakasztás nélkül

1) Takáts Sándor: A török hódoltság korából. 32—33. l.

2) Thury Etele: A dunántúli reform. egyházkerület tört. I. 20. l.

3) Thury Etele: Protestáns egyházi és iskolai lapok. A felsőörsi ev. ref. egyház multjának rövid rajza. 1886. — U. a. Protestáns Szemle 1903. évf. Felsőörs reformációjá.

4) Később a veszprémi székesegyház kincseivel Pozsonyba ment Kecheti Márton, protestánsná lett, Drugeth Antal leányát feleségül vette. — Veszprémi püsp. lvt.: Beke Kristóf kézírata, Historia diplomatica Episcopatus Vesprim. III.

megállott.“ Ezt az anyakönyvet és abban Deáki István feljegyzését személyesen is megtekintettem és olvastam Fazekas Mihály lelkész szíves engedelmével, — de e feljegyzésnek történeti értékét minden tekintetben nem fogadhatom el. Hiszen csaknem 200 esztendő előtt lefolyt eseményről akar tanúskodni szájhagyomány nyomán. A szájhagyomány ennyi idő alatt sok változáson megy át és megbizhatatlanná válik — legalább is a történetíró számára. — A külső körülmények sem kedveztek ekkor még Felsőörsön a reformációnak annyira, hogy teljesen hatalmába vehette volna a községet. A falu lakói nagyobb részben a prépost, a béli apát, a veszprémi káptalan és püspök jobbágysai voltak: e földesúrnak alig tűrték volna el az új hit teljes meghonosodását. Maga Thury Etele elismeri, hogy a prépostság kegyúra, Batthyány Ferenc Felsőörsöt megoltalmazta a reformációtól, mint hithű katolikus főúr.¹⁾

Mikor Veszprém elfoglalásakor, 1552-ben Rezy Gál prépostot megölték a törökök és Felsőörs lelkipásztor nélkül maradt; mikor Veszprémből a püspök és káptalan elmenekült; mikor ráthóti Gyulaffy László tihanyi kapitány a prépostság javait lefoglalta és így szinte mindenestül együtt megszűnt Felsőörsön a kat. egyház tényleges élete: akkor kezdődhetett csak meg a reformáció terjesztőinek akadálytalan munkája; mikor Csányi Bernát prépost sem tudta átvenni prépostságát Gyulaffy kezéből, és 1566-ban más életpálya után nézett: csak akkor kezdődhetett meg a reformáció erősödése, mikor már a katolikusok tényleg sehol sem találtak védelmet. A 16. század legutolsó idejében vagy a 17. század elején szerezhettek csak annyi hivet a reformáció Felsőörsön, hogy a vezetők már hitközség megalakítására, illetőleg rendes ref. egyház szervezésére gondolhattak, habár szórványosan előbb is voltak ott hivei — követői. A vallási meggyőződés a nép lelkében nem oly lenge szellő, melyet egyszerre más irányba terelhet egy-két prédikáció. Lelkészt is csak 1613 óta ismernek a reformátusok Felsőörsön, akkor is alig volt még megélhetése. Faiszi Ányos Gergely adott neki 2 hold

¹⁾ Protestáns Szemle 1903. évf. Thury Etele cikke: Felsőörs reformatiója. 295. l.

szöllőt, a hágyógyep-dülőben.¹⁾ Még a 17. század elején Themely István prépost (1606—1609.) szabadon rendelkezett a Forrás-vízen levő malmai felől, az erőszakos foglalót meg is büntette. Ekkor tehát még a református egyházközség nem rendelkezett teljes hatalommal. Mikor azonban Sobry Márton prépost (1624—1638.) a jobbágyi tizedet beakarta hajtani a felsőörsiektől, akkor már oly erősek voltak a reformátusok, hogy a prépostot fizetés helyett megverték, 1632-ben préposti kúriáját és templomát is elfoglalták. Ekkor már a prépostsági birtok is a prédikátor megélhetését szolgálta. Faiszi Ányos földesúr a kegyúr tudtával vagy elnézésével átadta a birtokot a református egyháznak. Deáki István a hivatkozott anyakönyvben így írja le ez „*adományt*“: „A földesuraság reformáltatván atyafiainak s gyermekeinek megegyezéséből a prédikátor élésére egyszerre adományozta a következő alapítványát, úgy mint udvari házát a körülötte levő minden hozzátartozandókkal együtt. A szentegyháznak napkelet felől való végénél levő út délen fordul a malomhoz, ott ezen út a malmokat befoglalván felmegyen a malmok vízei felfakadásának völgyén a mezőben a sűrű mesgyéig, ott által fordulván az országútján a peczei kelőn, a vámosi úton a déllőről alájön a dobogón, viszont a falú felső végénél újonnan az említett szentegyháznak napkelet felől való útjában. Ezen két körben levő összes birtokát a prédikátor lakására s eltartására adományozta a földesúr, kivéven ezen két körből a régi plébániát (melyen most t. i. 1714-ben jobbágy lakik) és a mellette délről való két ház jobbágy üléseket, amelyek elejétől fogva a plébániához tartoztanak.“

Ez a leírás szóról-szóra ráillik a prépostság örsi birtokára, melyet tehát a faiszi Ányos család nem a sajátjából adott, hanem a prépostság ősi földjét adta oda.

A feljegyzést készítő Deáki István tévedett, mikor az adományozás alól a régi plébániaházat kivette, mert külön plébániaház sohasem volt Felsőörsön, a préposti kúria volt a plébá-

---

¹⁾ A felsőörsi ev. ref. egyházközség 1714. évvel kezdődő anyakönyvében Deáki István lelkész feljegyzése.

niaház is, mivel a prépost maga volt a plébános. Ezt a kúriát pedig tényleg lefoglalták 1632-ben a reformátusok, abba helyezték el prédikátorukat és iskolájukat is. Úgy látszik, csak néhány jobbágyház maradt mentes az „adományozás“ alól, melyeket talán reformátusokká lett prépostsági jobbágyok laktak. Lefoglalták a prépostsági ősi templomot is, a 17. század folyamán használták is, de javításáról nem gondoskodtak. 1701-ben már bedőléssel fenyegettek bolthajtásai, azért istentiszteletükkel kiköltöztek belőle, üresen hagyták; a préposti kúria nagyobb természet alakították át imaházzá.¹⁾ A 17. század folyamán azután rendkívül megerősödött a református egyházközség, katolikus hívő alig maradt Felsőörsön. A nagy javadalom jelentékenyen emelte a református lelkész tekintélyét; püspöke nem volt a felekezetnek, a gazdag és tekintélyes felsőörsi lelkész volt az egyházkerület gondozója. A földesurak pártfogása, a tized fizetése alól felmentett jobbágyság ragaszkodása még jobban segítette az egyházközség erősödését. Ez okok magyarázzák meg, hogy 1707-ben Felsőörsön tartották meg a református lelkészek részgyűlésüket vagyis kerületi zsinatukat. E zsinat határozatai világot vetnek e kor vallás-erkölcsi állapotára is. Követelte a zsinat az egyházi fegyelem megtartását, az Úrvacsora gyakori vételét, a káté tanítását, a házassági akadályok szemmeltartása mellett *érvényes* házasságok kötését; erősen kikelt a széltében-hosszában dívó káromkodás, fajtalanság, ünnepsértés ellen; tiltotta a lelkészek által üzött kereskedést és Kálvin szellemében a táncot, zenét, zajos multságot; kikelt a homlokra szemig lehuzott, leragasztott női hajviselet ellen. Dorgálással, pénzbüntetéssel, Úrvacsorától való eltiltással, az egyházközségből való kizárással fenyegette az eme határozatok ellen vétőket, a lelkészeket pedig hivataluk elvesztésével büntette.²⁾

A 16 pontból álló zsinati határozat valóban tiszteletreméltó buzgólkodásról tanuskodik a vallásos és erkölcsös életre való visszatérés mellett, a református szellemben való lelki átalaku-

1) Hivatkozott felsőörsi ev. ref. egyház anyakönyvének feljegyzése.

2) Protestáns egyházi és iskolai lapok. 1886. Thury Etele cikke: A felsőörsi ev. ref. egyház múltjának rövid rajza.

lás mellett. Sok mindenféle ok és körülmény gátolta, hogy a jó szándék sikert nem arathatott. Talán az is egyik oka volt a sikertelenségnek, hogy az egyszer megingatott vallásosságot új alakban nehéz volt visszaállítani; az aláásott, megtépdesett tekintélyt nem lehetett új erőre hozni. Akit arra tanítottak, hogy a régi egyház, régi vallás nem az igazságot hirdeti, azért nem is kell neki engedelmeskedni, parancsai ellen való kihágás nem bűn: azt nehezen lehetett rákapatni, hogy az új vallás hirdetőknek mindenben igazat adjon és tilalmait komolyan vétek számba vegye. A felsőörsi ev. ref. egyház többször idézett anyakönyvében sokféle büntetés feljegyzését olvastam, mellyel a különböző bűnözőket sújtotta a lelkész és egyházi tanácsa. Néha igen is szigorúan járt el, — a szabadosság érzete mégis újabb és újabb erkölcsi kihágásokra vitte a község lakóit.

Valamelyes visszaesést idézett elő a református egyház életében az a bírói ítélet, mely a préposti kúriából, a benne elrendezett imaszobából, az ősi préposti templomból kitessekelte és így egyszerre tető nélkül maradt az egyház. Deáki István prédikátorukat a községházában helyezték el ideiglenesen, sátor-szín alatt tartották istentiszteletüket — és csak 1742-ben építettek paplakást, oratoriumot. Rendes templomot pedig még később tudtak emelni.¹⁾ Az 1749-ben eszközölt nyomozás is azt állapította meg, hogy a préposti kúriából való kiüzetés után először csak oratoriumot építettek a reformátusok.²⁾ A templom-építés és az egyházközség újabb megszervezésének küzdelmei nem tartoznak dolgozatomnak keretébe, mert ezek a prépostság történetével nincsenek már szoros összefüggésben.

A hatalmas református egyházközséget különben nemcsak az ellenreformáció gyengítette meg, hanem híveinek bűne — az egyke is. A 18. század elején alig volt Felsőörsön katolikus hívő; a 19. század elején — 1816-ban — már 232 lelket számolt a kat. plébánia, ezek közül 166 felnőtt, 66 kiskorú, 47 kat. házaspár és 1 vegyes vallású házaspár volt akkor.³⁾ A refor-

1) Veszprémi püspöki lvt. Acta Praepositurae Felsőörs.

2) Veszprémi püspöki lvt. Elenchus actorum Dioecesanorum.

3) U. o. 1816. évi Canonica visitatio.

mátusok száma 1850-ben 350, 1886-ban 223, később 273 lélek.¹⁾ A kat. plébánia az 1930. népszámlálás szerint 620 lelket számol, ami a 18. század 40 kat. hívéhez mérten óriási haladást jelent. A reformátusok maguk is feljajdulnak, hogy hajdani virágzó egyházközségük nemsokára hívők nélkül marad. Ugyanezen 1930. népszámlálás szerint 9 evangélikus és 256 református lakja Felsőörsöt, de 1934-ben már csak 245 a reformátusok lélekszáma. Ezekben feltártam a felsőörsi prépostság történetére vonatkozó általános adatokat.

A lakossági, a vallási és erkölcsi viszonyokat nagy vonásokban ismertettem. A következőkben a részletes adatokra akarok áttérni.

---

¹⁾ Thury Etele értekezése: Protest. egyházi és isk. lapokban.

III. RÉSZ.

Prépostok a XIII—XVI. században.

A prépostság története a prépostok működéséhez fűződik. E működés keretei ritkán tágulnak ki annyira, hogy országos események is belekapcsolódhatnak. Csak kettőről szólnak eddig ismert okmányaim, kik a nemzeti történetbe vágó országos dolgokban is részt vettek. De mint valamelyik káptalan tagjai, az egyházi kormányzásban gyakran vezető álláshoz jutottak, vagy mint hiteles-helyi kiküldöttek és egyes nemesi családok tagjai igen gyakran belekerültek a családi események forgatagába. A birtokviszonyok bizonytalansága, a szinte szokásossá vált hatalmaskodási esetek sokszor hozták összeütközésbe a prépostokat az ország hatalmas uraival, várkapitányaival. Oltalmat a királynál kerestek, mint az egyházak főpártfogójánál; vagy a szomszédos veszprémi püspökhöz fordultak segítségért, aki az ország bárói között is előkelő helyet foglalt el. Megtörtént, hogy a királyi szó sem nyújtott megfelelő védelmet, annál kevesebbet használt a püspök tekintélye. A hatalmasok, a várkapitányok igen nagy urak voltak, igen nagy erőt képviseltek. Sokszor még a kisebb uraságok is nagy befolyást gyakoroltak egy-egy falu, egy-egy birtok fejlődésére vagy pusztulására. Csak csekélynek látszó eseményként említem fel a következőt: Henrik bakonybéli apát 1301-ben lovasi szállójét, melyet eddig örsi jobbágysai műveltek, kénytelen volt eladni, mert e jobbágysai, Márk fia István erőszakos zaklatása folytán, Örsöt elhagyták, másutt telepedtek meg. A béli apát ugyanis a 14. században már szintén az örsi

birtokosok között foglalt helyet: 1348-ban Alsóörsön 4 mansio és több udvarhely, Felsőörsön a Mária Magdolna egyház közelében 1 mansio egy jobbággal és több szántóföld volt birtokában.¹⁾

A prépostok névsorában igen világosan nyilatkozik meg a magyar rendiség; a nemesség térfoglalásának és századról századra erősödő hátrább szorításának képe. A 16. század végeig előkelő nemesi családokból származó préposttal találkozunk, a 17., 18. században már csak egyes prépostok képviselik a jelesebb köznemesi családokat, azután már közrendű családokból származó jeles papok is helyet foglalnak a prépostok között. Ez utóbbi felel meg az egyházi felfogásnak, mely az egyéni rátermettség, lelkitulajdonságok szerint mérlegeli az embert és e szerint juttatja vezető álláshoz tagjait. Udvari állásokat Darányi Jakabon és Statileo Jánoson kívül nem töltöttek be a prépostok eddig ismert forrásaim tanúsága szerint; aminek okát abban találok meg, hogy a prépostság lelkeszkedéssel is kapcsolatos levén, valamelyes módon mégis inkább helyhez kötött tisztsége volt a prépostoknak; és abban is, hogy a 15. század végeig eléggé szerény javadalmazás állott rendelkezésükre, melyért a nagyobb igényűek nem állították sorompóba pártfogóikat és befolyásos összeköttetéseiket. Az ország területén igen sok és nagy egyházi javadalom találkozott, melyeken az előkelők és befolyással bírók el tudtak helyezkedni. Talán ez az oka annak is, hogy a prépostok majdnem mindig tagjai voltak a legutóbbi időkig valamelyik káptalannak.

A prépostok működése teljesen szünetelt a 17. század közepétől a 18. század közepéig, mikor a prépostság a reformátusok kezébe került.

Beszéljenek a részletes adatok.

1248—1249. *Ladomér* az első prépost, kinek nevét ismert okmányaim felemlítik. 1248-ban IV. Ince pápa a zirci és topli-cai apátok társaságában kiküldte a veszprémi és zágrábi püspökségek határainak megállapítására, de a zágrábi püspök Ladomér

¹⁾ A pannonhalmi szt. Benedekrend tört. VIII. 303., 325. ll.

ellen kifogást emelt, azért a határmegállapításban nem vett részt.¹⁾ Sem prépostságának teljes idejéről, sem további működéséről nem találtam forrásaimban több adatot.

1254—1257. *Benedek.* Zelandus veszprémi püspök 1254-ben Keszői Domonkos ispán feleségének, Máriának végrendeletéhez küldte ki őt hites emberként;²⁾ 1257 körül pedig a Sol (Osl) nemzetségből származó Péter eskütételéhez nyert kiküldetést Dömötör örsi pappal együtt, melyre azonban Péter nem jelent meg. Annak igazolásáról volt szó, hogy Margit asszony Buhna nevű szolgálot adott az örsi egyháznak akkor, mikor Bertalan püspök az egyház szt. Mihály oltárát felszentelte.³⁾

1290—1327. *Márton,* Veszprémi Mihály nemes embernek, a veszprémi egyház jobbágyának fia. E családi összeköttetése révén jutott bizonyára kiváló egyházi javadalmaihoz. 1290-ben már a veszprémi káptalan tagja és felsőörsi prépost volt; 1318-ban fehérvári káptalani stallumáról is emlékeznek forrásaink és egyuttal már 1314-ben is a veszprémi püspök gazdasági felügyelője (oconomus) is.⁴⁾ 1309-ben a veszprémi káptalant képviselte, mikor Szöllösi Dénes ispán örökösök hiányában a veszprémi szt. Mihály egyháznak vallotta fel birtokát.⁵⁾ 1313-ban az alörsi határban birtokot szerzett magának. IV. László király felesége, Erzsébet királyné 1290-ben a Balaton mellett fekvő Alörsön, mely a királyné tárnoki birtokához tartozott, Menceli Móric ispánnak, a vásoni nemzetségből származó Buzád fiának jószágot adott.⁶⁾ András király felesége, Fenenna királyné is megerősítette őt e birtokban. 1313-ban azonban Móric ispán fia, Pető, Mária királyné beleegyezésével a fehérvári káptalan előtt eladta e tárnoki birtokot Márton örsi prépostnak és testvérének Jánosnak, Veszprémi Mihály nemes ember és a veszprémi egy-

1) Horváth Konstantin dr.: Zirc története. 49. l. idézve. — Pozsonyi kápt. hit. h. lvt. Protocoll. 14. fol. 109.

2) Hazai okmt. I. 29. Wenzel: Árpádkori új okmt. VII. 373.

3) U. o. II. 199., 293. ll.

4) Veszprémi püspöki lvtár: Beke Kristóf kézírata. Historia dipl. Episcopatus Vesprim. II. 9. — Zalai oklvt. I. 143. l. 1314. júl. 17.

5) Beke: i. m. II. 281—2. l.

6) Hazai okmt. IV. 72—3. l.

ház jobbágya fiainak 12 ezüst márkáért.¹⁾ Menceli Petőnek édesanyja Örsi Gyöngy volt, Örsi Vylina ispán leánya.²⁾ E birtokot Márton prépost végrendeletében lelkiüdvéért, testvére beleegyezésével a veszprémi egyháznak hagyta. A hagyományról Köcski Sándor kúriai bíró, vasmegyei főispán, sárvári várnagy 1327-ben ítélőlevelet adott ki, melyet 1330-ban I. Károly király a veszprémi káptalan kérésére megerősített.³⁾ Nem hiába bizta a veszprémi püspök jószágainak felügyeletét Márton kanonokra, — jó gazda hírében állott. 1318-ban a maga és családja számára ismét újabb birtokot szerzett, ugyanis testvérével, Jánossal közösen megvették a veszprémvölgyi apácák alsóörsi birtokát, szántóföldjeit, erdejét, balatoni halászó jogát 4 bécsi márkáért,⁴⁾ melyet az apácák azért adtak el, hogy háló lakásuk tetőzetét megjavíthassák és e lakás fala kárt ne szenvedjen. (Ne murus ipsius dormitorii patiatur ruinam).⁵⁾ De a prépostság érdekeit is szíven viselte. 1318-ban Péter pap, örsi kanonok társaságában elcserélte a prépostságnak az „Alkut“ mellett fekvő öt hold szántóföldjét a veszprémi káptalan előtt Miske ispán Renold fiának hét hold földjéért.⁶⁾ Az Alkut, mint másutt már szó volt róla, ama hegy tövében fekszik még ma is, melyen Örsi Mátyás kőpalotája állott; így a mellette elterülő prépostsági föld Miske ispánra nézve értékesebb volt, azért nagyobb földet is adott érte cserében.

Fehérvári stalluma is hozott számára jövedelmet⁷⁾ és így magánvagyonán kívül három egyházi javadalom állott rendelkezésére.

Testvérének fiai: Miklós somogyi főesperes és János, nagybátyjuk halála után Alsóörs határából egyrészt elfoglaltak, —

1) Győri kápt. hit. h. lvt. V. Cth. 207. sz. — Alörsön, ahol a malomköveket szokták vágni — ubi lapides ad molendinum excidi consueverunt. Innét tehát a Kővágó-örs név. — Zalai oklvt. I. 136. l.

2) Hazai okmt. IV. 128—9. l.

3) Zalai oklvt. 248. l... in extremis suis titulo testamenti legasset...

4) Fejér: C. D. VIII/2. 190—1. l.

5) Cod. Dipl. VIII. 190.

6) Győri kápt. hit. h. lvt. V. Cth. 218. sz.

7) Hazai okmt. IV. 128. l.

de cselekedetük igazságtalanságát beismerve, 1352-ben e területet visszaadták a prépostságnak.¹⁾

1333-ban egyik veszprémi kanonok birta a prépostságot, aki pápai tized fejében 3 penzát fizetett kis dénárookban,²⁾ — nevét azonban nem említi meg a hivatkozott okirat.

1339. István örsi prépostot említik ismert okmányaim, aki Örsi Mihály fiának, Miklósnak a peszei birtokba való beiktatása ellen tiltakozott.³⁾ Peszén a prépostságnak is volt birtokrésze a peszei kút környékén; bizonyára e birtokrészének védelmét akarta szolgálni hivatalos tiltakozásával abban az időben, mikor az erőszakos foglalások nem mentek ritkaság számba. Egyebekben préposti működéséről, prépostságának időtartamáról nem nyújtanak tájékoztatást felsorolt forrásaim.

1340—1347. György. Családi neve ismeretlen, csupán anyai ágon való rokonságáról nyújt valamelyes tájékoztatást a következő birtokcsere. János zalavári apát 1341-ben a Nyirád mellett fekvő Bodon birtokot fele részben György örsi prépostnak és anyai ágon testvérének Fejéregyházi Balázsnak és Mihálynak adta el azzal a kötelezettséggel, hogy hívására a királyi hadakhoz csatlakozzanak.⁴⁾ A birtok azonban nem sokáig volt a prépost és rokonai kezében, mert 1353-ban egész Bodont a Dorozsma nemzetségbeli Gara János veszprémi püspöknek adta haszonbérbe Miklós apát.

Beke idézett kéziratában már 1340-ben a veszprémi kanonokok között sorolja fel. Az ő prépostsága idejében történt a kegyúri kérdés és a prépostság anyagi rendezése. 1341-ben Miske ispán fiai: Kővágóörsi Pál és Jakab, Mihály fiaival: Kővágóörsi Miklóssal és Domonkossal hosszú peres ügyüket egyesség útján elintézték I. Károly király előtt úgy, hogy az örsi préposti egyház kegyúri jogában egyenlően osztozkodnak, — de egyúttal a peszei szt. Kozma és Damján kápolna kegyúri jogát is közösen gyakorolják. Miklós és Domonkos a pré-

1) Zalai oklvt. I. 516. l.

2) Veszprémi püspökség római oklvt. II. 71. l.

3) Zalai oklvt. I, 349. l.

4) Pannonhalmi szt. Benedekrend tört. VII. 52., 72. ll.

postságot 3 telekkel és 100 hold földdel ajándékozták meg.¹⁾ Erről a dologról a prépostság alapítását tárgyaló fejezetben bővebben is szóltam. Mint a veszprémi káptalannak tagja, a merneyi puszta gazdasági intézőjének teendőit is végezte, mint ilyen 1341-ben részt vett Istósz birtok határjárásában.²⁾ 1344-ben mint a veszprémi káptalan hiteles helyi kiküldöttje Ládi Lőrinc fiát, Istvánt, Tomaj birtokába iktatta be.³⁾ Gazdaságának értékesítésére is gondja volt, mikor a szőlőkultúrát mozdította elő. 1347-ben ugyanis Berkenyemál és Fenyőfő nevű prépostsági földjét szőlőültetésre átadta a saját jobbágyainak, kegyúrai Mihály fia Miklós, Miske fiai Pál és Jakab jobbágyainak, a veszprémi káptalan és a béli apát jobbágyainak — azzal a kikötéssel, hogy minden hold szőlő után 5 csöbör bort fizetnek a prépostságnak.

Ugyanekkor Mihály nevű pap is szolgált Örsön a prépost mellett.⁴⁾

Későbbi időről semmiféle adatot sem találtam György prépostságáról.

1352. Dezső fia Péter, a Dorozsma nemzetség Gara ágából, valószínűleg János veszprémi püspök unokaöccse. Már 1347-ben váradi kanonoki stallumban találjuk, 1352-ben pedig a veszprémvári társaskáptalan prépostjává nevezte ki nagybátyja. Sem arra nézve, hogy az örsi prépostságot mikor nyerte el, sem későbbi életéről nincsenek adataim.⁵⁾

1352—1368. László fia Kelemen. Szintén a Dorozsma nemzetség Gara ágából származott, János veszprémi püspök testvérének, Pálnak unokája. Nagybátyja udvarában, mint házikáplán teljesített szolgálatot, de a Mindenszentekről nevezett veszprémvári társaskáptalannak is kanonokja volt.⁶⁾ Nagybátyja 1352-ben folyamodott a pápához, hogy Kelement erősítse meg a felső-

1) Győri kápt. h. lvt. V. Cth. 220. sz. — Zalai oklvt. I. 381. l.

2) Zalai oklvt. I. 384. l. . . . discretum virum Georgium prepositum de Wrs, socium et concanonicum nostrum ac rectorem prediorum nostrorum de Merena . . .

3) U. o. I. 417. l.

4) Győri kápt. hit. h. lvt. V. Cth. 219., 225., 251. sz. — Felsőörsi prépostsági irattár: Okmánymásolatok.

5) Bossányi Árpád dr.: Regesta Supplicationum II. 213., 218., 262., 341. ll.

6) U. o.

örsi prépostság birtokában. VI. Kelemen pápa 1352. február 11-én, VI. Ince 1353. március 3-án, majd 1358. augusztus 14-én és szeptember 2-án is megerősítette.¹⁾ 1358-ban megismételt folyamodásában a veszprémi püspök régen üresedésben levőnek mondja az örsi prépostságot, aminek értelmét nehéz megismernünk, mivel ismételten is nyert Kelemen már pápai megerősítést. Az ismételt megerősítésnek sem tudok más okát elgondolni, mint azt, hogy talán a kegyúr mást akart a prépostságra ki-nevezni, vagy a Szentszéknél mások érdekében is történtek ajánlások. 1358-ban a veszprémi és a pécsi káptalanban is javadalmas stallummal birt Kelemen prépost.²⁾ Még 10 év múlva is a prépostság birtokában találjuk; ugyanis a zalavári apátság és a veszprémi káptalan között vitás ügyet képezett a Garaboncz és Rada között levő sziget birtoka; 1368-ban határjárást tartottak az ügy békés elintézésére; mikor is a veszprémi káptalan képviselőjében Kelemen prépost és Domonkos kanonok jelentek meg.³⁾ Prépostságának további idejéről nincsenek adataim.

1376. Péter. Egyetlen egy adatot sikerült találnom prépostságának idejéről. Miske fia Pál, a prépostság egyik kegyúra, újabb adománnyal gazdagította a prépostságot. Lajos király 1376. december 8-án Visegrádon kelt okmányában megparancsolta a veszprémi káptalannak, hogy Péter örsi prépostot iktassa be a Miske fia Pál által végrendeletileg neki hagyományozott Mikusharasztja nevű 6 hold föld birtokába.⁴⁾ Egyebekben sem családi nevéről, sem működéséről és prépostságának időtartamáról nem emlékeznek meg felhasznált forrásaim.

1388—1415. László fia Koroknay János. Előkelő nemesi családból származott; rokonsága, pártfogói egyik javadalmat a másik után szerezték meg neki. Elsőizben 1388-ban találkozunk nevével.⁵⁾ 1393-ban veszprémi kanonoki stalluma is van, sőt

1) U. o. 218., 411. ll.

2) Veszprémi püspökség római oklvt. II. 152. l. és 177. l.

3) A pannonhalmi szt. Benedekrend tört. VII. 89. l.

4) Győri kápt. hit. h. lvt. V. Cth. 220. b. sz.

5) Pannonhalmi főapátság története II. 576. l.

méltóságot nyert a káptalanban. Hamarosan a zágrábi káptalanban is méltóságot, a fehérváriiban kanonoki stallumot szerzett. Veszprémi kanonoki javadalma 50 arany forintnál nem nagyobb, az örsi prépostsággal együtt 80 arany frtot ért; a zágrábi stallum pedig 60 arany frtot jövedelmezett.¹⁾ E jövedelméből magánbirtokot szerzett magának: 1404-ben Kiskál határában 3 szőlőt vett a veszprémi káptalantól 13 márkárt.²⁾ Lelkiismeretes gondossággal őrködött prépostsági birtoka felett. 1407-ben Zsigmond királytól a legújabb zavaros időben elveszett birtoklevelei helyett új adománylevelet kért és nyert mindazokra a birtokokra vonatkozólag, melyeket a prépostság már 32 év óta zavartalanul birt, de a legújabb időben egyes hatalmas főurak részéről zaklatásnak, támadásnak volt kitéve miattuk.³⁾ Zsigmond királynak trónralépése előtt, megkoronáztatása után, Visegrád és Siklós várában való fogsága idején és kiszabadulása után is, egyik felkelés-párttűtés a másikat érte, melyekben az ország legelőkelőbb urai, Kanizsay primás, a győri, veszprémi püspökök is részt vettek. Zsigmond helyett Nápolyi Lászlót akarták a magyar trónra ültetni. A fegyveres zavargások Győrt és Veszprémet is érintették. A törökök, dalmátok, bosnyákok, Velence és Nápolyi László ellen való háborúk idején a birtokviszonyok bizonytalanok, a birtokelkobzások napirenden voltak. Egyes főurak adománylevelél nélkül is hatalmukba kerítették a szomszédos birtokokat és ha módjukban állott, az elfoglalt birtokokra vonatkozó régi királyi birtokleveleket megsemmisítették. Az örsi prépostságot annál könnyebben érthette ez a sors, mert a veszprémi püspök Nápolyi László hívei közé tartozott, vele együtt Nápolyba költözött, mikor Zsigmond ügye jobbra fordult. A püspök miatt a káptalant is, melynek az örsi prépost is tagja volt, gyanus szemmel nézhették.⁴⁾

1407-ben János prépost a fehérvári keresztetek konventje által 1400-ban kiadott okleveleket iratott át a veszprémi káp-

1) Veszprémi püspökség római oklt. II. 286., 294. ll. Monumenta Vaticana Hungariae. IX. Bonifác pápa bullái. 218., 241. ll.

2) Zalai oklvt. II. 320—1. ll.

3) Hazai okmt. III. 263—4. ll.

4) Szilágyi S.: A magyar nemzet története. Az Anjou ház és örökösei 1301—1439.

talánban, melyekben kegyúrai Örsi Mátyás, Miske, Pál fia és Örsi János között történt birtokvásárlásról van szó.¹⁾ 1413-ban Branda bíbornok veszprémi püspök jóváhagyásával Csopakon 2, Szárberényben 1 szőlőt ajándékozott a veszprémi székesegyházban levő keresztelő szt. János és szt. Pál apostol oltárának lelkeüdvéért —, tehát szentmise alapítványi tőkél.²⁾ A veszprémi egyház ker. szt. János oltárának 1 közepes aranyozott kelyhet, magának a veszprémi egyháznak 1 új misekönyvet adott; a Szentlélek kápolna költségeire pedig 1 vastag új breviariumot hagyott, melynek írása igen szép, de csatjai leszakadtak.

Ezt a János prépostot 1415-ben egyik okmányunk, mint fentebb említettem, az örsi Mária Magdolna egyház plébánosának nevezi.

Beke Kristóf kézírata 1393-ban László örsi prépostot említi meg,³⁾ a mi nyilvánvalóan tévedés. Valamelyik okmányában Beke László fia Jánost olvashatta és tévedésből a Lászlót jegyezte ki. János nevét annyi okmány sorolja fel világosan ebben az időben, hogy kételkedésre ok nincs.

1415—1417. Szlavoniai János. Okirataimból nem tudom feltétlen bizonyossággal megállapítani, hogy Koroknay János után mikor foglalta el a préposti széket. Az 1415. évben találkozom a Szlavoniai névvel, azért ez évvel választom szét a két János prépostságának idejét. Az sem kizárt dolog, hogy egy személy volt Koroknay és Szlavoniai János, † 1417-ben; ugyanis Narag György fia Miklós győri pap, Zsigmond király káplánja a János örsi prépost halála által megüresedett veszprémi kanonokságot 1417. dec. 7-én kérte V. Márton pápától.⁴⁾

1418—1439. Vasváry László. Szlavoniai János halála után 1418. január 7-én folyamodott a pápához, hogy erősítse meg az örsi prépostság birtokában, melyet a kegyúr neki adott és amelynek csak 8 ezüst márka jövedelme van és engedje meg, hogy a prépostság mellett megtarthassa veszprémi kanonoki

1) Győri kápt. hit. h. lvt. V. Cth. 208., 210/a., 212., 221., 222. sz.

2) U. o. VI. Cth. 253. sz. 1413. dec. 18. — Békefi i. m. 160. l.

3) Beke: i. m. II. 285. l.

4) Dr. Lukács Pál: XV. századi pápák oklevelei. I. 47. l.

stallumát és a szent Péterről nevezett oltárjavadalmat. Folyamodásában azt is megemlíti, hogy a prépostság lelkipásztorkodással kapcsolatos.¹⁾ V. Márton pápa a fehérvári szt. Miklós egyház prépostjának parancsolta meg április 23-án, hogy az örsi parochiális egyház prépostságába vezesse be Vasváry Lászlót, aki előbbi javadalmait is megtarthatja. A pápai okirat azt mondja, hogy Branda bibornok, veszprémi püspök adta Lászlónak a prépostságot.²⁾ Tehát nem kegyúri adományozás folytán jutott hozzá. 1429. előtt mint prépost végrendeleti végrehajtója volt János veszprémi dékánnak és Péter mester-jegyzőnek.³⁾ Zsigmond királytól 1430-ban parancsot eszközölt ki a földesurak ellen, hogy a nekik járó kilencedet ne merjék jobbágyaiktól beszedni, míg az egyházi javadalmasok tizedjárandóságukat be nem hajtották. 1431-ben pedig különböző hatalmaskodó főurak ellen védelműl újabb adománylevelet nyert Zsigmond királytól a prépostság összes birtokaira. — Ugyancsak ebben az évben IV. Jenő pápa bízta meg, hogy Szerémi Imrét fossza meg a fehérvári káptalanban bírt éneklő-kanonoki stallumától, mivel a templomban papot vert meg, vért ontott, — és e stallumot adja Theultzer Péter fehérvári kanonoknak.⁴⁾

A háborus zavarok idején a birtokaira vonatkozó adománylevelek egyes veszprémmegyei földesurak kezébe kerültek és így a prépostság régi jogait nem tudta igazolni. Kérésére Albert király 1438-ban meghagyta Rozgonyi Simon veszprémi püspöknek, hogy Vasváry László prépostot segítse okmányainak visszaszerzésében. — A következő 1439. évben saját jobbágyaival gyűlt meg a prépostnak baja, mert a György prépost által 1347-ben szóló alá kiadott Berkenyemál földről a tizedet megtagadták. Albert király Kisdi faluból küldött a prépost kérésére nyílt parancsot a veszprémmegyei hatóságnak, hogy e szőlőbirtokosokat szorítsa a köteles tized kiadására.⁵⁾

1) Veszprémi püspökség római oklvt. III., 4. és 5. l. — *Etiā si curata existit.*

2) Lukesics: i. m. 51. l.

3) Tört. tár 1887. 180. l.

4) Veszprémi püspökség római oklvt. III., 67. l. — Körmendi lvt.: Alm. III. Lad. 2., 49. sz.

5) Győri kápt. hit. h. lvt.: V. Cth. 208., 210., 212., 213., 224., 225., 226. sz.

Prépostságának idejéből több adatot nem találtam, így nem is tudom megállapítani, hogy 1439 után meddig volt még a prépostság birtokában.

1418—1424. *Agáthi (Agoch) Elek*. Agoch Miklós fia, Elek egri pap, július 18-án, — mikor már V. Márton pápa Vasváry Lászlót erősítette meg a prépostságban, folyamodott a pápához azon a címen, hogy hosszas halogatás után a pápára szállott át a betöltés joga.¹⁾ Folyamodó a prépostság jövedelmét 8 ezüst márkára becsülte.²⁾ A hosszas halogatást csak azért mondhatta Agáthi Elek, mert nem a kegyúr, hanem Branda bíbornok adományozta a prépostságot és talán hosszabb tárgyalás után fogadta el a kegyúr. A pápa júl. 24-én megerősítette Agáthi Eleket a prépostság birtokában, a bevezetést a fehérvári szt. Mária egyház prépostjának parancsolta meg.³⁾ Így egy időben két prépostja volt az örsi egyháznak. Vasváry László nem tekintette jogos prépostnak Agáthit, úgy látszik be sem eresztette a prépostságba.⁴⁾ Agáthi még 1424-ben is a prépostság jogos tulajdonosának tekintette magát, mert ez évben tiltakozott ama hatalmaskodás ellen, melyet a prépostság birtokain Újlaky László bán özvegyének János és István fiai követtek el.⁵⁾ Agáthi Elek névvel többé nem találkoztam ismert okirataimban.

1448—1449. *Balázs* veszprémi kanonokot találjuk az örsi préposti stallumban. 1448-ban tanúskodott annál az egyességnél, melyet a veszprémi káptalan kötött László tihanyi apáttal egyik örvényesi káptalani jobbágy telkének elcserélése tárgyában. Még a következő 1449. évben is prépostnak ismerik felhasznált okmányaim.⁶⁾ A veszprémi káptalan tagjai között Balázs olvasókanon-

1) Veszprémi püspökség római oklvt. III. X. sz. okm.

2) U. o. III., 12. l.

3) Lukcsics Pál: i. m. 71 l.

4) Hazai okmt. III., 363. l.

5) Zalai oklvt. II. 441. l. Mórocz Dániel: A felsőörsi prépostság története c. munkájában közli a veszprémi káptalan okiratát, melyben Agáthi Elek 1424-ben tiltakozik Szentgyörgyi Vince, Bálint István és Vincze Tamás fiai László, János ellen, akik az örsi prépostság birtokából egyes területeket elfoglaltak.

6) Zalai oklvt. II., 535. — Veszprémi káptalani házi lvt. 1448—49., Vesp. eccl. 56. Capit. 39—45. — Békefi: A Balaton környékének egyházai és várai.

nokot 1459. és 1482-ben is felsorolja Beke,¹⁾ de nem nevezi őt örsi prépostnak, azért 1449 után én sem vehettem fel a prépostok közé.

1455. *Verőczei Simon* veszprémi kanonokot nevezte ki örsi préposttá Batthyány László fia János és faiszi Ányos Mihály kegyúr.²⁾ Semmiféle adat nem áll rendelkezésemre annak megállapítására, hogy tényleg elfoglalta-e prépostságát, kért- és nyert-e pápai megerősítést? Tény, hogy a következő évben már más prépostot ismerünk Örsön, jöllehet Verőczei még 1468—9-ben is veszprémi kanonok és a ker. sz. János és sz. Pál apostol oltárának igazgatója.³⁾

1456—1459. *Újfalui Ferenc*, fehérvári kanonok. Családi nevével, előbbi életéről nem találtam feljegyzéseket felhasznált forrásaimban. Magasabb összeköttetések jele az, hogy V. László király megajándékozta őt, illetőleg a prépostságot a felső-örsi szőlőhegyek tizedével, bizonyos csopaki, faiszi és örsi részbirtokokkal.⁴⁾ A tized beszédésében neki is sok kellemetlenséget okoztak a földesurak, mert az országos szokás és királyi rendeletek ellenére tizedszedés előtt behajtották a kilencedet és úgy megsanyargatták a jobbágyokat, hogy a tizedet már alig tudták megfizetni. 1456., 1457. években V. László, 1458-ban pedig I. Mátyás király a prépost panaszára megparancsolta Szentgyörgyi Vince Tamásnak, faiszi Ányos Mihálynak és a többi nemes uraknak, hogy a kilencedet az ország ősi szokása ellenére be ne szedjék, míg Ferenc örsi prépost a tizedet meg nem kapta.⁵⁾ V. László külön is pártfogásába vette Ferenc prépostot és 1457-ben nyílt parancsot küldött a veszprémi püspöknek, Veszprém- és Zalavármegye hatóságainak, hogy Újfalui Ferenc személyét, prépostságát, minden jogát-javát vegyék oltalmukba.

1) Beke: i. m. II., 287. l.

2) Zalai oklvt. II., 558—9. l. — Körmendi lvt. Alm. 3. Lad. 2., 53. sz.

3) Beke: i. kézirat, II., 287. l.

4) Religio 1854. évf. II. félév, 43. sz.

5) Hazai okmt. II., 337., 343. ll. — Holub József: Zalamegye története a középkorban. Egyházi igazgatás, 370. l. V. László parancsában ezt az ország régi és helyes szokásával szemben visszaélésnek bélyegezte és hangsúlyozta, hogy — decime in patri-
monium Crucifixi deputate prius solvi debeant, quam none.

Mátyás király 1458-ban a prépostság kilenced- és tizedszedési jogát erősítette meg; 1459-ben pedig kővágóörsi, fajszi és csopaki birtokaiban erősítette meg. Igen nagy szüksége volt a prépostnak a király védelmére, mert a főurak, várkapitányok, az akkori idők szelleme szerint, őt sem kimélték meg erőszakos foglalásaiktól, zsarolásaiktól. E tekintetben a püspökök és azok alkalmazottjai sem tartoztak a kivételek közé. 1459-ben a veszprémi püspök várnagyai rabolták ki a prépostot. Mátyás király vette ismét védelmébe a prépostot. Megparancsolta Csernavodai Domonkos és Maróthi János várnagyoknak, hogy Ferenc örsi préposttól, egyházától, jobbágyaitól és káplánjától, Benedek örsi plébánostól elrabolt dolgokat haladéktalanul adják vissza. Kancelárjának, Vethési Albert veszprémi püspöknek pedig meghagyta, hogy a prépostot vegye oltalmába.¹⁾ 1459 után nem találkoztam nevével felhasznált forrásaimban. Sajnálatos dolog, hogy préposti, egyházi működéséről, préposti egyházáról semmi tájékoztatást nem tartottak fenn az írásos okmányok.

1462. János prépostot említi meg Beke,²⁾ de sehol egyebütt nem találkoztam nevével. Ugyanekkor a veszprémi székeskáptalannak is tagja volt.

1463—1479. Újfalui András veszprémi kanonok és oltárjavadalmas. Talán Újfalui Ferenc testvére volt. Valószínűnek látszik, hogy Ferencsel együtt valami kiváló szolgálatot tettek a magyar királyoknak, mert mind a ketten gyakori királyi kegyelemben részesültek. I. Mátyás 1463-ban kiváltságlevelet adott András prépostnak arra nézve, hogy jobbágyait senki perbe ne idézhesse. — A veszprémi káptalannal való birtokcseréje arra vall, hogy körültekintő gazda volt. 1471-ben ugyanis a veszprémi káptalan Badacsony pusztájából 14 hold földjét, kádártai rétjét és a veszprémi vár alatt levő 2 kanonoki telkét a rajta levő házzal együtt elcserélte Újfalui András prépost csopaki 1 telkével és ottani kilenced-, tized-járandóságával úgy, hogy a prépost 14 aranyforintot fizetett még rá a cserére. A cserének

1) Hazai okmt. II., 347. l. — Győri kápt. hit. h. lvt. V. Cth. 228., 229., 231., 212., 208/a, 208/b, 209., 210/a., 233., 232., 230. sz. — U. o. II. Cth. 40. sz.

2) Beke : i. kézírata, II., 287. l.

egyik okául azt is felemlíti a veszprémi káptalan, hogy kanonoktestvérének Veszprémben állandó lakóházat akart adni. A káptalan tényleg birtokába is vette a prépostság csopaki telkét, kilenced- és tizedjövedelmét, felvette a 14 aranyforint ráfizetést is, — de a badacsonyi puszta 14 hold földjét, a kádártai rétet és a veszprémi két kanonoki telket nem adta át a prépostságnak örökös tulajdonul. Valószínű, hogy Újfalui András használta a cserebirtokot, — de azután feledésbe ment a csere és a birtok a káptalan kezén maradt. Több mint 300 év elmulta után nyert csak kiegyenlítést e csere. Ugyanis 1779-ben Gloser Gábor, 1803-ban Szegedy János prépostok a kezeik között lévő okmányok alapján pert indítottak a veszprémi káptalan ellen a jogos cserebirtok kiadásáért. A pert 1811-ben április 27-én kötött egység fejezte be, mely szerint a káptalan Badacsony, más néven Baláca pusztájából 20 holdat szakított ki a prépostság javára a kérdéses 14 hold szántó, a kádártai rét és a veszprémi két telek kárptótlása fejében. Ugyanis a veszprémi 2 telken, a mai Jókai Mór utcában, a Nepomuki szt. János szobor táján, ekkor már 4 ház és a káptalani vendéglő állott, így azt már a káptalan nem tudta átadni; a kádártai rét pedig távol esett a prépostság többi birtokától és így nem is volt kívánatos a prépostságra nézve. Fuxhoffer József prépost viszont lemondott e kárptótlás fejében minden további jogigényről, amit a prépostság az 1471. évi csereszerződésben nyert.¹⁾ Magának a prépostságnak is volt a balácai pusztával határos földje, mely így a kiharított 20 holddal $26\frac{3}{8}$ holdra egészült ki; ebből $12\frac{1}{8}$ hold rét, $14\frac{2}{8}$ szántóföld volt.²⁾ A prépostság e birtokrészének sorsa 20 év után újabb változáson ment keresztül. A prépostok panaszkodtak, hogy e $26\frac{3}{8}$ hold föld és rét távol esik a prépostsági birtoktesttől; a szomszéd falubeliek a rétet mindig lelegeltetik; viszont a veszprémi káptalan balácai pusztájával szinte egytestet képez, így kezelés tekintetéből a káptalannak külön kiadást nem jelentene. A felsőörsi határban levő káptalani birtokrészek pedig eldaboltságuknál fogva a káptalani kezelést igen

¹⁾ Prépostsági irattár: Eredeti szerződés; periratok.

²⁾ U. o.

megnehezítik: így a csere mindkét félre nézve előnyös volna. 1835. október 4-én tényleg létre is jött a csere a prépostság és a veszprémi káptalan között. Szerződést kötöttek, melynek értelmében a prépost átadta a veszprémi káptalannak a balácai pusztá mellett fekvő $26\frac{3}{8}$ hold földjét és rétjét, a káptalan viszont a felsőörsi határban az *Öregirtás*, *Gálosi* és *Középsoki* dülőkben $28\frac{3}{8}$ hold szántóföldet adott a prépostságnak. Azért adott 2 holddal többet, mert e határban rétje nem volt, így rétet nem tudott adni.¹⁾ E szerint az 1471. évi csere véglegesen 1835-ben nyert elintézését mindkét fél teljes megnyugvására.

Újfalui András prépostságának idejében történt 1478-ban a felsőörsi és alsóörsi egyházak szétválasztása,²⁾ ami lelkipásztori tekintetben eseményszámba ment. Vethésy Albert veszprémi püspök a prépost beleegyezésével az alsóörsi fiókegyházat, mely a bold. Szűz Mária tiszteletére épült, önálló plébániává szervezte át, így a két egyház között levő kellemetlenségeket megszüntette, a hivek lelki életének nagy szolgálatot tett.

A jeles tulajdonságokkal megáldott prépostban korának hibái is megvoltak: erőszakos, nyers, kíméletlen ember volt. A bakonybéli apát 1478-ban panaszkodott, hogy András örsi prépost az oka Akol birtokán két telek felgyújtásának és elperzselésének. A prépost maga is elismerte hibáját azzal, hogy kárpótlást ígért, de később mégsem fizetett semmit sem, sőt a tisztító esküt sem tette le.³⁾ De ennél nagyobb bűnökről is vádolták. 1479-ben a veszprémi püspök helynöke többszörös gyilkosság és más bűntények miatt megfosztotta őt örsi prépostságától és a veszprémi székesegyházban levő szt. Afra oltárnak igazgatóságától. András az ítéletben nem nyugodott meg, a Szentszéknél keresett védelmet. IV. Sixtus pápa bírakat rendelt az ügy megvizsgálására. A vizsgálat eredménye ismeretlen, — de András többé nem örsi prépost.⁴⁾ Veszprémi kanonoki stallumát azonban nem veszí-

1) Prépostsági irattár: Eredeti szerződés.

2) U. o. Régi okmánymásolatok. Győri kápt. hit. h. lvt. V. Cth. 210., 211., 234. sz. — U. o. VIII., Cth. 517. sz. Hazai okmt. II., 354. l.

3) A pannonhalmi szt. Benedekrend tört. VIII. 172. l.

4) Veszprémi püspökség római oklvt. III., 397. sz. okm. 398. sz. okm. — Hazai okmt. II., 354., III., 200—201. l.

tette el, vagy később visszanyerte, mert 1494-ben is ismeretes neve a kanonokok névsorában.¹⁾

1479—1480. Turonyi Kelemen. Vethésy Albert veszprémi püspök a királynak, mint főkegyúrnak ajánlatára Turonyi Kelemen pécsi papnak, a dekrétumok doktorának adta az örsi prépostságot. Turonyi 1479. december 23-án folyamodott a pápához prépostságában való megerősítésért. E folyamodásában azt írja, hogy a király kegyurasága alá tartozó eme prépostságot egyenesen a király adományozásából nyerte el. A pápa meg is erősítette Tunyogit prépostságában, aki 1480-ban kötelezte magát, hogy az örsi prépostsági egyház lelkészségéért — pro rectorie ecclesie B. Marie Magdalene de Ewrs — 200 frt. annatát fizet.²⁾ A prépostságból különben 200 aranyforint jövedelmet nyert. Turonyi nemesi családból származott, azért jutott fiatalon előkelő álláshoz: veronai Ragone Gábor egri bíboros káplánja és a király ügyeinek római intézője volt, hosszabb ideig a pápai udvarnál tartózkodott. IV. Sixtus 1477. és 1479-ben őt bízta meg a pálosok által igényelt zsámbéki és csuthi monostorok ügyében az iratok szerkesztésével.

Családi nevét valószínűleg a baranyamegyei Turony községtől nyerte, mely a pécs—siklói országút mentén fekszik, a siklói hegylánc északi lejtőjén.³⁾

Semmi adatom sincs arról, hogy mennyi ideig birta az örsi prépostságot és további életfolyását sem ismerem. Valószínű, hogy az ő családjából való Turoni Mihály 1459—1491. években esztergomi és pécsi kanonok, érseki helynök és milkói püspök.⁴⁾

1489—1496. Darányi Jakab mester veszprémi kanonok. Prépostságának teljes idejét nem tudom forrásaimból megállapítani, csak a megjelölt években találkoztam nevével. A veszprémi kanonokok között is 1496-ban sorolja fel utoljára Beke.⁵⁾ Mátyás királynak és fiának Korvin Jánosnak volt hűséges híve, János

1) Beke i. kézírata: II. rész végén: Kanonokok.

2) Veszprémi püspökség római oklvt. II., 260. l. — U. o. 255., 258. l. és 399. sz. okm. — Békefi Remig: A Balaton környékének egyházai a középkorban. 187. és kk. ll.

3) Szentkirályi István t. kanonok, pécsi tanár közlése.

4) Kollányi Ferenc: Esztergomi kanonokok, 163. l.

5) Beke: i. kézírata, II. rész végén.

hercegnek titkárja és kancellárja is. Hűséges szolgálataiért Korvin János herceg gazdagon megjutalmazta: 1490-ben Dinnyésméd fehérmegyei, a Velencei tó mellett fekvő pusztáját az örsi prépostságnak adta. Az adománylevél felemlíti, hogy Darányi Jakab Mátyás király halála óta hűségesen ragaszkodik Korvin herceghez, neki értékes szolgálatot tett, a csontmezei csatában oldala mellett küzdött és ő miatta budai házáat is kifosztották, 700 frt. értékű kárt okoztak neki ellenségei.¹⁾

Mátyás királynak második házassága is gyermektelen maradt. Természetes fiát, Korvin Jánost, kit hunyadi gróffá és liptói herceggé nevezett ki, udvarába vette és elhatározta, hogy megszerzi számára Magyarország trónját. Nagyravágyó és hatalmi befolyására féltékeny felesége, Beatrix királyné, rövid időre eltántorította tervétől. Rávette Mátyást, hogy János herceget a papi pályára adja. Monoszlói Csupor Demeter győri püspök halála után a pápa Mátyás király kedvéért János hercegnek adta a püspökséget, őt a püspökség helyettes adminisztrátorának címével ruházta fel, hogy majd nagykorúsága idején a püspöki széket elfoglalhassa. Néhány hónap múlva azonban Mátyás megbánta ingadozását, visszatért korábbi tervéhez, a győri püspökséget 1481-ben kincstartójának, Nagymehei Orbánnak adta.²⁾ Minden erejét felhasználta, hogy fiának a trónt biztosítsa. A pécsi, egri, győri, boszniai püspökökkel, Zápolyai Istvánnal, Báthori Istvánnal, Drágfi Bertalannal, Újlaky Lőrincel a budai plébániai templomban alamizsnás szent János ereklyéi előtt az Oltáriszentségre fogadtatta meg, hogy János herceget választják meg királlyá. A kir. várak kapitányait esküvel kötelezte le, hogy halála után a gondjaikra bízott várakat János hercegnek adják át. A Miksa római királlyal kötött egyesség is János herceg trónját akarta biztosítani. Mátyás halála után János herceget pártfogói egymás után cserben hagyták. A királyválasztásra egybeült országgyűléstől nem sokat várhatott, azért Újlaky Lőrinc, Csáktornyai Ernuszt Zsigmond pécsi püspök, Beriszló szerb despota

1) Hazai okmt. IV., 437. l.

2) Szilágyi S.: A magyar nemzet tört. IV., 289—290. ll.

pártfogásával fegyveres erővel akarta megválasztását kierőszo-
kolni. Erre többi párthíve is elhagyta. A magyar alkotmány és
szabadság védelmét oly szent kötelességnek tartották a püspökök
is, hogy Mátyásnak tett ígéretük teljesítését többé nem ismerték
megengedhetőnek. Korvinnak Budavárában való körülzáratástól
kellett félnie, erre a királyi koronát és kincstárt magához vevén,
déli vidékre vonult vissza, csekély számú őrséget hagyván
Budán hátra. Báthori és Kinizsi üldözőbe vették, a Sárvíz part-
ján utólérték és Csontmezőn ütközetre kényszerítették. Csatát
vesztett és kevés párthívével Pécs felé menekült. A diadal hírére
az egri püspök támadást intézett Buda ellen, melynek őrsége
rövid ellenállás után megnyitotta a vár kapuját.¹⁾ Ekkor dúlták
fel és rabolták ki Darányi Jakab őrsi prépost házát is, aki
János herceg mellett hűségesen kitartott.²⁾

Korvin herceg megbékült az új királlyal és kevés számu
párthívét iparkodott még szorosabban magához fűzni. Ily körül-
mények között ajándékozta meg titkárát és kancellárját, Darányi
Jakabot Dinnyésméd pusztával.³⁾

Ez adományt Ulászló király is megerősítette és Jakab pré-
postot 1493-ban a budai káptalan által ünnepélyesen birtokba
iktatta a börgöndi, pákozdi, gárdonyi érdekelt szomszédos birto-
kosok jelenlétében — minden ellenmondás nélkül.⁴⁾ Valószínű,
hogy ebből az alkalomból volt a prépostnak nagyobb kölcsönre
szüksége. Ugyanis 1493-ban kassai Szathmáry Györgytől, a kir.
kancellária vezetőjétől 200 arany forintot vett kölcsön oly fel-
tétel mellett, hogy ez összeg felét 1494-ben Vizkereszt ünnepén,
másik felét pedig szt. Györgykor fizeti vissza. Biztosítékul II.

1) U. o. IV., 312—343. 11.

2) Magyar történeti életrajzok X. évf. 4. füzet 149. l.

3) Dinnyésméd pusztának birtokosa, Koroknay János mester nádori protonotárius,
sümegei főispán volt, aki pusztája felét Rozgonyi Jánostól és Ozsváttól vette. E birto-
kába Mátyás királynak 1479—1480. kelt kiváltságlevele alapján iktatta be a fehérvári
keresztesek konventje. 1481-ben azonban Ország Mihály nádor előtt e birtokát Mátyás
királynak vallotta fel, aki viszont fiának, Korvin János hercegnek adta. — Győri kápt.
hit. h. lvt. IX., Cth. 637. sz., — Felsőörsi préposti irattárban: a körmendi lvt. okmány-
kivonatai. — Vasvári kápt. hit. h. lvt.

4) Győri kápt. hit. h. lvt. V., Cth. 216. sz.

Ulászló előtt lekötötte Dinnyésméd pusztáját és budai házát.¹⁾ E ház Korvin János herceg házai között az Olaszpiacon állott, azért valószínű, hogy ezt is János hercegtől kapta, Darányi szolgálatainak jutalmául.

Mátyás király korábban azzal mutatta ki Darányi prépost iránt való jóindulatát, hogy király elődjeinek: I. Lajosnak, Zsigmondnak, V. Lászlónak adományleveleit, a kilenced és tized jövedelemre vonatkozó jogát újból átírta és megerősítette.²⁾ Darányi Jakab az első örsi prépost, akiről okmányszerűen tudjuk, hogy az országos ügyekben tevékeny részt vett. Elég kár, hogy egyházi tevékenységéről semmi emlék sem maradt ránk. Székhelyétől — úgy látszik — állandóan távol volt és így lelkipásztori teendőket egyáltalában nem végzett. Valószínű, hogy ekkor még meglévő káptalana látta el e szolgálatot.

1502. *Rezy Péter, veszprémi kanonok.* Sem prépostságának tartamáról, sem működéséről egyéb adatot nem találtam.³⁾

1513—1525. *Statileo János.* Dalmáciában, Trauban született polgári, de előkelő családból. Beriszló Péter horvát bán nőtestvérének, vagy anyai nagynénjének fia volt. A jeles tehetségű ifjú kiváló nevelésben részesült és — talán éppen nagybátyjának példájára és befolyása alatt — a papi pályára lépett. Első ízben szülővárosában teljesített szolgálatot. Beriszló Péter 1512-ben elnyerte a kiváló veszprémi püspökséget és öccsét azonnal Veszprémbe hozta, a káptalanban kanonoki stallumot adott neki, az egyházmegye kormányzásában helynökévé tette és rábízta a püspökség javainak gondviselését is. 1513-ban már a felsőörsi préposti székben találjuk.⁴⁾ Bizonyára ezt a javadalmat is a nagybátyja szerezte meg neki. Távollevő püspök bátyja megbízásából 1515-ben a veszpréme gyházmegyei zsinaton is ő töltötte be az

1) U. o. 236. sz.

2) U. o. 212., 213., 214., 215., 216., 236. sz.

3) Veszprémi püspöki lvt. Beke Kristóf i. kézírata : II. rész végén.

4) Vasvári kápt. hit. h. lvt. Episc. Vespr. Fasc. C. m. 46. Nos Johannes Statilius prepositus Ewrsiensis ac Canonicus ecclesie Wesprimiensis, nec non Reverendissimi in Christo patris et domini dni Petri Beryzlo eppi et dicte ecclesie Wespr. ac thesaurarii regie Maiestatis dni et prelati nostri gloriosissimi in spiritualibus et temporalibus Vicarius Generalis.

elnök tisztét.¹⁾ 1515-ben királyi titkárnak írja magát; e minőségben részt vett Pozsonyban a II. Ulászló és Miksa császár között lefolyt családi tárgyaláson.²⁾ 1516-ban püspöke megbízásából Rómában járt X. Leo pápánál és a bíboros kollégiumnál, hogy a Magyarországot fenyegető török veszedelem elhárítására a hadviseléshez pénzbeli segítséget kérjen. Munkásságának elismeréséül nagybátyja őt a veszprémi káptalan nagyprépostjává nevezte ki. Bátyjának 1520-ban a törökkel való harcban történt eleste után felszabadult az egyházmegye kormányzásának gondja alól; ezentúl legtöbbit a királyi udvarban tartózkodott, igen gyakran követi küldetésben járt el, de prépostsága székhelyén, Felsőörsön is többször megfordult. 1521-ben II. Lajos király megbízásából Velencében járt, hogy a török ellen segítséget kérjen. Az ő érdemeiért adta II. Lajos király az ifjú Statileo Jánosnak — Máté fiának — a sümegi főesperességet, mely a Statileo családdal rokon Verancsics Antal lemondása folytán üresedett meg.³⁾ 1525-ben Örsről hívatta a király Statileot és Lengyelországba, Krakkóba küldte követként a reformáció ügyében.⁴⁾ Még ebben az évben a király megbízásából részt vett a horvátok kőrösi gyűlésén, hogy a törökök ellen való védelemről tanácskozzék velük. II. Lajos 1525. őszén a budai káptalan prépostjává nevezte ki, hogy így mindig a királyi udvar közelében tartózkodhassék. 1526-ban a mohácsi csata előtt Szapolyai György szepesi grófnál, majd az esztergomi érseknél járt a király megbízásából a török ellen való hadbaszállás megbeszélésére.

A javadalmakban válogathatott, de az akkori időben divatos javadalomhalmozás bűnében nem volt részes. Már 1525-ben lemondott a szt. kereszt oltár javadalmáról, melyet Beriszló Péter veszprémi püspök Szentpáli Lőrinc papnak adott.⁵⁾ A budai prépostságot elnyervén, lemondott az örsi prépostságról és veszprémi kanonoki stallumáról. A mohácsi csata idején II. Lajos

1) Reiszig Ede dr.: A jeruzsálemi szt. János lovagrend Magyarországon, I., 200. l.

2) Veszprémi kápt. h. lvt.: 1515. Veszpr. eccl. et Capit. 74. — és Reiszig i. m. 202. l.

3) Győri kápt. hit. h. lvt. V. Cth. 237. sz.

4) Monumenta Vaticana Hung. Series II. Tom. I., CXII. 167., 168., 174., 175., 178., 180., 182., 183.

5) Győri kápt. hit. h. lvt. VIII., Cth. 518. sz.

királyt a táborba is követte, innét ment a király üzenetével Szapolyai Jánoshoz és Gosztonyi János erdélyi püspökhöz. A mohácsi csatavesztés és a király halála után Mária királyné udvarában tartózkodott, de hamarosan a nemzeti király pártjához csatlakozott. Az 1527. évi budai országgyűlés berekesztése után János király megbízásából Lengyelországba ment, hogy Zsigmond királlyal megbeszélje a Ferdinánd királlyal való megbékülés részleteit. Az olműtzi tárgyaláson Ferdinánd követeivel János király részéről Verbőczy István, Frangepán Ferenc kalocsai érsek és Statileo vettek részt az alkudozásban, — de eredmény nélkül. Mikor Ferdinánd fegyveres előnyomulása miatt János király Budát elhagyta, Statileo ismét Lengyelországba sietett fegyveres segítségért. János királyt bujdosásában is követte Lengyelországba. 1528-ban János király az erőszakos halállal kimult Gosztonyi János erdélyi püspök helyére Statileot nevezte ki érdemeinek elismeréséül, de azért is, hogy a rábizandó követésben nagyobb tekintéllyel járhasson el. Ugyanis Angolországba VIII. Henrikhez, Franciaországba I. Ferenchez küldte őt segítségért, ahonnét jó reménységgel és biztatással tért vissza 1529-ben, 1528-ban október 28-án megkötötte a fontenaibleai egyezményt Ferenc francia királlyal, melyben János a Habsburgok ellen való harcra kötelezte magát, Ferenc pedig 20.000 tallért ígért János támogatására.¹⁾ Az 1531. évi visegrádi fegyverszünetet felhasználva, meglátogatta egyházmegyéjét. Az 1538. váradi békekötés létrehozásában is tevékeny része volt. 1539-ben újra Velencében és Rómában járt János király ügyében, hogy a Ferdinánddal való békekötést onnét segítsék előre.

Erdélyi püspöki székhelyre a megerősítést 1539-ben kapta meg Rómából.

1540-ben újból Franciaországban és V. Károly császárnál járt követségben. Izabella királyné hűségében is kitartott mindvégig. † 1542. április 8-án.

Jelleméről ellentétes adatokat tartottak fenn a történeti okmányok. Éles, megszóló nyelve miatt sok ellenséget szerzett

¹⁾ Szegfű: Magyar tört. 16. század, 16. l.

magának. Bizonyos, hogy erkölcsi élete ellen senki kifogást nem tehet. Rokonaival szemben is kiméletlenül igazságos volt e tekintetben. Főpásztori rendelkezései tiszteletreméltók.¹⁾ Nemzeti érzését, politikai józan látását igazolja az a tény, hogy mint a királyi tanács tagja, ellenezte János királynál Grittinek Magyarország kormányzójává való kinevezését.²⁾ Mint örsi prépostnak egyházi működéséről semmi tájékoztató emlék sem maradt fenn.

1535—1539. Zepsy Bálint veszprémi kanonok. A veszprémi kanonokok sorában 1510-ben találkozunk vele, 1518-ban X. Leo pápa engedélyt adott neki, hogy a papi zsolozsmát a római egyházban szokásos módon végezhesse. Már 1520-ban az örkanonoki stallumot bírta.³⁾ Préposti kinevezésének idejét nem ismerjük; 1535-ben találkozom nevével első ízben, mint örsi préposttéval. Ferdinánd király ez évben hagyta meg Pethry Miklós veszprémi általános püspöki helynöknek, hogy Bálint mester örsi birtokán a jobbágyokat kényszerítse a tized megfizetésére. Ugyanis a szőlőbirtokos nemnemesek azon a címen tagadták meg a tizedet, hogy nemesemberektől vették szőlőiket, melyek után régi uraik sohasem adtak tizedet. A király rendelkezése szerint is a tized alól való mentesség a nemesek személyes joga és szabadsága és nem a földé —: így a nemnemesek tartoznak a tized kiszolgáltatására.⁴⁾

Zepsy Bálint előbb a kir. kancelláriában szolgált Szalaházy Tamás egri püspök, királyi kancellár mellett. Innét jutott a veszprémi kanonoki stallumba, majd az egri és örsi prépostság birtokába. Az egri prépostság jószágait nem használhatta békével, mert a hatalmasok erőszakkal elfoglalták. Ferdinánd király 1538. július 14-én kelt parancsában meghagyta Serédy Gáspárnak, hogy az egri prépostság jövedelmét adja ki Bálint prépostnak,

1) A pannonhalmi főapátsági főiskola évkönyve 1915—16. isk. évre; Sörös Pongrác tanulmánya: Statileo János életéhez.

2) Hómann—Szegefi: Magyar tört. IV., 27. l.

3) Beke Kristóf i. kézírata: II., Appendix, a kanonokok névsora. — A veszprémi püspökség római oklvt. 4., 257. l.

4) Győri kápt. hit. h. lvt. V., Cth. 238. sz. — Ezt a jogi elvet már 1518-ban Statileo János panaszára II. Lajos király kimondotta. (Holub József: Zalamegye tört. a közép-korban. I., 362. l. — Veszpr. orsz. lvt.: E. 91.)

aki neki kiváló szolgálatot tett a kancelláriában.¹⁾ 1539-ben Kecheti Márton veszprémi püspök engedélyével a felsőörsi határban három darabban levő szőlőjét, úgy mint a Zemerches dülőben fekvő *Háromszögü* nevü 1½ holdas, a *Kishegyalja* dülőben levő 2½ holdas, a *Csery* dülőben fekvő 2 holdas, összesen 6 hold szőlőjét, mivel ezeknek művelése az eldaraboltság miatt költségesebb volt, elcserélte a Barabont testvéreknek, Bálintnak, Mihálynak és Kelemennek a *Hágógyep* dülőben egy darabban levő 6 hold szőlőjéért. A Barabont testvérek meg akartak birtokukon osztozni, azért rájuk nézve kedvező volt a három darabban levő szőlő.²⁾ 1539-ben november közepén Győrött járt a veszprémi prépost társaságában, amikor a győri káptalan ajándékuhalat, kappanokat és kenyeret küldött nekik.³⁾ A veszprémi kanonokok között 1539-ben még ismételen találkozzunk nevével,⁴⁾ többé azután nem fordul elő neve felhasznált okmányaimban.

1543—1547. *Gönczy Bertalan*. Szalaházy Tamás egri püspök udvarmestere volt, kinek halála után unokaöccse Kecheti Márton veszprémi püspök hozta el udvarába, szintén udvarmesternek (magister curie). Kecheti Márton nagyrabecsülte őt, mert a királynál is közbenjárt érdekében. 1537-ben ugyanis arra kérte a királyt, hogy az örökösök nélkül elhalt Thomay Ferenc birtokát adja Gönczy (de Gyuch) Bertalannak, boldogult nagybátyja, Szalaházy Tamás egri püspök udvarmesterének.⁵⁾ A kérés alig nyerhetett kedvező elintézészt, legalább is ismert forrásaim nem szólnak róla. Kecheti püspöknél később is befolyásos ember maradt. 1537-ben devecseri Choron András zalai főispán Zepsy Bálint egri és örsi préposthoz és Gönczy Bertalan püspöki udvarmesterhez intézte levelét, melyben előadta, hogy 13 éven át, mint sümegi várnagy, mit költött a magáéból a veszprémi várra és a veszprémi püspök bandériumára és hogy ezen 50 ezer

1) Egyháztört. Eml. III., 273. l.

2) Győri kápt. hit. h. lvt. V. Cth. 217—218. sz. — Prépostsági irattár: Régi okmány-másolatok.

3) U. o. II., kápt. Számadókönyv, 205. l.

4) Egyháztört. Eml. III., 319. l. — Beke: i. kézirata III., Appendix. 322. l.

5) Egyháztört. Eml. III., 218. l.

forintnál több kiadásának megfizetése fejében mit kíván Kecheti Márton új püspöktől.¹⁾ 1543-ban fordul elő első ízben a veszprémi kanonokok névsorában,²⁾ ez évben találkozunk vele először, mint örsi préposttal is. A veszprémi káptalant képviselte ez évben annál a szerződésnél, melyben vásonkői Horváth Péter és Gáspár a nagybarnagi bortizedért 125 forintot ígérték a veszprémi káptalannak.³⁾

Örsi prépostsága mellett továbbra is megmaradt püspöki udvarmesteri tisztében is. 1544-ben Kecheti Márton püspök Prágából tudósította őt, hogy Speierbe megy a királlyal és kérte, hogy azt az 500 aranyat, melyet egyik előkelő török fogoly váltságdíja fejében kell kapnia, Batthyány embere által küldje el neki; egyik lovát is adja el, annak árát azonban felhasználhatja az udvar szükségleteire. Egyúttal értesíti a külpolitikai viszonyokról; kéri, hogy a püspökségnek gondját viselje, semminek kárát ne vallja. Meghagyja neki, hogy az országra vonatkozó híreket közölje Choron Andrással.⁴⁾ Préposti működéséről semmi adatot nem közölnek ismert forrásaim. † 1547-ben.⁵⁾

1547—1548. Barthus, majd Paksy. Gönczy Bertalan halála után Batthyány Ferenc Barthusnak adta az örsi prépostságot, akit Kecheti Márton püspök meg is erősített, veszprémi kanonokká és oltárjavadalmassá is kinevezett. Ferdinánd király azonban főkegyúri jogára való hivatkozással, magának követelte az örsi prépost kinevezésének jogát; rossz néven vette a veszprémi püspöktől, hogy Batthyány Ferenc kegyúri jogát elismerte és az általa kinevezett prépostot elfogadta, megerősítette. Erre a püspök a megerősítést visszavonta, Barthus prépostságát nem ismerte el, aki így a prépostságot nem is foglalta el. — Okmányaim e rövid névvel jelölik őt, azért sem családi nevét, sem közelebbi adatait nem ismerem.⁶⁾

1) U. o. 134. l. 1537. febr. 20.

2) Beke i. kézírata III., Appendix, itt Beke Bartholomaeus de Bonnez néven nevezi őt.

3) Egyháztört. Eml. IV., 275. 1543. jun. 26.

4) U. o. IV. 327. l. 1544. jan. 13.

5) Győri kápt. hit. h. lvt. V., Cth. 240. sz.

6) A veszprémi kanonokok között Beke i. kéziratában Benner Bertalant is felemlíti, aki azonban már 1543-ban kanonok és nem 1547-ben nevezi ki a püspök, mint Barthust, tehát e két személynek különbözönek kell lennie.

Batthyány Ferenc ragaszkodva kegyúri jogához, Paksy János veszprémi kapitány fiát nevezte ki örsi préposttá. Kecheti Márton püspök azonban Paksyt sem erősítette meg, akiért pedig Nádasdy Tamás is közbenjárt a püspöknél. Kecheti azt felelte Nádasdynak, hogy ő szivesebben fogadja el Paksyt örsi prépostnak, mint bárki mást, csak Batthyány Ferenc a kegyúri kérdés dolgában egyezzek meg a királlyal. Különben ő nem teheti ki magát a király haragjának. Egyben elpanaszolta azt is, hogy Batthyány Ferenc megsértette az ő püspöki joghatóságát, mert Paksyt nemcsak örsi préposttá nevezte ki, hanem veszprémi kanonokká és oltárjavadalmassá is, már pedig e javadalmak adományozása sem a királyt, sem Batthyányt nem illeti meg, hanem egyedül a veszprémi püspököt. Azt is elpanaszolta, hogy Paksy János veszprémi kapitány a fia számára nemcsak az örsi prépostságot foglalta el, hanem az oltárjavadalom szőlőjét is, sőt az elhalt prépost dolgait is, melyek pedig jog szerint őreá szállottak, mivel az elhalt prépost végrendeletet nem hagyott hátra.¹⁾ Ferdinánd király tiltakozott Paksy kinevezése ellen is, melyben az ő — vélt — jogának megsértését látta. Megparancsolta Paksy János kapitánynak, hogy az Örsről elvitt 13 hordó bort, 2 kepe gabonát haladéktalanul adja vissza az általa kinevezett prépostnak; térítse meg az okozott károkat és ne akadályozza a prépost hivatalos beiktatását. Az ő fiát úgysem illeti a prépostság, mert Batthyány Ferencnek nincs joga a kinevezéshez. Ha Batthyány mégis jogot-igényt tartana hozzá, kellő módon igazolja jogát, akkor majd ő királyi kegyelemmel dönt a kegyúri kérdésben.²⁾

1547—1552. Rezy Gál veszprémi és pécsi kanonok. I. Ferdinánd király semmisnek jelentvén ki Batthyány Ferenc kinevezését, ő maga élt a kinevezési joggal és 1547. szept. 25-én Prágában kelt adománylevelével, főkegyúri jogára való hivatkozással, Rezy Gál veszprémi kanonoknak, a püspök titkárának és sacellánusának adta az örsi prépostságot. Kecheti Márton püspök a király kinevezési joga ellen nem tett ellenvetést, sőt

1) Egyháztört. Eml. IV., 548—9. l. 1547. szept. 18.

2) Győri kápt. hit. h. lvt. V., Cth. 239., 240., 241/a., 242/b. sz.

Rezy Gált ömaga ajánlotta prépostságra. Nagyobb hitelesség kedvéért a király kinevező okmányát a pozsonyi káptalan által aláíratta, Rezy Gált a prépostságban megerősítette.¹⁾

Rezy Gállal a veszprémi kanonokok között 1543-ban találkoztunk először, mikor a káptalan Nádasdy Tamáshoz küldte őt követül és mikor több kanonok társával a törökök elől mentve Sopronba vitte a veszprémi egyház kincseit, melyekről a soproniak elismervényt állítottak ki az átvett kincsek felsorolásával.²⁾ Érdeemes férfiúnak kellett Rezy Gálnak lennie, mert 1547-ben Szaniszló pécsi püspök és szepesi prépost újabb kitüntetéssel halmozta el: pécsi kanonokká és regieni főesperessé nevezte ki. Kecheti Márton püspök pedig 1548-ban neki adta a veszprémi székesegyház déli oldalához épített Szt. Imre herceg kápolnájának oltárjavadalmát a Papkesziben levő házzal, malommal együtt.³⁾ Ebben az évben követségben is járt a püspök megbízásából.⁴⁾

Időközben Batthyány Ferenc kegyúri jogának védelmére a kir. helytartó Salm gróf, a győri püspök, Balassa Imre és Mezey kir. tanácsosok is latba vetették befolyásukat első sorban Kecheti Márton püspöknél, azután a királynál is. A püspök e hatalmas urak leveleit elküldte Rezy Gálnak és kijelentette, hogy nem venné rossz néven, ha prépostságáról lemondana, — de egyekben cselekedjék belátása szerint. Hozzáteszi azt is: nem hiszi, hogy a király Batthyány Ferenc kegyúri jogát elismerje.⁵⁾

A hatalmas közbenjárók mégis kiegyeztették a királyt Batthyány Ferencel a prépostság kegyúri jogára vonatkozólag: a király elismerte Batthyány kegyúri jogát, Batthyány viszont a királyi tekintély megóvására elfogadta Rezy Gált prépostnak. Batthyány elejtette Paksyt, Rezy Gál pedig nyilatkozatot állított ki arról, hogy Batthyány Ferenc, mint illetékes kegyúr kinevezése alapján bírja az örsi prépostságot. Ezután hivatalosan is

1) U. o. 17. Ladula, 51. Fasc. 2654. sz.

2) Egyháztört. Eml. IV. 248. l. 1543. ápril. 10. — 299. l. 1543. szept. 16.

3) Győri káptalani m. lvt. VII. Cth. 330. sz. Sümeg 1548. jun. 27.

4) Egyháztört. Eml. V. 36. Sümeg, 1548. máj. 23.

5) Győri kápt. hit. h. lvt. V., Cth. 241/b. sz. Kecheti Márton saját kézírású levele Sümegről, 1548. máj. 28. kelettel.

beiktatták őt prépostságának tényleges birtokába.¹⁾ 1550-ben október 30-án tanuskodott a Körmenden lakó veszprémvölgyi apácák és vagyonkezelőjük Barbély Osvát vitás ügyében.²⁾

Korának általános hibáitól ő sem volt egészen mentes; a szomszédos birtokra szivesen rátette kezét erőszakos foglalás által is. A távolabb székelő bakonybéli apát örsi birtokát elfoglalta. Újlaky Ferenc kir. helytartó 1552-ben parancsolta meg neki, hogy e foglalt birtokot Csanádi János főapát kezéhez szolgáltassa ki.³⁾ A törökök előnyomulása alkalmával a veszprémi káptalan tagjai elmenekültek, csak néhányan maradtak meg a várban, köztük Rezy Gál is. 1552-ben a törökök elfoglalták Veszprém várát, a polgárság és papság köréből többet megöltek, Rezy Gált is.⁴⁾ A várat Salm Eckhard győri főkapitány 1566-ban visszafoglalta ugyan a törököktől, de nemsokára ismét török kézre jutott. A vidéken végigportyázó törökök Felsőörsöt is elpusztították, lakossága elmenekült. A préposti egyház és kúria is nagy kárt vallott a dúlás idejében. A prépostság hosszabb ideig betöltetlenül maradt. Hiába nevezett volna ki a kegyúr prépostot, nem tudott volna az egyházához hozzájutni. Mikor a törökök nem akadályozták, a tihanyi kapitány állta útját a prépostság betöltésének, illetőleg a prépostsági birtok haszonélvezetének.

1561—1566. Chányi Bernát. Batthyány Ferenc 1561. július 8-án ifjú Chiani Bernátnak, a kir. kancellária esküdt jegyzőjének adta a törökök által feldúlt és a világi urak által jórészen elfoglalt örsi prépostságot azért, hogy tanulmányait elvégezvén, a hazának és egyháznak szolgáljon.⁵⁾ E kinevezési okmány elárulja, hogy az új prépost még tanuló ifjú, aki papi tanulmányait még nem végezte el, a papi rendet sem vette fel; elárulja, hogy a prépostsági birtokot a szomszédos kapzsi földesurak a zavaros

1) Körmendi lvt. Alm. 3., Lad. 2. nr. 63. — Prépostsági irattár: Körmendi lvt. okmánykivonatai sub nr. 12. Octavorum.

2) Egyháztört. Eml. V., 421—7. ll.

3) A pannonhalmi szt. Benedekrend tört. IX., 460. l.

4) Veszprém megye multja és jelene. Lukcsics József dr. tanulmánya: Veszprém város újkori tört. 36. l.

5) Körmendi lvt. Alm. 3. Lad. 2. nr. 64., 65., 66. — Prépostsági irattár: Körmendi lvt. okmánykivonatai sub. nr. 12. Nonarum.

időben iparkodtak elharácsolni. Tényleg Dinnyésméd község is ebben az időben pusztult el, a pusztát pedig a szomszédok kezdték részletenként elfoglalni és saját jobbágyaiknak művelésre átadni. Örsöt Gyulaffy László tihanyi kapitány foglalta el: így a prépost saját birtokai után semmi jövedelemhez nem jutott hozzá. I. Ferdinánd király 1563. október 20-án kelt levelében felhívta Gyulaffyt, hogy a prépostsági birtokot adja vissza jogos tulajdonosának, Chányi Bernátnak — de eredménytelenül. 1564-ben Miksa király parancsolta meg Gyulaffynak, hogy a prépostságot bocsássa Chányi kezére. Elmondja Miksa király, hogy Chányi érdemes ember, ma is Oláh Miklós főkancellár mellett szolgál. Ez a parancs sem használt semmit sem. Sőt Gyulaffy 1566-ban Pozsonyban egyességre lépett magával a kegyúrral, Batthyány Ferencsel, hogy 12 évig az ő kezén maradhat az örsi birtok, de mégis úgy, hogy a jövedelmet csak $\frac{1}{3}$ -részben használhatja Gyulaffy, $\frac{2}{3}$ -részben Batthyánynak szolgáltatja át.¹⁾ Ez a megegyezés, akármi okból történt is, a prépostot megfosztotta jövedelmétől és hozzájárult ahhoz, hogy a prépostság a protestánsok kezére kerülhessen és Örs maga is egész lakosságával együtt protestánsná legyen, mert megakadályozta prépostnak-lelkésznek megélhetését, Örsön való megtelepedését éppen abban az időben, mikor a katolikus hiveknek legnagyobb szüksége volt védőre, katolikus lelkészre. Azért is érthetetlen e megegyezés, mert Batthyány Ferenc nem hagyta el hitét, mint katolikus halt is meg.

Chányi Bernát nem foglalhatta el prépostságát, sok kísérletezés után nem is törődött többé Örssel. A kancelláriai szolgálatot otthagya, katonáskodni kezdett. A királyhoz írt levelében maga mondja 1568-ban, hogy előbb a kancelláriában szolgált a királyt, utóbb pedig karddal teljesített szolgálatot; saját vére árán több rabot ki is szabadított a törökök kezéből. Felesége, gyermeke nem volt. A katonai élet erkölcsi tekintetben rossz hatással volt rá, erkölcsi felfogása meglazult és oly bünténybe

---

¹⁾ Kőrmendi lvt. Alm. 3. Lad. 2. nr. 67. — Magyar Nemzeti Múzeum kézirattára, 1209. Fol. Hung.

keveredett bele, mely csaknem életébe került. Mezőlaki Ferenc zalavári és kapornaki apát végrendeletének egyik végrehajtójává tette meg őt. Ő azonban Hasságh Imrével és még néhány társával Mezőlaki Ferenc apát hagyatékát kifosztotta, 40 ezer forintnyi értéket rabolt el. Az apát végrendeletét megsemmisítette és másikat hamisított a maga javára. Ezért elfogták, Bécsbe vitték és Hasságh Imrével együtt halálra ítélték. Az ítéletet a király is megerősítette. Zalavármegye és az országgyűlés azonban ismételten kérték a királyt, hogy kegyelmezzen meg nekik. A király meg is kegyelmezett, a Chányiak elkobzott birtokait visszaadta, csak az apátság elrabolt értékeit kellett megtéríteniök.

Chányi Bernát korának igazi fia volt: cselekedeteiben nem válogatós, erőszakos, nyers. A kancelláriában kiváló munkaerő, a katonaságnál vitéz, önfeláldozó, — de mikor prédát látott, azt minden áron megszerezte.

Életéről, cselekedeteiről sok adatot tartalmaz az országos- és a bécsi közös pénzügyi levéltár, amiket azonban itt nem használok fel, mert a felsőörsi prépostság történetét nem érintik.¹⁾ A politikában is szerepre vágyott, az 1582. évi országgyűlésen az ellenzék nemzeti vezetője volt, — de mint a zalavári apátsági vagyon elsikkasztójának és börtönviselt embernek nagy tekintélye nem volt.²⁾

Mikor e korszak történetét lezárom, meg kell állapítanom, hogy a prépostság ügye rosszra fordult. Ráthóti Gyulaffy László szívesen nyújtotta ki kezét a kat. egyházi birtokok után. 1550—51-ben Tóthy Miklóssal és gulácsi Biczó Ferencsel együtt a győri káptalan zalamegyei tótii birtokát foglalta el, jobbágyait zsarolta. A káptalan a zalavármegyei hatóságnál indított pert ellene és keresett jogorvoslást.³⁾ Mivel azonban e hatóság is tehetetlen

1) A pannonhalmi szt. Benedekrend tört. Füsy Tamás: A zalavári apátság tört. — Takáts Sándor: A magyar mult tarlójáról. 27. l. — Takáts Sándor min. tanácsos, országgházi főlevéltáros magánközlése.

2) Szegfű: Magyar történet. XVI. század. 338. l.

3) Győri kápt. m. lvt. III. Számadókönyv: 86., 98., 101., 109., 111. ll.

volt a hatalmas kapitány ellenében, — mindig több erőszakosságra bátorodott fel. Elfoglalta az örsi prépostság legősibb birtokát is, amelyben magával a kegyurral osztozkodott meg. Az ő példájával és pártfogásával a reformált Ányosok, mint örsi földesúrak még többet mertek: a prépostság örsi birtokát a református egyháznak adták át, mely több mint 100 évig meg is maradt annak hasznélvezetében.¹⁾ Az Ányosoknak sem ez volt egyetlen erőszakos foglalása. Ányos Boldizsár 1590 körül a veszprémi prépostság javait foglalta le azon a cimen, hogy fiát pappá neveli és annak juttatja. Forgách Ferenc veszprémi püspök 1590-ben intette őt Győrből, hogy a bitorlással hagyjon fel.²⁾

A 16. század végén, úgyszólván, egy csapásra megsemmisült századok munkája; beteljesedett a Szentírás mondása: megverték a pásztort, elszéledt a nyáj; elveszett az ősi templom, idegeneket fogadott be nemsokkal később az ősi kúria. Egy időre úgy látszott, mintha végleg megsemmisült volna az örsi prépostság. Saját életének, vagyonának, családjának megmentése foglalta le a magánosok, kicsinyek és nagyok lelkének minden gondolatát. Az egyházi és világi országnagyok, akik létesítették a nagy intézményeket és akik hivatva is voltak azok fenntartására, megvédésére, táborban laktak, háborúval voltak elfoglalva. A királyok egymás ellen küzdöttek a hatalomért, minden más veszendőbe mehetett miattuk.

Pusztult minden, ami régi volt. Új emberek jöttek, új intézményeket akartak alkotni. A mult romjain új világ kezdett kiépülni. A régi itt-ott korhadt-rothadt is volt, azért az újnak sok híve akadt.

A *kegyuri kérdés* is vitássá vált e korban. Dolgozatom folyamán kimutattam, hogy alapítás, eredeti javadalmazás és építés címén a Rátóti család örsi ágát, Miske ispánt és a tőle leszármazó Batthyány családot illeti meg a prépostság kegyuri joga. A család e jogát a király, mint főkegyúr is elismerte és 1479-ig háborítatlanul gyakorolta. Természetes dolog, hogy a

1) Préposti irattár: 1846. évi Canonica Visitatio.

2) Religio 1854. évf. II. félév, 44. sz.

püspök, mint egyházi főhatóság, mindig valamelyes befolyással bírt a kegyurra és így a kinevezésre. Amaz idők egyházi állapota szerint pedig a pápát illette meg az utolsó szó, vagyis a megerősítés. 1479-ben a király nevezett ki prépostot — ismeretlen okból. I. Mátyás király 1476-ban erősítette meg és hagyta jóvá főkegyuri jogánál fogva a Miske családnak a kegyuri jogra vonatkozó egyezkedését és a Batthyány családra való átháramlását. Nem tehetjük fel róla, hogy 3 év múlva visszavonta volna intézkedését és magának követelte volna a kegyuri jogot. Azt kell tehát gondolnunk, hogy a kegyúr tudtával és beleegyezésével nevezte ki ekkor a prépostot, aki éppen az ő kedvelt híve és a római udvarnál megbizottja volt. Turonyi Kelemen prépost a történeti fejlődés nemismerése alapján írhatta csak a pápának, hogy az örsi prépostság a király kegyurasága alá tartozik.

I. Ferdinánd idejében megismétlődött a kegyuri jognak a király számára való követelése, aminek okát a következőkben keresem: a két király minden módot megragadott, hogy saját párthiveit jutalmazza, magának lekösse. Gyakori az eset, hogy ugyanazt a javadalmat mind a két király adományozta. Példárá a győri, az erdélyi püspökség. Ha a hadiszerecse neki juttatta valamelyik egyházi javadalom területi jogát, a másik király emberét hűtlenség címén megfosztotta javadalmától és a maga hivét ültette abba bele. — Királyaink főkegyuri jogából származtak a magánkegyuraságok; erre támaszkodva, gyakran nem akarták királyaink a magánkegyuraságot elismerni. Akár hatalmi kérdés, akár más ok birta rá királyainkat vagy kancelláriájukat, többször akadályt gördítettek a magánkegyurak kinevezési joga elé. Példaképpen ismét a győri káptalanba bekebelezett pápóci prépostságra hivatkozom, mely alapításától fogva, az alapítólevél rendelkezése szerint, a győri püspök adományozása alá tartozott, mégis Mária Terézia idejében is, I. Ferenc idejében is 1822-ben a király számára követelte a kancellária a kinevezés jogát, míg 1829-ben királyi döntés nem igazolta a püspök régi jogát. Ez a kérdés tehát századokon át nem került le a napirendről, meg-megismétlődött más-más helyen.

A törökvilágban attól is félt a kancellária, hogy a magánkegyurak kezén hamarosan laicizálás sorsára jutnak az egyházi javadalmak. Az örsi prépostságban magában is bekövetkezett ez az állapot már a következő prépost idejében. Később annyi volt már a világi kézre került egyházi javadalom, hogy országgyűlés és egyházi zsinat foglalkozott e jogtalanságok megszüntetésével. Nem volt tehát ok nélkül való a kancellária félelme és előrelátása.

A Batthyány család 1630-ban visszatért a katolikus vallásra, nem volt ok a féltékenykedésre: a kegyuri kérdés nem is került többé vita alá. A kegyuraságot régi idő óta a Batthyány család hercegi ága gyakorolja, őt illeti a kijelölés és bemutatás joga, — a tényleges beiktatás, birtokbavezetés, megerősítés joga a veszprémi püspököt illeti ősidőtől fogva. A prépostság ugyanis lelkipásztorkodással kapcsolatos, erre megbízatást, joghatóságot pedig csak a megyéspüspök adhat.

IV. RÉSZ.

Prépostok a XVII. században.

A 17. században a prépostság szomorú helyzete nem sokban javult. A kegyúr nevezett ugyan ki prépostokat, de szó sem lehetett arról, hogy azok Felsőörsre jöjjenek, vagy oda papot küldhessenek. Más javadalommal biró, idegenben lakó egyházi férfiak voltak e prépostok, akik örsi hiveikért semmit sem tehetek. A templom és kúria a reformátusok birtokában volt; saját prédikátorukat, iskolamesterüket helyezték el a kúriában, saját istentiszteletüket tartották az ősi prépostsági egyházban 1701-ig, mikor ki kellett belőle vonulniok, mert a bolthajtások bedőléssel fenyegettek. Az örsi katolikus hiveket, ha ugyan voltak néhányan, a szomszédos pórfaiszi kat. plébános gondozta. Anyagi tekintetben sem tudtak a prépostok semmi előnyt sem kivívni. A század elején még legalább malmaikról rendelkeztek, de ezek is hamarosan a reformátusok kezére kerültek. Az új egyház vigyázott anyagi javaira-jogaira, hivei által is biztosította azoknak hasznothajtó előnyeit. Hittagadóknak bélyegezte azokat a hiveit, akik más malomba vitték őrlésre gabonájukat és így a lelkész jövedelmét csonkították.¹⁾

Természetes dolog, hogy ily eljárás mellett a hívők lelkébe is beleszontosodott a saját egyházuk javainak védelme. A jobbágyok a kezükön levő földek után nem a prépostnak fizették a

---

¹⁾ Thury Etele: Protestáns egyházi és iskolai lapok, 1886. évfolyamában: A felső-örsi ev. ref. egyház multjának rövid rajza.

tizedet; de nem is volt erő vagy hatóság, mely ezt behajtotta volna rajtuk. Sobry Márton prépost kísérletet tett a tized beszédésére, de kevésen mult, hogy életével nem fizetett követeléséért.¹⁾

Dinnyésméd pusztáról a század első felében alig esik szó. A szomszédos Börgönd, Pákoz, Szerecseny földesurai, illetőleg azok jobbágysai használták, az adót pedig nem a prépostnak fizették utána, hanem a Fehérvárott lakó török bégnek, a fehérvári villajet főnökének. A törökök kiűzése után már a prépost is kapott itt-ott valamelyes bérjövendelmet nagykiterjedésű pusztája után.

E század prépostjai:

—1606. *Köntös György veszprémi kanonok*. A prépostság régi anyakönyvének egyik lapján sorolja fel valamelyik prépost elődjait, itt fordul elő Köntös György neve is. Szvorényi Mihály az örsi prépostok névsorában szintén megemlíti őt.²⁾ Beke is veszprémi kanonoknak és örsi prépostnak tartja őt.³⁾ Mórocza Dániel a körmendi levéltár adatai alapján írt kis művében szintén örsi prépostnak állítja Köntös Györgyöt⁴⁾, mégis azt a vélelmenyt vallom, hogy az 1611—1620. években levő Köntös János préposttal tévesztik össze, aki győri kanonok volt és akinek prépostsága kezdő évét nem tudom biztosan megállapítani. E században minden prépostról maradtak ránk írásos adatok; feltűnő, hogy Köntös Györgyről sehol semmiféle említés nincs.

1606—1609. *Themely István győri kanonok*, mosoni főesperes. Első préposti működése az volt, hogy a prépostsághoz tartozó középalmát elajándékozta Prépost Benedek nemesembernek és feleségének Marcha (Morcza) Orsolyának, ezek fiainak és örökösének, úgy, hogy nyolc (8) éven át ingyen használhatják, ha felépítik, uri jognon adnak csak valami ajándékot a prépostnak; 8 év után azonban 2 magyar forint évi bért fizetnek érte. Ugyancsak ebben az évben jobbágyi művelés alá adta Berkenyemál nevű földjét, mely előbb szőlő volt, de kipsz-

1) Prépostsági irattár: több okmány. — Biró Márton naplója.

2) Szvorényi M.: Synopsis Crit. hist. decretorum Synod. 1807., 194. l.

3) Veszprémi püsp. lvt.: i. kézirat.

4) Mórocza Dániel: A felsőörsi prépostság története.

tult, csak a rendes tizedet kötötte ki magának. 1607-ben Felső-örsön a *Kutfő*, másként *Forrás* nevű patakon levő malmai közül a felső- és középmalmot, mivel igen elhanyagolt állapotban voltak és így semmi hasznot sem hajtottak, úgy adta bérbe, hogy a bérlő kijavíttatja, 3 éven át ingyen használja, azután pedig évenként 8 köből búzát fizet bér fejében. A harmadik malmot Tarsoli Gergely a prépost tudta és beleegyezése nélkül foglalta el, javíttatta ki és vette üzembe, azért 10 frt. büntetést szabott ki rá. A malmot továbbra is használhatta Tarsoli, de 4 köből búzát fizetett érette évi bér fejében.¹⁾

Themely 1607-ben vasvári kanonokká lett, de az örsi prépostságot továbbra is megtartotta. 1609-ben II. Mátyás király Telekessyt ajánlotta Batthyány Ferencnek az örsi prépostságra: tehát ebben az időben a prépostságnak üresedésben kellett lennie,²⁾ azért jelöltem ez évvel Themely prépostságának végét. Telekessy prépostságáról azonban semmiféle okmány nem emlékezik meg. Nem is volt örsi prépost.

A fent felsorolt adatokból világosan kitünik, hogy a prépostok a 17. század legelején még birtokaik felett rendelkeztek, a reformátusok még nem foglalták le, csak később, évtizedek után erősödtek meg annyira, hogy Felsőörsön minden prépostsági jószágot hatalmukba tudtak keríteni. A vasvári kanonokok között még 1614-ben előfordul Themely neve, bizonyos tehát, hogy az örsi prépostság nem halálával, hanem lemondásával üresedett meg.

1611—1620. Köntös János. Csepregi születésű, Köntös Tamás mészárosnak fia. 1601-ben magyaróvári plébános volt, onnét lett győri kanonokká, majd székesegyházi főesperessé is (1601—1613.). Ebben az időben is megtartotta a magyaróvári plébániát, hiveinek gondozására azonban nem sok munkát fordított mint kanonok, amiért 1609-ben a m. kir. udvar, melynek birtokához tartozott a magyaróvári uradalom, panaszt emelt. — Köntös újabb javadalom után nézett. Már 1606-ban őt ajánlotta Mátyás főherceg a soproni plébániára, de a tanács nem választotta meg.

1) Győri kápt. magán lvt.: III. Számadókönyv, 2. része. — Győri kápt. hit. h. lvt.: VI. felvállási jk. 241., 267., 255. ll. — U. o. V. Cth. 242. sz.

2) Mórocz Dániel: i. m.

1607-ben a főherceg megismételte ajánlását és nyomatékosan az egyházmegye legfőbb pártfogójának írta magát (supremus patronus Dioecesis Jaurinensis), jöllehet ez a cím csak a koronás királyt illeti meg. Maga Köntös ugyanekkor késznek nyilatkozott arra, hogy győri kanonoki stallumáról lemond. Célját ekkor sem érte el. 1612-ben mégis meghívta őt a városi tanács a soproni plébániára, melyet azután 1612—1620. években tényleg bírt és adminisztrált is.

Bizonyára főhercegi pártfogójának befolyásával nyerte el a felsőörsi prépostságot is, sőt hozzá a dömölki apátságot is. Az 1611. évi nagyszombati tartományi zsinat határozatait, mint felsőörsi prépost és dömölki apát írta alá. A soproni tanács neki adta a szt. Kunigundáról nevezett oltárjavadalmat is; 1613-ban mint ily javadalmas tiltakozott ellene, hogy a király bárki másnak adja ez oltár igazgatóságát. 1615-ben a vasvári káptalan prépostjává nevezte ki a győri püspök. E javadalom mellett is meg akarta tartani a soproni plébániát, de a püspök nem egyezett bele, azért inkább a prépostságról mondott le és Sopronban maradt. Meghalt 1620. év végén, vagy 1621. elején; ugyanis Lépes Bálint győri püspök 1621. május hó 16-án szólította fel a soproni városi tanácsot új plébános választására. A tanács ekkor már Sennyei Istvánt meg is választotta plébánosnak.¹⁾ Prépostságának ügyeiről, örsi dolgairól okmányaimban semmi feljegyzést sem találtam. Bizonyára prépostságának csak címét viselte, Örsön nem is volt, ténykedést sem végzett. Arról sem tanuskodnak felhasznált forrásaim, hogy legalább valamelyes kísérletet tett volna a prépostság jogainak megvédésére.

1624—1638. *Sobry Márton*. Mint szombathelyi plébánossal és vasvári örkanonokkal találkozunk vele először a Bethlen-féle felkelés idejében. Bethlen katonái elől, mikor 1621-ben Bethlen a dunántúli megyékre is kiterjesztette támadását, a vasvári

¹⁾ Farkas Sándor: Csepreg mezőváros tört. Bpest, 1887. 385. l. — Győri kápt. m. lvt. Számadó könyvek. — U. o. 43. Téka, 406. sz. — Győri kápt. hit. h. lvt. VI. felv. jk. 276., 312., 343—4., 362., 423., 493. ll. — Póda Endre: A soproni kath. parochia tört. 29—35. ll. — Péterfy: S. Conc. Hung. II., 217. l. — Pacher Donát: A dömölki apátság tört. 40. l. — Rupp Jakab: Magyarország helyrajzi tört. I. 310. l. — Payr Sándor: A soproni evang. egyház tört. I., 280. l.

káptalan hiteles helyi levéltárával együtt a monyorókeréki várba menekült, ahol a plébániai teendőket is végezte ott tartózkodása alatt. A békekötés után visszatért Szombathelyre. Innét 1633 után távoznia kellett, mert a komédiára összegyülekező népre haragosan rárontott, egyik hívét úgy megütötte, hogy nyolcadnapra meghalt. Pázmány Pétertől kért alkalmazást, aki a szempci plébániára küldte őt. Itt is sok kellemetlensége volt hiveivel. Hamarosan elmenekült innét is és jobb javadalomra tett szert. 1635-ben Veszprémben nyert kanonoki stallumot, sőt a nagypréposti méltóságra emelkedett még ebben az évben. 1638-ban lemondott nagypréposti stallumáról; Draskovich György győri püspök győri kanonokká és komáromi főesperessé nevezte ki, mely stallumába május 29-én iktatta be a győri káptalan. 1639-ben mosoni, 1640-ben székesegyházi főesperessé lépett elő, 1641-ben szent Adalbertről nevezett győrhegyi préposttá, 1643-ban örkanonokká lett. Meghalt 1644-ben.

Köntös János halála után 1624-ben adta neki még mint vásvári örkanonoknak, Batthyány Ferenc, a felsőörsi prépostságot. Bár az adománylevelét azt mondja, hogy a minap (nuper) elhalt Köntös utódjává nevezi ki Sobryt, mégis az a valóság, hogy majdnem 4 évig betöltetlen volt a préposti szék.

A prépostsághoz tartozó felsőörsi birtokot nem tudta jogos tulajdonába venni, mert faiszi Ányos János és Sándor erőszakkal elfoglalták földjeit. Nem nézte ölbetett kézzel e jogtiprást, hanem a királynál védelmet keresett. II. Ferdinánd 1628-ban e hatalmaskodókkal szemben Sennyey István veszprémi püspök, Nádasdy Pál vasmegyei főispán, Körtvélyesi István veszprémi és Bakach Farkas keszthelyi kapitányok oltalmába ajánlotta Sobry Mártont. Nincs semmi nyoma annak, hogy használt-e a prépostnak valamit e hatalmas urak pártfogása. Valószínűleg írott malaszt maradt a királyi ajánlás, mint sok más királyi rendelkezés. A következő években más oldalról még több jogtalanság zúdult a prépostságra. 1631-ben Batthyány Ádám főtisztje, Komornik István foglalta el hatalmasan a prépostság birtokait, sőt borait is elvitte. Sobry mint szempci-csek-lészi plébános és örsi prépost ismét a királynál keresett védel-

met. Rákóczy Pál országbíró törvénybe is idézte a hatalmaskodókat.¹⁾

1632-ben ismét más oldalról gyűlt meg a prépost baja: préposti kúriáját foglalták el erőszakkal a felsőörsi reformátusok és saját prédikátorukat, Tolnay Józsefet helyezték el benne. A Veszprémmegye és veszprémi káptalan előtt beadott tiltakozásában névszerint felsorolja Sobry Márton azokat a jobbágyokat, akik részt vettek az erőszakos foglalásban: Tarsó Péter, Lőrincze Imre, Lőrincze Péter, Erdős Gergely, Füle Imre, Lipót András, Kys Péter, — Kuthasy Mihály cseszneki kapitány felsőörsi jobbágyai; id. Lőrincze János, ifj. Lőrincze János, Fadi Gál, Dobsay János, Sania Mihály, Benesik István, — Fölső Balázs pápai lakos jobbágyai; Nostori Mihály — Huszár Péter pápai kapitány jobbágya;²⁾ Németh György — Prépost György jobbágya; Segesdi Ferenc, Puka János — Mórocza Imre jobbágyai; Lipót Benedek, Szalay János, Kőcze András, Kuta Benedek, Rusa Péter — a veszprémi káptalan jobbágyai.³⁾

Hiábavalónak bizonyult a prépost minden óvástétele. Azok az idők nem kedveztek az egyházi birtok sértetlenségének. Sőt még nagyobb méltatlanság ellen sem talált védelmet. 1634-ben felsőörsi református jobbágyai meg is verték és csaknem megölték, mikor személyesen megjelent közöttük és jobbágyi tartozásuk megfizetését merte tőlük követelni. Bizonyára ez áldatlan viszonyok kényszerítették rá, hogy 1638-ban lemondjon örsi prépostságáról.⁴⁾

A felsorolt adatok sok tekintetben rácáfolnak Thury Etele említett munkájában felhozott érvelésére és igazat adnak nekem

1) Győri kápt. hit. h. lvt. V. Cth. 246. sz.

2) Pannonhalmi szt. Benedekrend tört. IX., 12. Miksa király 1575-ben a bakonybéli apátság birtokát 800 frtért zálogba adta Huszár Péter pápai kapitánynak, mely azután a kezén is maradt. Így lett felsőörsi birtokos is.

3) Győri kápt. hit. h. lvtár: V. Cth. 245. sz.

4) Győri kápt. hit. h. lvt. VIII., felvall. jk. 165. l. — és V. Cth. 243. sz. Győri kápt. magán lvt. IV. Számadó k. 168., 238., 261., 286. ll. Nemzeti Múzeum kéziratára: Quart. Lat. 1123. Nagyfalvi Gergely naplója, 76—85. ll. — Némethy Lajos: Series parochorum et parochiarum Archidioec. Strigon. 266., 929. ll. — Bpesti országos lvt. Lib. I. Collat. 419. l. — Esztergomi érseki lvt. Draskovich György 1634. évi főesperesi egyházlátogatási jk.

abban, hogy bár Felsőörs lakossága részben el is fogadta a 16. század végén a reformációt, a református egyház csak a 17. század első felében erősödött meg, ekkor vehette birtokába a préposti kúriát, templomot és birtokot. Ez adatok arról is meggyőznek, hogy nemcsak az „*evangélium világossága*“ volt a fegyver, mellyel a reformáció oly gyorsan elterjedhetett. A Biró Márton idejében leadott tanuvallomások értékét is megmutatják ez adatok, mely vallomások szerint mindig a reformátusok kezén volt az a birtok, amit Biró Márton visszakövetelt; és hogy e birtokot a faiszi Ányosok sajátjukból adták a református egyháznak. De hát sok idő telt el Sobry Márton prépostságától Biró Márton fellépéséig és az emberek feledékenyek; némely dolgokat szívesen is elfelednek.

1639—1645. *Lóny Mihály*. Lóny Péter soproni polgárnak és nemes Borbála asszonynak fia. Családja az ébredő protestantizmus felé hajlott. Nőtestvére Lakner Kristófnak, a soproni protestánsok egyik erős oszlopának felesége volt. Ő maga is protestáns szellemben nevelkedett fel, protestáns prédikátorrá lett, Batthyány Ferenc és fia Ádám udvarában nyert lelkészi állást.¹⁾ A Pázmány Péter buzgólkodása folytán 1630-ban katolikussá lett Batthyány Ádám családjával együtt ő is áttért a katolikus hitre és Komáromban nyert plébánosi javadalmat. Ebben az állásában ismerjük 1632-ben. Két év mulva, 1634-ben győri kanonoki stallumra hívta meg püspöke és egyuttal rábaközi főesperessé nevezte ki. 1637—39. években Draskovich György püspök jóakaratóból az olvasókanonoki stallumot birta. 1644-ben a soproni városi tanács soproni plébánossá választotta meg, amely javadalmat ő már soproni születésére való hivatkozással, 8 éves pap korában 1638-ban is kért. Meghalt 1645-ben, áldozatul esett a Sopronban dühöngő pestisnek.

Sobry Márton lemondása után nevezte ki őt Batthyány Ádám örsi préposttá udvarában végzett szolgálatának jutalmául. Ismert okmányaim nem szólnak préposti működéséről, — temp-

1) Mórocz D.: i. m. Quando quidem ultra biennium in aula nostra laudabili sacerdotio functus in reformatione quoque opera eiusdem usi fuisse... Irja róla Batthyány Ádám 1639-ben préposttá való kinevezésekor.

loma, lakása nem volt, tehát nem is működhetett volna Felső-örsön. Földesuri jogainak érvényesítéséről azonban nem mondott le; tizedjárandságát per útján is követelte. 1643-ban a bordézsmá megtagadása miatt két jobbágya ellen indított pert: Szalay János ellen, aki 1641—2-re 4—4 akó és Kis Péter ellen, aki 1640—1-re 2—2 akó dézsmáját tagadta meg. Mivel préposti jövedelme igen csekély volt, másutt kellett kárpótlást keresnie. A soproni városi tanács a szt. Erzsébetről nevezett hospitale javadalmát adta neki, mely a soproni oltárjavadalmak között jövedelem tekintetében a legtekintélyesebb volt. Jó összeköttetései révén megszerezte a pápóci perjelséget is, melynek javadalma szintén számot tett. A Batthyány családdal mindvégig szoros összeköttetésben maradt.¹⁾

1645—1672. *babojellychi Berdóczy György*. Zágráb megyében, Berdóczon született: jelentékeny birtoka is volt ott, mely Zomsted várához tartozott és amelyet 1647-ben testvérének, Berdóczy Mártonnak vallott fel a győri káptalan előtt. Fiatal pap korában Batthyány Ádám udvarában szolgált. 1639-ben Draskovich György püspök győri kanonokká és locsmándi főesperessé, 1648-ban örkanonokká, 1656-ban pedig sz. Adalbert-ről nevezett győrhegyi préposttá nevezte ki. Elnyerte a rozoni választott püspöki méltóságot is. Meghalt 1672-ben. — 1645-ben október 25-én nevezte ki Batthyány Ádám felsőörsi préposttá azokért a szolgálatokért, melyeket előbbi időben udvarában és jószágain teljesített.²⁾ Prépostságában sok keserűséget okoztak neki Dinnyésméd pusztájának szomszédos birtokosai, akik elfoglalták, pusztították e birtokot, azért örökös perben kellett állnia jogainak megvédéséért. Nem kevesebb harcot folytatott felsőörsi javaiért, szőlő-, illetőleg bortized jövedelméért is. 1649-ben szeptember 8-án egyességre lépett a veszprémi káptalannal a bortized rendezése ügyében: a veszprémi káptalan jobbágjai

1) Győri kápt. hit. h. lvt. V. Cth. 247. sz. — U. o. VII. felvall. jk. 49. l. — VIII. felv. jk. 121., 335. l. — Győri kápt. m. lvt. IV. Szám K. 53., 127. ll. — U. o. VIII. Cth. 596. B. sz. — és 43. Téka, 417—432. sz. — Protestáns Szemle 1903. évf. Thury Etele cikke. — Payr Sándor: A soproni ev. hitközség tört. I., 239., 333. ll. — Bécsi udvari könyvtár: 14002—4. és II. füzet 51. l. — Póda Endre: A soproni kat. parochia tört. 41. l.

2) Móraza D.: i. m.

a felsőörsi határban művelt szőlők után a prépostnak fizetnek tizedet; viszont a prépostság jobbágysai a káptalani területen levő szőlők után a káptalannak fizetnek.¹⁾

Az 1347-ben szőlőültetésre átengedett Berkenyemál és Fenyőfő nevű prépostsági föld is sok perlekedés tárgyát képezte a prépost és jobbágysai között. A régi szerződésről megfeledkeztek a birtokosok és a prépostságnak semmiféle jogát nem akarták elismerni e földterületre vonatkozólag. Azért 1650-ben újból átíratva Berdóczy az idevonatkozó okmányokat.²⁾

Prépostságának idejéről megállapíthatom a hivatkozott okmányok alapján, hogy földesuri jogainak megőrzéséért és visszaszerzéséért sok küzdelmet folytatott. Birtokait ugyan nem tudta visszaszerezni, de legalább az egyházi tized megfizetésére itt-ott rá tudta kényszeríteni az örsieket, a le nem foglalt prépostsági birtokrészekre vonatkozólag földesuri jogát is érvényesítette.

Lelkipásztori működéséről szó sem eshetik, hiszen éppen ez időben erejük teljességében voltak Felsőörsön a reformátusok, katolikus hívő pedig alig akadt.

Beke Kristóf³⁾ 1670-ben *Kincses János* veszprémi kanonokot felsőörsi prépostnak írja. Tévedésen alapulhat e feljegyzés, mert ez évben még Berdóczy György birta a prépostságot, sőt még két évvel később is, utána pedig közvetlenül

1672—1689. liptófalvi Dvornikovich Mihály következett a préposti széken, aki 1655 körül született Rohoncon, Vas megyében, horvát nemzetiségű szülőktől. Atyja János, a királyi kancellária pecsétőre és kir. táblai ülnök volt. Tanulmányait Nagyszombatban kezdte meg, hol 1677-ben a bölcsélet borostyánosává avatták. A zágrábi káptalan segítségével a bolognai egyetemre került jogi tanulmányokra és négy évi tanulás után az egyházi és világi jogtudományok doktori rangját nyerte el. Hazajövén, a nagyszombati akadémián a jogi tudományokat tanította. 1672-ben,

1) Prépostsági irattár: okmánymásolatok.

2) Győri kápt. hit. h. lvt. IX. felv. jk. 179., 220. ll. — XI. felv. jk. 114., 129., 222. ll. — XII. felv. jk. 104., 394.—5. ll. — V. Cth. 249., 250., 251. sz. — Győri kápt. m. lvt. IV. Szám. k. 168., 259. és kk. ll. — továbbá V. Szám. k. megnevezett éveinek adatai. — U. o. I. Téka 1043. sz.

3) Idézett kézírata: III. Appendix.

tehát 17 éves korában, mint nagyszombati bölcslethallgató, már győri kanonoki stallumot nyert, hol fokról-fokra előbbre haladva, 1687-ben a káptalan nagyprépostjává lett. A király 1687-ben csanádi püspökké nevezte ki, de továbbra is Győrött maradt, mert egyházmegyéje török hódoltsági területen feküdt. 1689-ben a váci püspöki székre helyezte át a király, de még ezután is megtartotta győri nagypréposti stallumát, melyről csak 1699-ben mondott le, mikor tényleg elfoglalta váci püspöki székét.

1672—1689. években a felsőörsi prépostságot is birta, sőt a Batthyányak a türjei prépostságot is neki adták 1679-ben. Váci püspökké történt kineveztetésekor a felsőörsi prépostságról lemondott; a türjei prépostságot azonban ekkor is megtartotta azon a címen, hogy a türjei templomra igen sokat költött. E javadalmain kívül a soproni városi tanács Sopronban oltárjavadalmat is adott neki.¹⁾ Atyjának befolyását, előkelő összeköttetéseit kihasználta a javadalmak megszerzésében. Préposti működéséről sehol sem esik szó. Mint bölcslethallgató, mint bolognai jogi tanuló nem is volt még pap, később mint tanár, majd mint nagyprépost nem is talált volna időt a lelkipásztori működésre: azért valószínű, hogy Felsőörsön sohasem fordult meg, hol úgylis a református egyház volt a helyzet ura.

1690—1701. *szentiváni Bótyós István*, a szt. teológiai tudományok doktora. Nagyképzettségű és tekintélyű férfiú, akinek „De Criteriis Rom. cath. Ecclesiae“²⁾ c. teológiai dolgozata is emelte tekintélyét. Az egyetem teológiai karán a szigorló vizsgákra többször ajánlották fel neki az elnöki tisztet. 1690. somorjai plébános, — amikor már örsi prépost is. 1691. ápr. 22. a szeredi plébániára nyert beiktatást.³⁾ 1696-ban ment át a pápai plébániára. Ugyanebben az évben már a hántai prépostságot is birta. Egyszerre három javadalmat tartott birtokában, melyeket bizonyára kiváló érdemeiért adtak neki. Prépostsági javainak

1) Mórocz D.: i. m. — A váci egyházmegye történeti névtára 1917. II. 601—606., II. Győri kápt. m. lvt.: V. Szám. k. 61., 261. ll. és egyéb helyei. — Rupp Jakob: i. m. I., 342.

2) Szabó: Régi m. könyvtár, II., 490. l.

3) Némethy Lajos: Series parochiarum et parochorum A.-Dioecesis Strig. 511. l.

védelmére szorgos gondot fordított. Dinnyésméd pusztáján határjárást tartott, hogy a szomszéd birtoktól pontosan elkülönítse e pusztát és a régi viszálykodást megszüntesse. E pusztát majd a komáromi jezsuiták pákozdi jobbágycái, majd nemes Fekete György, a jezsuiták jószágigazgatója bérelték. Felsőörsi birtokáról azt a feljegyzést találtam forrásaimban, hogy Kecskeméthy Mihály veszprémi nagyprépost előtt egyik tizedfizetésre kötelezett jobbágyi szőlőjét 1699-ben 100 frt. váltságdíj lefizetése ellenében felmentette minden jobbágyi teher alól és nemesi birtokká tette. Pápáról 1699-ben eltávozott,¹⁾ de prépostságáról még 1701-ben hallunk: ugyanis ez év március 25-én az ő jelenlétében vették át Pápan a ciszterciták rezidenciájukat.²⁾ Többé nem említik nevét eddig ismert forrásaim, azért későbbi életéről nem is tudok.

Ha e lefolyt századra visszapillantást vetek, a prépostság történetében a 17. század végének mérlege vallási, lelkipásztori tekintetben semmivel sem javult; még mindig szomorú képet mutat a katolikusok állapota. Talán a prépostok sem vetették latba befolyásukat, nem áldoztak erőt és munkát plébániájuk érdekében; talán a török háborúval elfoglalt királyok, világi és egyházi országnagyok nem is tudtak kisebb sérelmekkel foglalkozni, egyesek ellen fellépni, — mikor összetett erőkre volt szükség az ország visszaszerzésében.

Gazdasági tekintetben javult a prépostság helyzete, mert a törökök kifelé szorítása óta Dinnyésméd pusztának jövedelme a prépostok kezébe jutott. Ez is jelentékeny előnyt jelentett.

---

1) Mórocz D.: i. m. — Kiss István: Pápai plébánia története. Veszprém, 1908. 128. l. — Rupp Jakab: i. m. I/1 309—311. l. — Felsőörsi prépostsági irattár okmányai.

2) Hováth Konstantin dr.: Zirc története, 125. l.

V. RÉSZ.

Prépostok a XVIII. században.

A 18. század a prépostság megújulásának kora. Régi fényébe áll vissza az ősi templom és a hosszú időn át szünetelő lelkészség is megkezdte működését. A templom- és lelkigondozás visszahozza a hívek egyik részét is a régi vallás talajára, a kat. egyházba. A prépostok több gondot fordítanak a lelkipásztorkodásra, kezdik megszokni a helybenlakást: így aztán a század vége felé a prépostság mellett mindinkább kidomborodik a felsőörsi egyház plébánia jellege is. Hosszú és küzdelmes az a harc, melyet Platschläger Mihály prépost indít meg, Biró Márton folytat és be is fejez és pedig teljes eredményt érve el. Egyik tanukihallgatás a másikat követi, egyik birói ítélet a másik után jelenik meg, végre is a régi eredeti okmányokra és több százados háborítatlan birtoklás erejére alapított eljárás jogos birtokaiba, kúriájának, templomának használatába helyezi vissza a prépostságot az utóbbi 100 esztendő zavaros idejében történt jogtalan foglalás ellenében. Protestáns íróink erőszakos foglalásnak, az ellenreformáció igazságtalan befolyásának minősítik a prépostság által a 13—16. századokban jogosan birt és a 17. században illetéktelen módon a reformátusok kezére került javak és hasznos jogok visszaállítását. Pedig egy talpalatnyi idegen föld sem jutott a prépostság birtokába, — inkább több java, joga elkallódott a zavaros időkben. Malmai közül is csak egy maradt meg, kettő elveszett.

Biró Márton erőskezű ember volt, de igazságának tudatában nem is volt mitől félnie. A lemondás azonban mindig fáj annak, aki előnyöktől esik el. Érthető tehát, hogy a reformátusok feljajdultak Biró Márton kiméretlen igazságossága ellen. A részletes dolgokat az egyes prépostok adatainál mondom el.

1703—1722. *Rumerskirchen János Kristóf* a prépost, aki boroszlói kanonok, a trieri választófejedelem és boroszlói püspök dékánja, tanácsosa és prelátusa volt. Batthyány Ádám nevezte ki 1703-ban préposttá. Prépostságának csak címét viselte, sohasem jött Magyarországra, — prépostságának ügyében semmit sem tett. 1722. május 3-án önként lemondott prépostságáról.¹⁾

1722—1729. *Platschläger Mihály* ausztriai, penzingi plébános. Gróf Batthyány-Strattmann Eleonóra nevezte ki préposttá. Átjött Magyarországra, itt kovácsii plébános lett, hogy közelebb jusson prépostságához. Nemcsak címet akart, hanem magát a prépostságot is tényleges birtokába akarta venni. Erélyesen hozzá is látott jogainak visszaszerzéséhez. Hatalmas erővel elfoglalta és birtokba vette préposti kúriáját, visszavette jószágait is a veszprémi káptalan segítségével. A reformátusok azonban még erősebbek voltak ekkor, birói uton kitessékelték a prépostot saját házából és jószágainak használatából.²⁾ A kudarc után nem volt több ereje a küzdelem újból való felvételére és folytatására. Nem jött többé Felsőörsre. Prépostsága idejében a királyi várban levő Zsigmond kápolnának és hozzácsatolt prépostságnak administrálását is rábizta a kápolna prépostja, Götzl Ferenc, a német lovagok vörös csillagos rendjének tagja, Keresztély Ágost tanácsosa és kancellárja.³⁾ Meghalt 1729-ben Kovácsiban.⁴⁾ Hagyatékából a prépostság smaragddal diszített keresztet, smaragd gyűrűt, kis ezüst keresztet és palástra való csatot örö-

1) Móra D.: i. m.

2) Protestáns egyházi és iskolai lapok. 1886. Thury Etele tanulmánya: A felsőörsi ref. egyház multjának rövid rajza.

3) Némethy Lajos: Series parochiarum et parochorum Arch.-Dioecesis Strig. 38. l. — Némethy Platschlägert veszprémi kanonoknak is mondja — de ez tévedés, mert nem volt a káptalan tagja.

4) Móra D.: i. m.

költ, miket 1735-ben Biró Márton vett át és elismervényt is adott róluk a veszprémi püspöknek.¹⁾

1729—1745. *padányi Biró Márton*. Csallóközben, Padány faluból származott régi nemesi családból. A 13. századból is tudott családi leveleket felmutatni. Valószínű, hogy családja a reformáció terjedésével a református hitre tért át, ugyanis testvére az ő püspöksége idejében lett katolikussá. Tanulmányait Nyitrán és a nagyszombati egyetemen végezte.²⁾ Pappá történt felszentelése után Bicskére került plébánosnak, hol hat évig dolgozott a lelkek vallásos kiművelésén. Veszprémben kanonoki stallumot nyert, majd Batthyány Lajos gróf alkancellár örsi préposttá nevezte ki. Állásának előnyeit, összeköttetéseit felhasználva, szellemi-lelkierejét latba vetve, az 1681. évi 25. törvénycikkre — *salvo iure dominali* — hivatkozva, 1731-ben teljes buzgósággal nekikezdett a prépostság jogainak és javainak visszaszerzéséhez. A hiteles helyek, a királyi bíróságok előtt tiltakozását kijelentve, pert indított a felsőörsi református egyház ellen, mely a prépostsági egyházat, kúriát és birtokának nagy részét lefoglalva tartotta és haszonélvezte. Ismételt tanukihallgatások, helyszínen való szemlék után a végső ítélet a prépost igazát állapította meg. A reformátusok 1736-ban reverzálist állítottak ki Biró Márton javára arról, hogy a kúriát, melyben prédikátoruk és iskolamesterük lakik és 1701. óta imahelyük is van, valamint a prépostsági birtokot, melyet 100 évnél hosszabb idő óta használtak, önként visszaadják a prépostságnak. Ezt hamarosan meg is tették.

A prépost a reformátusok imahelyét lerontatta, a préposti kúriát méltó alakban helyreállította.³⁾ Még 1736-ban hozzáfogott az ősi templom kijavításához. Azt írja naplójában, hogy ex cineribus vagyis hamvaiból építette újra a templomot. Más fejezetben szólok róla, hogy ez a kifejezés kissé sokat mond, mert a főhajó falai, a szentély az apszissal, a torony a beleépített elő-

1) Veszprémi püspöki lvt. Elenchus actorum Parochiae Felsőörs.

2) U. o.: Beke Kristóf kézírata: III. 225. l.

3) Prépostsági irattár okmányai — a körmendi lvtár okmányainak kivonatai. — Biró Márton naplója. — Mórócza D.: i. m.

csarnokkal és kórossal ma is a régi ősi építkezés maradványai. A hajó bolthajtását, a bedülőben levő tetőzetet, a torony sisakját Biró Márton javíttatta ki, a kicsike főhajót két mellékhajóval toldatta meg és a belső felszerelést teljesen újból készítette el. A főhajót a szentélytől elválasztó diadalívre e felírást tetette fel:

EXALTA VIT ET EXALTA BIT DEVS HO C SAXVM

vagyis magyarul: Megdicsőítette és megdicsőíti Isten e sziklát. E chronostikonban benne foglaltatik az 1737-es évszám.¹⁾ A templom belsejének helyreállítása hosszabb időt vett igénybe; a szószék 1743-ban készült el, mint a rajta levő felírás mutatja:

VERBVM INFANS LOQVITVR ET SAPIENTIA
PHILOSOPHIAE TVRPITER CONFVNDITVR.

Díszes préposti stallumot is készíttetett magának, melyre szt. Márton lovag képét festette rá. A toronyba óra került. 1745-ben orgonát készíttetett a karba, mely még ma is kiváló alkotást mutat.²⁾ A toronyba már akkor tétetett harangot, mikor még a reformátusok kezén volt a templom.³⁾ A templom és préposti kúria javítására 12.000 forintot költött, ami abban az időben fejedelmi pénzösszeget jelentett.⁴⁾

Nem tudom ellenőrizni Thury Etele állítását arra nézve, hogy Biró Márton a reformátusoktól is pénzt és bortizedet szedett a prépostsági templom helyreállításának költségeire azzal az ürüggyel, hogy a kijavított templomot használatra nekik visszaadja. Biró Márton egyenes jelleméhez nem fér hozzá ez a kétszinű játék; az egyház rendelkezéseivel is ellenkezik az az ígéret, tehát mint törvényismerő pap, nem is tehette meg ezt az ajánlatot. — Ha a reformátusoktól költséget kért a restaurálásra, jogosan tehette azon a címen, hogy az egész 17. századon át használták a templomot és javítására semmit sem költöttek.

Mikor Felsőörsön visszaszerezte a prépostság javait, Dinnyés-méd puszta birtokjogának rendezéséhez fogott. A puszta körül

1) Köves János prépost: Örsi regék Örs szittyavezér életéből. Pest. 1856.

2) Veszprémi püsp. lvt. Elenchus Actorum parochiae Felsőörs.

3) Thury Etele: i. m.

4) Biró Márton naplója.

fekvő Börgönd, Pákozdi, Szerecseny falvak földesurai és jobbágysai használták a birtokot. A törökök kiűzése után már bért is fizettek ugyan érte, de a kuruc-háború zavarjai közepette ismét elhagyták a fizetést. A haszonélvezetből hamarosan jogot alkottak maguknak és olcsószerrel tulajdonul akarták a pusztát megszerezni. III. Károly 1733-ban Biró Márton prépost és a Batthyányak mint kegyurak kérésére határjárást rendelt el Dinnyésméden. A határjárás pontosan megállapította a puszták határait, kimérte régi területét. Mivel azonban a pákozdiak ezután is bitangolták a puszták egyik részét, Veszprémmegye közgyűlésén tiltakozott a prépost a jogtalan birtoklás ellen.

Mária Terézia királynő 1741-ben újabb határjárást rendelt el Biró Márton javára Dinnyésméden, hogy Börgönd, Pákozdi és Szerecseny falutól elkülönítse a puszták határait. A határjárás okmányhoz csatolta Biró Márton Fekete György helytartótanácsi tanácsosnak 1732-ben kelt írásos bizonyosságát arról, hogy 35 év előtt ő, mint a komáromi jezsuiták jószágigazgatója fizette a puszták bérletét, melyet a jezsuiták pákozdi jobbágysai birtak Bóytös préposttól; később a kuruc időkben ő maga is bérelte a pusztát Rummerskirchen préposttól. Mindeme bizonyítékok nem voltak elégségesek még a hatóságok előtt sem: a nádor Ostffy Mihálynak adományozta Dinnyésméden. Biró Márton prépost azonban 1743-ban a győri káptalan előtt tiltakozott a jogtalan adományozás ellen és megakadályozta Ostffynak birtokbaiktatását. Erre 1744-ben újból tanuvallatást eszközölt a prépost Dinnyésméd ügyében, mellyel végre teljesen tisztázta birtokjogát és a pusztának szomszédos falvak határától való elkülönítését. Sok küzdés, pereskedés után pusztájának birtoklására királyi megerősítést nyert Biró Márton prépost.¹⁾ Fáradhatlan kitartása, ernyedetlen lelkiereje kellett hozzá, hogy célt érhesse.

Nem lett volna teljes Biró Márton nagyszabású munkája, ha a felsőörsi egyházi állapotokat kellő figyelmére nem méltatja és annak rendezését el nem végzi. De erre is nagy gondot fordított. Amint visszakerült tulajdonába és rendelkezése alá a pré-

¹⁾ Prépostsági irattár okmányai.

posti kúria és templom és használható állapotba hozta azokat, lelkészt hozott Felsőörsre, aki őhelyette végezze a plébániai teendőket. Ennek működésével azonban nem volt megelégedve,¹⁾ de a lelkésznek sem volt kedve arra, hogy az eléje gördülő akadályokkal megküzdjön, — azért már 1738. végén eltávozott Felsőörsről. Az új lelkésznek a reformátusok okoztak kellemetlenséget, minden alkalmat megragadva, hogy utjába nehézségeket gördítsenek. Pedig kár volt megijednie és elcsüggednie, hiszen Biró Mártonban oly hatalmas védőre talált, aki sokkal erősebben szorongatta a reformátusokat. A lelkész eltávazása után Biró Márton maga végezte a plébános teendőit, vezette az anyakönyveket is; mivel azonban Veszprémben lakott, munkája nem volt teljes Felsőörsön, azért piarista, majd szentferencendi kisegítő papot hozott Örsre.²⁾ Igen jól tudta Biró Márton, hogy minden munkája veszendőbe megy, hivei szétzülленek, ha a község katolikus lelkész nélkül marad.

1745-ben veszprémi püspökké nevezte ki a király Biró Mártont, — aki így felsőörsi nagy munkájának folytatását prépost utódjára hagyta, de szeme azután is rajta maradt az ő munkájával életre keltett prépostságon. Mint püspöknek legelső teendői közé tartozott az, hogy a préposti egyház tekintélyét emelje és a felsőörsi hivek hitéletét előmozdítsa. Ezt a célt szolgálta püspöksége első idejében, 1745-ben kiadott ama rendelkezése is, hogy Mária Magdolna ünnepén évenként körmenetileg vonuljanak ki a veszprémiek a székesegyházból Felsőörsre. Ez ájtatosság sokáig szokásban is maradt.³⁾ Két prépost utódjának idejében erélyes kézzel védelmezte püspöki jogait a felsőörsi egyházra vonatkozólag, — de lelkén viselte a felsőörsi katolikus hivek lelkigondozásának ügyét is.

1745—1752. jákfalvi Horváth István. Mint kőszegi plébánost, vasmegyei tábori káplánt (*Capellanus Castrensis militiae Comitatus Castriferrei*) és madocsai apátot nevezte ki Batthyány Lajos

1) Felsőörsi plébániai irattár: 1738. évvel kezdődő anyakönyvben olvasható jegyzet.

2) U. o.

3) Veszprémi püsp. lvt.: *Elenchus actorum parochialium Districtus Cathedr. Eccl. Wespr.*

gróf főkancellár 1745-ben felsőörsi préposttá, mivel a katonaság kötelékében szolgáló fia, Ádám mellett, jó szolgálatot tett családjának. A kegyúr azonban kikötötte, hogy a prépost Felsőörsön lakjék; amíg a tábori szolgálattól meg nem válik, alkalmas papot tartson maga helyett a plébániai teendők végzésére. Biró Márton püspök be is iktatta plébániájába. Horváth prépost azonban hamarosan ellentétbe került Biró Mártonnal, mert Rómából felmentést kért és nyert kőszegi plébániájának megtartására is, — és állandó tartózkodásra nem jött Felsőörsre. Biró Márton, aki prépost korában oly sokat küzdött a prépostság anyagi javaiért is és jövedelmét 1500 forintra javította fel; aki annyit küzdött a felsőörsi hivek lelkigondozásának rendezéséért: nem akarta a felmentést elfogadni, nem is tartotta érvényesnek, azért felfolyamodott ellene a római Szentszékhez. Horváthot pedig szigoruan felhívta, hogy kőszegi javadalmáról mondjon le, jöjjön Felsőörsre, esküjéhez híven vegye át hivatalát; 21 hónapnál ügyis tovább várt türelemmel, — de a hivek tovább már nem nélkülözhetik.¹⁾ Horváth István a prépostság kiváltságos helyzetére való hivatkozással tagadta a veszprémi püspök joghatóságát; az ország primása a kiváltságot elismerte és a maga joghatósága alá követele a prépostot. A kiváltság ügyében a 14. század elején mozgolódtak a budaörsi papok, amiről hallottak a felsőörsi prépostok és tévesen a maguk egyházára magyarázták e kétes kiváltságot.²⁾ Később IX. Bonifác és II. Pius pápának bullájára való hivatkozással akarták a kiváltságot bizonyítani. Biró Márton püspök világosan kimutatta, hogy IX. Bonifác (1389—1404.) és II. Pius (1458—1464.) pápák bullája nem vonatkozik Felsőörsre; azt is bizonyítani törekedett, hogy az örsi prépostság a veszprémi káptalanba van bekebelezve és personatust képez, — 1550-ben is ily káptalani méltóságnak írják okmányaink a felsőörsi prépostot. A veszprémi káptalan levéltára örzi 1415-ből az esztergomi helynök levelét, mely a faiszi és felsőörsi egy-

1) Veszprémi püsp. lvt.: Elenchus actorum parochialium Archidiaconat. Cathedr. Wespr. — U. o. Protocoll. 1745—48. 161. l. és 1747—8.

2) Lásd az I. fejezetben: „A prépostság kezdetétől fogva lelkipásztorkodással volt összekötve“ c. részt.

házak rektorait plébánosoknak mondja: amiből világos, hogy e plébánosok a veszprémi megyéspüspök joghatósága alá tartoznak. Így érvelt Biró Márton. A jogi vita sokáig tartott. Batthyány primás 1780-ban visszabocsátotta a prépostot a veszprémi püspök joghatósága alá és a kiváltság megvizsgálására elküldte megbízott emberét. A kiváltságról ez idő után többé nem esett szó. IX. Bonifác és II. Pius pápák bulláiról egyébként az örsi prépostság adatai között sehol sincs semmiféle említés sem.¹⁾ Koroknay János, Újfalui Ferenc és András voltak e pápák idejében örsi prépostok, de a rájuk vonatkozó okmányok sehol egy szóval sem említik, hogy IX. Bonifác vagy II. Pius pápák valami kiváltsággal ruházták volna fel a prépostságot; sőt ellenkezőleg e prépostokról felsorolt adatok éppen azt igazolják, hogy mint a felsőörsi egyháznak lelkipásztorai a veszprémi püspök egyházi joghatósága alá tartoztak. Ez időbe esik a plébánia rendezésének ügye, Felsőörsnek Alsóörstől való elválasztása és ezt is a veszprémi püspök végzi el.

Horváth István prépostról az anyakönyvekben semmi nyomot nem találtam arra nézve, hogy Felsőörson lelkipásztori teendőket végzett volna. Az ő idejében is piaristák és ferencrendiek végezték a lelkipásztorkodást, mint kisegítő lelkészek, ők vezették az anyakönyveket is, — bár a prépost tényleg Felsőörson tartózkodott prépostságának utolsó idejében.

1750-ben a reformátusok még egyszer kísérletet tettek a templom és préposti kúria visszaszerzésére. Nagyszabású tanukihallgatást eszközöltettek arra nézve, hogy a török idő óta állandó vallásgyakorlatuk volt Felsőörson; hogy templomukat Biró Márton erőszakkal vétette el, jöllehet itt emberemlékezet óta katolikus lelkész nem működött.²⁾ A sok kihallgatott tanu, köztük reformátusok is, azt vallotta, hogy amig Fehérváron a török volt az úr, 1681. előtt, 1681-ben mikor a török Bécs alá vonult, Felsőörs, Alsóörs és környéke pusztaság volt, lakosai Tihanyba, Kanizsára, Veszprémbe költöztek át, onnét jártak ki

1) Veszprémi püsp. lvt.: Elenchus actorum parochialum Archidiaconat. Cathedr. Wespr.

2) Protestáns egyházi és iskolai lapok, 1886. Thury Etele i. cikke.

szőlők művelésére és üregekben vonták meg magukat a törökök elől. Tehát szó sem eshetik arról, hogy ebben az időben a reformátusok itt vallási gyakorlatot végezhetek volna. Ahány templom a Balaton e részén van, az mind a katolikusoké volt: oltára, szentélye, sekrestyéje van mindegyiknek, amiket a reformátusok nem szoktak építeni. Csak a törökök bécsi kudarca és végleges kivonulása után 4—5 évvel kezdtek a lakosok visszaszállinkózni. Ezután kezdtek a reformátusok újból tért hódítani, prédikátorokat hozni a falvakba; ekkor kezdték az elhagyott katolikus templomokat lefoglalni, restauráltatni.¹⁾ E tanuvallo-másokból merített adatok és az ősi birtoklás jogán a bíróság a reformátusok követeléseit elutasította és a prépostságot jogai-ban megerősítette.

Horváth prépost Veszprém várossal határkérdési pert folytatott a még 1721-ben történt foglalás miatt; a pert 1749-ben indította meg és a várossal szemben meg is nyerte.²⁾ A két perrel a prépostság anyagi érdekeit sikeresen védelmezte meg. Lelkipásztori működésével Biró Márton püspök azonban egyáltalában nem volt megelégedve. 1750-ben a helytartótanácsnál is feljelentette azért, hogy a protestáns prédikátorokkal titokban levelez, az enyingit, Tokay Pált biztatja, hogy katolikus feleket eskessen össze protestánsokkal, ne tartson senkitől az ily házasságkötésekért.³⁾

Horváth István prépost sem érezte jól magát Felsőörsön, azért a primás és a győri püspök beleegyezésével 1751-ben javadalmat cserélt Bezerédj Ferenc vasvár-szombathelyi kanonokkal. Biró Márton Lenthy István helynöke útján tiltakozott a győri káptalan előtt e csere ellen; üzérkedést és az ő joghatóságának megsértését látta benne. Itt azonban nem ért el eredményt.⁴⁾ Horváth 1752-ben átment a vasvár-szombathelyi örkanonoki stalumra, melyet 1762-ig tartott meg, ekkor Sághy Mihály sárvári plébánossal és pápóci perjellel cserélt javadalmat és 1770-ig

1) Veszprémi püsp. lvt.: Acta Praepositurae Felsőörs.

2) U. o. Elenchus actorum Dioecesanorum. 148—1749. év.

3) Veszprémi püsp. lvt.: Protocoll. 1750—51., 278—9. ll.

4) U. o. Koller-féle Archivum. 13. Fasc. 13. sz.

működött Sárváron.¹⁾ Meghalt 1770. szeptember 1-én, Jákfán temették el.²⁾

1752—1775. *Bezerédj Ferenc*, szt. Jakabról nevezett duna-szigeti (in insula Danubii) apát, 1741-től vasvár-szombathelyi kanonok. A Horváth Istvánnal eszközölt csere alapján Batthyány Lajos gróf nádor nevezte ki örsi préposttá; a primás megbízása és joghatósága alapján Zichy Ferenc gróf győri püspök benedikálta házi kápolnájában Vizkereszt ünnepén Stehenits János győri nagyprépost, tinini püspök és Gaun Antal báró c. püspök segédkezése mellett. Hamarosan mint infulatus Pannonhalmán ténykedést is végzett.³⁾ Bezerédj Felsőörsön lakott, személyesen végezte a plébániai teendőket, bár neki is voltak kisegítő papjai. 1755—1765. években maga vezette az anyakönyveket is meglehetősen kusza irással; 1765. után káplánja végzi a rendes beírásokat.⁴⁾ A veszprémi püspöktől azonban joghatóságot nem kért a plébánia vezetésére. Időközben Biró Márton püspök ismételt előterjesztésére, felsorolt okaira való tekintettel, Csáky Miklós primás 1756-ban az örsi prépost felett való joghatóságot ideiglenesen a veszprémi püspökre ruházta, míg a vitás kérdés majd teljes tisztázást nyerhet. Erre Biró Márton még ez év március 8-ra szentszéke elé idézte a prépostot és joghatóság kérésére kényszerítette.⁵⁾

A prépost lelkipásztori működésével nem volt Biró Márton püspök megelégedve, sok hiányt látott az istentisztelet végzésében. 1768-ban azt a jelentést kapta a prépostságról, hogy a templom kívül-belül elhagyatott állapotban van; oltárai nem tiszták, gyertyatartói sokfélék, szedett-vedett dolgok; a két mellékoltárnál (Nepomuki szt. János és a Szentkereszt oltára) már régen megszűnt a legszentebb áldozat bemutatása; a padozat burkolata

1) Győri püspöki lvt.: D. Capsa, 3. fasc. 3. sz.

2) Sárvári plébánia anyakönyvének jegyzete.

3) Veszprémi püspöki lvt.: Koller-féle archivum. Fasc. 13. nr. 13. — U. o. Acta parochialia Distr. Füred. Fasc. III. Szecsődy Jenő jelentése a veszprémi püspökhöz. — Dr. Géfin Gyula: A szombathelyi egyházmegye tört. II., 323. l.

4) Felsőörsi pléb. anyakönyvek.

5) Veszprémi püspöki lvt.: Protocoll. 1756—7. — és Protocoll. 1754—6. 514. l. — U. o. Elenchus actorum Parochiae Felsőörs.

töredezett. A templom környéke pedig nevetségre és csufolódásra ad okot és alkalmat.¹⁾ A kúria épületében is sok a javítani való. Viselkedése ellen is kifogás van: alig jött Felsőörsre, máris botránys módon kiűzte a templomból vizeki Tallián Ignác generálist és családját, mivel a bortizedet nem fizette meg neki.²⁾ Különben is nyugtalan, perlekedő természetű ember, akinek állandóan pereit vannak; félni lehet, hogy bírói elítéltetése alkalmával az egyház vagyonát is lefoglalják.³⁾ Vagyoni dolgokban, úri jogainak megvédésében nagy gondosságot tanúsított, sok küzdelmet élt át. Felsőörsi jobbágyaival és a tizedfizetésre kötelezett lakosokkal hosszú pereskedést folytatott a tized megtagadása miatt. A Dinnyésmédre vonatkozó birtokper is felújult prépostsága idejében, azért 1766-ban tanukihallgatás elrendelését kérte és meg is nyerte a pusztai birtokjogának újból való megállapítását.⁴⁾ Halálának körülményeiről nem szólnak forrásaim.

1775—1780. *Gloser Gábor kalocsai kanonok*, királyi táblai prelátus. Batthyány Ádám Vencel herceg meghatalmazása alapján az idősebb testvér, Batthyány József gróf kalocsai érsek Gloser Gábor oldalkanonokát nevezte ki 1775. február 20-án felsőörsi préposttá, a veszprémi püspök pedig március 9-én beiktatta javadalmába.⁵⁾ VI. Pius pápa felmentése alapján kanonoki stallumát is megtartotta.⁶⁾ Sehol semmi nyomát nem találtam annak, hogy Felsőörsön tartózkodott volna. Valószínű, hogy tovább is az érsek oldala mellett teljesített szolgálatot. Meghalt 1780. aug. 22-én Pesten.⁷⁾

1780—1806. *mezőszegedi Szegedy János*. Előbb rohonci plébános, 1777-ben vasvár-szombathelyi kanonok és pápóci perjel. A felsőörsi prépostságot elnyervén, 1780. október 28-án iktatta be e javadalmába a veszprémi püspök. A Szentszéktől

1) U. o. Koller-féle Archiv. 4. Fasc. 12. sz.

2) U. o. Acta Parochialia, District. Füred. Fasc. III.

3) U. o. Elenchus Actorum parochialium Distr. Cathedr. Biró Márton jelentése a nádorhoz. — U. o. Protocoll. 1756—62. 47. l.

4) Préposti irattár okmányai.

5) Veszprémi püspöki lvt.: Elenchus actorum paroch. Distr. Cathedr. Wespr.

6) Felsőörsi 1778. évi egyházlátog. okmány.

7) Préposti irattár okmányai. — Mőroczka D.: i. m.

1781-ben felmentést nyert kettős javadalmának megtartására, amit a megyéspüspök azzal a feltétellel vett tudomásul, hogy a prépost időnként Felsőörsön is tartózkodjék, a lelkipásztori teendőket első sorban maga végezze és csak az ő felelőssége és megbízása mellett végezhesse káplánja. Ezzel az intézkedéssel a veszprémi püspök világosan megjelölte a prépost lelkipásztori kötelezettségét. 1785-ben, talán a szombathelyi, vagy veszprémi püspök jelentése alapján, a helytartótanács beleavatkozott a kettős javadalom ügyébe és követelte egyik javadalmáról való lemondását. Szegedy bizonyítani igyekezett, hogy a prépostság alapításától fogva egyszerű javadalom volt, melyet lelkipásztorkodás kötelezettsége nem terhelt, csak Biró Márton kötötte össze lelkipásztorkodással: azért a kettős javadalom élvezésének nincs kánoni akadály. De a szombathelyi püspök nem engedett, mire Szegedy kanonoki stallumáról lemondott; csak azt kérte, hogy anyagi helyzetére, a prépostsági épületek javítására való tekintetből, még egy évig tarthassa meg stalluma jövedelmét.¹⁾

Ez idő után állandóan Felsőörsön lakott, miután préposti kúriáját is átalakította és lakályossá tette. Ő az újabb időben az első prépost, aki az anyakönyvekben is plébánosnak írta magát. A plébánosi teendőket személyesen végezte, bár káplánt is tartott maga mellett.

Az elődje által kezdett és sokáig huzódó tizedpert 1801-ben megnyerte, ezzel jövedelmét is megjavította. Emberséges érzésére vall az a ténye, hogy mint pernyertes, kiegyezett a szőlőbirtokosokkal és az elmúlt 1780—1801. évekre csak 1500 akót követelt tőlük, akóját pedig 7 forinttal megválthatták, azután évenként 200 akó fizetését kérte tőlük, jöllehet meglehetősen több járt volna neki.²⁾

Meghalt 1806-ban, április 21-én temették el a prépostsági templomban Nepomuki szt. János oltára elé.³⁾

1) Veszprémi püspöki lvt.: Acta Praepositurae Felsőörs.

2) U. o.

3) Felsőörsi anyakönyv feljegyzése. — Prépostsági irattár okmányai. — Móroczva D.: i. m.

Szegedy Róza, Kisfaludy Sándor felesége, az ő unokahuga volt, aki sokszor tartózkodott nála. Az erdős hegyek közé ékelt kies Malomvölgy zúgó patakjával kedves üdülőhelyül kínálkozott Felsőörsön. Maga Szegedy János a szabadabb szellemű papok közé tartozott, ami abban az időben a jozefinizmus befolyása alatt nem tartozott a ritkaságok közé; mindazonáltal kötelességeinek teljesítésében nem esett kifogás alá.¹⁾

---

1) Dr. Géfin Gyula: A szombathelyi egyházmegye tört. I., 105. l. II., 324., 329. ll.

VI. RÉSZ.

Prépostok a XIX. és XX. században.

A tized-jövedelemért folytatott küzdelem jellemzi ezt a kort. Alig nyerték meg a prépostok az egyik pert, máris megkezdődött a másik. Külön is megemlítendőnek tartom a felsőörsi Öreghegyben levő szőlőbirtokosokkal folytatott hosszú pert, melynek a községgel való megegyezés vetett véget. A község 300 akó bor fizetésében egyezett ki a préposttal. Düledezőben van a prépostsági hatalmas pince, mely e nagymennyiségű bort befogadta.

Fokról-fokra erősödött a jobbágyok lelkében a felszabadulás vágya, a szabad föld, szabad telek birásának óhajtása. Évtizedeken át foglalkoztatta a karokat és rendeket az országgyűléseken a föld népének fölszabadítása, robot és tized eltörlése. Az 1848. évi törvényhozás egy csapásra véget vetett e gyűlölt adózásnak, kárpótlásul tizedváltsági állampapírokat adott az egyházi javadalmasoknak. E kötvények a legújabb időben teljesen elértéktelenedtek. A felsőörsi prépostság is így vesztette el tized-jövedelmét. E jövedelme különben is évről-évre fogyott. 1846-ban a felsőörsi gabonated értéke már csak 11 frt. 32 krajcárnak, a bortized 201 frt. összegnek felelt meg. Regáliákból 20 frt.-ot, malma után 24 frt.-ot, egyéb jobbágyi szolgáltatások fejében 23 frt. 20 krt. kapott a prépost, ami összesen 279 frt. 52 krt. tett ki. — A dinnyési 40 telek után 1000 frtot, korcsmája után 30 frt.-ot, halászó vizeiért 20 frt.-ot, — összesen 1050 frt.-ot

kapott.¹⁾ Terheit számbavéve nem mondhatjuk a prépostság akkori jövedelmét busásnak.

A régi dézsmajövedelem emlékét ma már csak az irattárban elfekvő okmányok őrzik. De jobb is így. A mai korba, a mai felfogásba sehogyan sem illenék bele a tizedfizetés jövedelme és semmi erővel sem volna behajtható. A jobbágyságról mint a mult idők sötét pontjáról szeretnek sokan megemlékezni; pedig a nagy gyárok, a nagyüzemek munkásai megirigyelhetnék a régi jobbágyok gazdasági helyzetét, különösen ott, ahol emberségesen érző földesurat szolgáltak a jobbágyok.

E korszak prépostjai:

1806—1814. *Fuxhofer József* győri egyházmegyei pap. Sopronban született 1743-ban, atyja kereskedő volt, bölcséleti tanulmányait Kassán végezte, hol doktori rangot is nyert e tudományból. Teológiai tanulmányait két éven át Nagyszombatban a jezsuitáknál végezte, a rend feloszlatása után két éven át Győrött folytatta és fejezte be. 1774-ben vette fel a papi rendet. A püspök a kánonjog tanárává nevezte ki, de tanári székét nem foglalhatta el, mert kir. rendelet értelmében pap nem taníthatott jogot.²⁾ Valószínű, hogy azonnal Batthyány Lajos gróf fiai, Fülöp és Iván mellé került nevelőnek. Ez érdemeiért nevezte ki 1806-ban Batthyány Lajos felsőörsi préposttá. A győri egyházmegyéből, melynek kötelékébe 34 éven át tartozott, 1806. június 11-én bocsátotta el Scharlach Károly v. serbiai püspök, általános püspöki helynök.³⁾ Régi egyházmegyéje iránt való ragaszkodását azzal fejezte ki, hogy az egyházmegyei szabályokban az elhunyt papokért előírt 2 szentmisét elmondta és azt kérte, hogy majd ő érte is mondják el a győri papok. Vilt József püspök 1818-ban biztosította őt ez óhajításának teljesítéséről.⁴⁾

Az ő idejében történt a veszprémi káptalannal való ki egyezés az 1471. évi végre nem hajtott csereszerződés ügyében.

1) Veszprémi püspöki lvt.: Acta Praepositurae Felsőörs.

2) Felsőörsi 1813. évi egyházlátogatási okmány.

3) Prépostsági irattár: eredeti elbocsátólevél.

4) U. o. Vilt püspök levele.

A Forrás vizén levő malmát, mely a régi három malom közül a prépostság birtokában maradt, 1808-ban átépítette, valamivel előbbre vitette a források felé, a réginek felszerelését az újba tétette át. A régi malom helyén áll ma is a régi épület, de istálló céljára szolgál.¹⁾

Buzgó lelkipásztor, de törődött beteges ember, aki 63 éves korában lett préposttá, azért nagyobb munkára, alkotásokra már nem is volt alkalmas. Meghalt 1814. február 16-án, eltemették február 18-án, 70 éves korában.²⁾

A prépostsági templom javára 1000 frtos alapítványt tett le, melyet azonban utódai hamarosan teljesen elköltöttek a szükséges javításokra.³⁾

1814—1830. Vajky György. Nemes szülőktől 1764-ben született Komárom megyében Naszvadon. A bölceletet Győrött, Budán és Pozsonyban, a teológiát a pozsonyi generális szemináriumban tanulta. 1782-ben lett papnövendékké, 1789-ben vette fel a papi rendet. Püspöke Marcaliba küldte káplánnak, honnét 1792-ben Mezőkomáromba került plébánosnak. 1808-ban veszprémi kanonoki stallumot nyert, 1814-ben pedig Batthyány Fülöp herceg felsőörsi préposttá nevezte ki, amikor kanonoki stallumáról lemondott.⁴⁾ Tudós, bölcselő és mellette jó gazda is volt. Dinnyés-pusztán gazdasági épületeket emeltetett, hogy helyes gazdálkodással kihasználhassa földjeit. De cselédjeinek szellemi-lelki szükségletéről is paphoz méltóan gondoskodott, mikor a pusztán díszes kápolnát épített. Meghalt 1830-ban május 5-én, eltemették május 8-án Dinnyésen, hamvai a kápolna előtt elhelyezett kőkoporsóban nyugosznak.⁵⁾

1830—1854. Niklesz János. Németújvári születésű. Előbb 9 évig németásroslaki, azután körmendi plébános és kerületi esperes volt. 1830. május 9-én nevezte ki Batthyány Fülöp her-

1) Protestáns egyházi és iskolai lapok. 1886. Thury Etele cikke: A felsőörsi ev. ref. egyház multjának rövid rajza.

2) Prépostsági irattár: régi anyakönyv. — Mőroczá D.: i. m.

3) Veszprémi püspöki lvt. Elenchus actorum parochialium Districtus Archidiacon. Wespr.

4) Felsőörsi 1816. évi egyházlátogatási okm.

5) Mőroczá D.: i. m. — Élő hagyomány.

ceg felsőörsi préposttá, június 2-án Kopácsy József veszprémi püspök megerősítette és július 22-én Külley János általános püspöki helynök és Villax Nándor zirci apát segédkezése mellett benedikálta.¹⁾ A prépostságba és plébániába való hivatalos beiktatás csak 1831. július 22-én történt meg.²⁾ A régi idő óta elhanyagolt prépostsági templom és gazdasági épületek megjavításához buzgó készséggel fogott hozzá. Elődje Vajky prépost hagyatékából is 100 frtot kapott e célra, de még 400 frtot kért, amit azonban a püspök nem utaltatott ki, mégis meghagyta a végrendeleti végrehajtónak, hogy még valamelyes összeget adjon a prépostnak.³⁾

1844-ben május 1-én a veszprémi káptalannal csereszerződést kötött, melynek értelmében a káptalan Baláca-pusztája mellett fekvő 20.057 □-öl kiterjedésű, 4 darabban levő, prépostsági földjét, nevezetesen a folyóra dülő, a faiszi tóra dülő, a régi füredi ut mellett fekvő és a vámosi út mellett levő táblákat a veszprémi káptalannak adta át, mivel a prépostság felsőörsi földjeitől távol estek és a szomszédok bitangolásának voltak kitéve; viszont a káptalan a felsőörsi határban, a vámosi út mellett, az országút mellett és a vakolai dülőben fekvő szintén 20.057 □-öl terjedelmű földjét a prépostságnak adta át örökös tulajdonjoggal.⁴⁾ A csere mindkét félnek gazdasági előnyére szolgált.

A prépostság alapítójának kegyeletes emlékére a Miske palotának romjai fölé, melyek a sziklás magas hegyormon akkor még láthatók voltak, kápolnát akart építeni és hozzá díszes kálváriát készíteni, — de a község református birtokosai, a telek tulajdonosai, ebben megakadályozták; azt mégis megengedték neki, hogy a romok fölé fakeresztet állíthasson,⁵⁾ amit 1833-ban meg is tett. A kereszt fenntartására 25 frtos alapítványt ajánlott fel.⁶⁾ A szt. Rozáliát ábrázoló oltárkép, melyet Niklesz prépost

1) Veszprémi püspöki lvt. Acta Praepositurae Felsőörs.

2) Prépostsági irattár okmányai.

3) U. o. Acta parochial. Distr. füred. XXX. 1835.

4) Prépostsági irattár: eredeti szerződés.

5) Élő hagyomány a községben.

6) Veszprémi püspökség lvt. Elenchus actorum Archidiaconat. Cathedr. Wespr.

az építendő kápolna számára meg is festetett, az örsi templom kórusán ma is megvan.

Megemlítésre való dolog, hogy prépostsága idejében, 1832-ben a prépostsági templomot kirabolták: az értéktelen pakfon gyertyatartókat a rablók eldobálták az alsóörsi erdőben, de az ezüst kelyhet elvitték.¹⁾ Egyéb templomi felszerelés eltűnéséről nincs hagyomány.

Már 1839-ben kérte a prépost a püspököt, hogy egészségi állapotára való tekintettel, a plébániai teendők végzését káplánjára bízassa. A püspök meg is engedte, de csak azzal a kikötéssel, hogy a felelősség és felügyelet továbbra is a prépostot terheli és a káplán fizetését 200 forintról 300 forintra egészíti ki.²⁾ A püspök, mint az utóbbi századokban mindig, most is azt akarta kidomborítani, hogy a prépost plébános is egyuttal és így minden körülmények között az ő terhe a lelkipásztorkodás.

Meghalt 1854. január 20-án.³⁾

1854—1887. *Köves Nepom. János.* Született Jánosházán (Vasmegye) 1813. május 21-én. Középiskolai tanulmányait Veszprémben és Pécsen, a teológiát Veszprémben végezte kitünő eredménnyel. Már kispap korában feltűnt az irodalomban való jártasságával és szónoki tehetségével.⁴⁾ Székesfehérvárott báró Barkóczy László püspök szentelte áldozópappá 1839. aug. 17-én.⁵⁾ Utána mezőkomáromi káplán, majd enyingi plébános volt.⁶⁾ Innen nevezte ki Batthyány Fülöp herceg felsőörsi préposttá 1854. jan. 26-án. Préposttá avatása 1854. febr. 2-án történt.⁷⁾

Jegyzeteiben azt írja, hogy a prépostságot elhanyagolt állapotban találta, e címen elődje hagyatékából meg is ítéltek neki javításokra 2957 forintot, — de egy fillért sem kapott meg. Emléket is ő állított elődje sírjára. A prépostsági kúriát lakhatóvá tette;

1) Köves János prépost jegyzetei — a felsőörsi Kövess család tulajdonában.

2) Veszprémi püspöki lvt.: Elenchus actorum parochial. Distr. Veszprim.

3) Felsőörsi régi anyakönyv feljegyzése.

4) Veszprémi püspöki lvt.: Candidati pro Clericatu a. 1801—1834. Informationes alumnorum a. 1827—1834. et a. 1838—1839.

5) U. o. Liber Ordinationum a. 1806—1863.

6) U. o. Acta Dioecésana a. 1839. sub n. 354. et a. 1842. sub n. 137.

7) U. o. Acta Dioecésana a. 1854. sub n. 98. et 99.

Dinnyés pusztát 5000 frt. költséggel és sok utánjárással, keserűséggel váltotta vissza Batthyány Fülöp herceg kegyúrtól, aki olcsó bérletben bírta. Az adófizetésre, tatarozásokra levont összeg után csak 4000 forint jutott a prépostnak. Ez időtől fogva 14.000 forintért adta bérbe, — de magára vonta a kegyúr neheztelését. Az ő idejében történt meg a tagosítás, mely 1000 frt. költséget rótt rá. Levágott erdőt vett át, melyből 20 esztendeig még tűzfát sem kapot. A prépostsági malom 1857-ben leégett, a biztosítás révén megtérült összegben felül 200 frt.-ot költött az újjáépítésre. A későbbi években — 1867-ben 200 frt., 1873-ban 320 frt., 1876-ban 300 frt. — összesen 820 forintot adott ki malomköre és egyéb javításokra. A templom tetőzetének javítására 280 forintot adott ki 1876-ban, — a főoltárra Bécsben új oltárképet festetett 158 forintért; 1887-ben 100 frt. költséggel az oltárt aranyoztatta meg újból. Miseruhák megszerzésére 187 frt.-ot költött; egyik rokona pedig ezenkívül szép vecsernyepalástot ajándékozott a templomnak. 1872-ben megnagyobbította a temetőt, melybe 100 forintért kőkeresztet állított. A Miskepalota helyére új fakeresztet tétetett 75 frt. költséggel, mert a Niklesz-féle kereszt már elkorhadt. A préposti kúria javítására 2194 forintot fordított. 1854—1887. években összesen 120.000 forintot költött el a prépostság templomára, épületeire,¹⁾ — mégis keserű szavakkal panaszolja, hogy névtelen levelekkel zaklatják, nyugtalanítják, ócsárolják és szemére vetik, hogy nem marad utána jó emlék.²⁾

Nincs okom kételkedni benne, hogy Köves prépost igazat írt le magánnaplójában; akkor pedig megállapíthatom, hogy 33 éves prépostsága alatt sok gonddal, még több költséggel tatarozta a prépostság épületeit. Feltűnő, dolog, hogy egyik prépost a másik után panaszodik az utóbbi időben, hogy temploma, kúriája, gazdasági épületei elhagyatott állapotban vannak; mindegyik elődje hagyatékából és saját erejéből lát hozzá a javításokhoz. Mégsem látszik meg a költségek az épületeken. Úgy

1) Ha Köves prépost e feljegyzése helytálló, akkor évenként, (1854—1887.) több mint 3600 forintot költött prépostságára, ami jövedelmének 1/4, vagy 1/5 részét tette ki.

2) Köves János jegyzetei — a felsőörsi Kövess család birtokában.

látszik, alapos javítás századokon át nem történt, azért az újabb kor egyes prépostjai nem is tudtak mást, csak foltozó javításokat végeztetni, amelyek nem is tartottak sokáig. Bizonyos, hogy a templom Biró Márton ideje óta nagyobb renoválást nem látott, pedig tényleg minden részében nagyobb átjavítást igényelne, környéke pedig templomhoz illő rendezést kívánna. A kúriát a következő prépost tette a mai viszonyoknak megfelelő úri lakássá.

Köves állandóan Felsőörsön lakott; a plébániai teendőket lelkiismeretesen végezte. Lelkipásztori működése mellett, mint irodalomkedvelő ember, írással is foglalkozott. Összeköttetésben állott a korabeli írókkal. „Örsi regék Örs szittyavezér életéből“ címen verses kötete maradt ránk, melyben a prépostság alapítóját, az Örsi Miske családot, a Batthyányak őseit dicsőíti, a templomról és a Felsőörs vidékén ismert mondákról ír gördülékeny verseket.¹⁾

Meghalt 1887. dec. 2. A felsőörsi temetőben temették el.

1888—1916. *Vurglich Ágoston*. Szombathelyen született 1846. aug. 28-án polgári családból. Középiskoláit a kőszegi árvaházban és Szombathelyen elvégezve, a szombathelyi szeminárium növendéke lett. 1871. aug. 2-án pappá szenteltetvén, háromévi káplánkodás után elnyerte a Batthyány-Strattmann Ödön kegyurasága alatt álló vasnadasdi plébániát. 1879-ben helyettes esperese, 1881-ben esperese lett az örségi kerületnek. Felsőörsi préposttá 1888. január 19-én nevezte ki Batthyány-Strattmann Ödön herceg. Gyorsan ívelő pályájának nyitja eredményes lelkipásztori buzgósága mellett kiváltságosan ritka egyéni szeretetreméltósága és áldozatos szívjósága volt. Alig kerül Felsőörsre, egykettőre megváltozik a prépostság arculata. Hozzáértéssel, nagy áldozatok árán rendbe hozatja a prépostsági templom tetőzetét és falait, megtisztíttatva a templom árpádkori részét a vakolattól, érvényre juttatja az ősrégi építmény stíluszépségeit. Újjáalakíttatja a prépostsági épületet, délre néző két szobával, fürdőszobával bővítve ki a szűkös préposti lakást. Először Dinyésen építtet mintaszerűen felszerelt új iskolát, később Felső-

¹⁾ Megjelent: Pesten, 1856. Müller Emil könyvnyomdájában. Szervita-tér 1. sz.

örsön épül meg szintén a prépost bőkezűségéből az új iskola és tanítólakás. Felsőörsön a templomdomb kőfallal való szegélyezése, a temető rendezése és értékes, új kerítése, a gazdasági épületek helyreállítása és egy hatalmas, új istálló-épület, a préposti lak kertjének izléses rendezése Vurglich prépost további alkotásai. Szociális érzékére vall, hogy Dinnyésen 24 családnak juttatott földet parcellázással, míg Felsőörsön a fogyasztási szövetkezet létesülését tette lehetővé áldozatkészségével. A prépostsági templomot új oltárral és értékes miseruhákkal gazdagította, rendezte a prépostság könyvtárát, melyhez gondos munkával rendes névmutatót is szerkesztett. A prépostság alapítójának kegyeletos emlékét is állandósította Vurglich prépost azzal, hogy a Niklesz prépost állíttatta fakereszt helyébe díszes, az egész vidéket uraló hatalmas kőkeresztet állított.

Vurglich Ágostonnak lelkipásztori munkásságában és köztevékenységében irányt szabó áldozatos emberszeretete a préposti otthonra is rányomta bélyegét. A prépost népszerű, vonzó egyénisége és a békeidők jólétének leáldozó napja sugározzák be a felsőörsi kúriát, mely a nagyúri vendéglátás aranykorának mozgalmasságát mutatja Vurglich Ágoston idejében. Vaszary Kolos biboros hercegprimás, Hornig Károly báró megyéspüspök évről-évre felkeresik a felsőörsi préposti házat, amelyben országos közéletünk egyházi és világi kiválóságai élvezik a finomlelkű prépost vendégszeretetét.

Érdemeinek elismerésül püspöke 1901-ben a balatonfüredi kerület tanfelügyelőjévé, 1902-ben helyettes esperessé, 1904-ben szentszéki tanácsossá, 1908-ban pedig kerületi esperessé nevezte ki. 1914-ben Hornig biboros előterjesztésére pápai prelátussá nevezte ki Vurglich Ágostont a római Szentszék. Meghalt 1916. november 20-án Felsőörsön.

1916—*Horváth Lajos*. Sopronmegyében, Rábasebes községben született 1866. április 21-én. Gimnáziumi tanulmányait Magyaróvárott és Győrött végezte, ugyancsak itt volt a teológiai főiskola növendéke is. 1889-ben vette fel a papi rendet: utána 5 évig káplán, 1894—1896-ig magyarkimleai plébános, 1896—1908-ig Vasvörösvárott Erdődy Gyula gróf fiainak, 1908—1922-ig

Batthyány-Strattmann László herceg fiainak nevelője. 1915-ben a megyéspüspök szentszéki t. tanácsossá nevezte ki. 1916-ban Batthyány-Strattman László herceg felsőörsi préposttá nevezte ki, a győri püspök pedig elbocsátotta (1916. dec. 15.) az egyházmegye kötelékéből a veszprémi egyházmegyébe. Mint prépost, az egyházi hatóság engedélyével még 5 évig megmaradt nevelői állásában. Ez alatt Felsőörsön adminisztrátor végezte a plébániai teendőket.

A világháború és kommunizmus lezajlása után nehéz viszonyok között foglalta el prépostságát és plébániáját. A felzaklatott kedélyek lecsendesítése, a lelkek megszeliidítése, a földéhség kielégítése körül sok munka, nagy küzdelem várakozott rá, aminek szelid lélekkel, kitartó erővel meg is felelt.

Az Úr szőlőjében missziók tartásával és az intenzív lelkipásztorkodás egyéb eszközeinek gondos felhasználásával törekszik a hitéletet újból felvirágoztatni. Ez a munka nem is maradt sikertelen, annál kevésbé, mert a plébánia népe alapjában véve őszintén vallásos és jóindulatú. De egyebekben a háború és trianoni Magyarország küzdelmes sorsa, valamint mindnyájunk életében, úgy a prépostság történetében is erősen visszatükröződik. Horváth Lajos a világháború harmadik évében lett préposttá. Ugyanekkor kezdődött a prépostság történetében, mint sok más egyházi javadalomnál is, a súlyos megpróbáltatásoknak és küzdelmeknek egy újabb sorozata.

Az új prépost az első években valorizálatlanul kapta az ingatlanoknak akkor még pénzösszegben meghatározott haszonbérét, de azért a prépostságnak igen súlyos anyagi kötelezettségeit hiány nélkül teljesítenie kellett. Azután jött a vagyonváltság, a közterheknek, különösen a vagyon- és jövedelemadónak nagy emelkedése, a minden bizonnyal szükséges, de több tekintetben nagyon elhibázott földbirtokreform, a pénz elértéktelenedése, a szerencsétlen bérleti viszonyok, perek és a kiválóképpen szerencsétlennek mondható dinnyés kajtorító-lecsapolás. A prépost a felsorolt és számtalan bonyodalommal járó ügyekben minden tőle telhetőt megtett, hogy a javadalom jog és törvény ellenére kárt ne szenvedjen s nem rajta mulott, hogy ezt nem mindig sikerült elérnie.

A vagyonváltság ügyében fellebbezéssel sem lehetett elérni, hogy a nagy kegyúri terheket figyelembe vegyék, de a felsőörsi ingatlanok megítélték a plébánia javadalmakat megillető kedvezményt. Az ingatlan vagyonváltsága 411 kat. holdat tesz ki, amelyen felül 14 holdnyi vitézi telket adományozott a prépostság.

Pénzünk romlása folytán elértéktelenedett a prépostság törzstőkéje, benne 200 kat. hold régebben eladott föld ára. Így a prépostság háborús vesztesége ingatlan vagyonából 625 kat. holdat tesz ki.

A bérleti ügyekről elég annyit megemlíteni, hogy az utolsó 12 év alatt a dinnyési ingatlanra vonatkozólag öt hasznobérszerződést kellett kötni; két 15—15 évre szóló hasznobérszerződést kellett 5—5 év után felbontani. Ennek természetesen súlyos anyagi következményei is voltak.

A bérleti ügyekhez hasonlóan igen sok érdekes, kínos és szerfölött tanulságos dolgot lehetne elmondani a földbirtok-reformról, a mohó földigénylésekről, ezek hátterében az izgatásokról, erőszakoskodásokról, mesterkedésekről, vesződségekről és végül a kiábrándulásokról. De ezek országszerte sok helyen megisméltődtek annak tanulságául, hogy jó reformokat csak alapos megfontolás után, világosan és határozottan körülírt elvek szerint a nagyközönség gondos felvilágosítása és előkészítése mellett lehet megvalósítani.

Furcsaságokban és tanulságokban nem kevésbé bővelkedik a dinnyéskajtori tó-lecsapolás ügye. Ez a tólecsapoló-társulat 1888. óta 1913-ig igen szép összeget költött egy mintegy 25 km. hosszú csatornára, hogy azon át levezethesse a Velenceitől tavasszal a telkekre zúduló vizeket, valamint saját belvizeiket. 1913-ig még nem érték célt. Ekkor a földmivvelésügyi minisztérium az addigi befektetések méltánylásával jóváhagyott egy újabb 80.000 K-ás szabályozási tervet és ebből 60.000 K-t államsegéllyel kívánt fedezni. 1914-ben kitört a világháború, elmaradt az államsegély és elmaradt a vizszabályozás. A huszas évek derekán országszerte uralkodott az alkotási láz. A dinnyéskajtori tó-lecsapolásra is elkészítettek egy 240.000 aranypengős tervet; ezt a hatalmas összeget államkölcsönből teremtik elő és

17 év alatt törlesztik, viselik azalatt természetesen a fenntartási költségeket is. A régi szabályzat értelmében a költség túlnyomó részét a székesfehérvári káptalan, a Cziráky grófi uradalom és a felsőörsi prépostság viselné, maga a prépostság az egésznek jó $\frac{1}{4}$ részét, évi 8 ezer pengőn felül. Az említett három uradalom természetesen teljes erővel védekezett az enormis költségek ellen. Megpróbáltak kilépni a társulattól; nem engedték. Tiltakoztak a nagy költségek, a nagy kölcsön ellen. Mindhiába. Pedig a földmivvelésügyi minisztériumtól kiküldött szakértő, Károlyi miniszteri tanácsos is kimondta szakvéleményében, hogy ezen három uradalomnak nem használ a vizszabályozás, azért ezeket vagy ki kell hagyni belőle, vagy nagyon mérsékelt vizszabályozási járulékokat lehet rájuk kivetni. Négy évig megmaradt minden a régiben. Az ötödik évben határozta el a társulat, hogy az addigi, úgynevezett becsholdak szerint való kivetés helyett a kat. tisztajövedelem szerint való kivetésre tér át, amely enyhébben terheli a három károsultat. Eddig még ez sem történt meg, jóváhagyása késik valahol.

VII. RÉSZ.

A prépostság birtokai és terhei.

A felsőörsi határban fekvő birtok a prépostság ősi javadalma, melyet az alapító Miske család ajándékozott neki. A birtok kisebb-nagyobb változásáról dolgozatom folyamán több helyen megemlékeztem. Semmiféle okmány sem ad tájékoztatást arról, hogy mekkora volt az a birtoktest, melyet a prépostság alapításakor jelelt ki javadalmául az alapító. Tudjuk, hogy idők folyamán, György prépost idejében 95 holddal és 3 telekkel és a peszei kút mellett 28 holddal, Péter prépost alatt 1376-ban ismét 6 holddal gyarapodott az eredeti javadalom. Tudjuk, hogy az alsóörsi plébánia elválasztásakor még Alsóörsön 2 szőlője is maradt a prépostságnak a Malazó-hegyen. Zekeő Ilona alapítványi szőlőjéről is szóltam. A különböző cserék is növelték időnkint a prépostság birtokállományát. A török hódoltság idejében e birtok is bitangolásnak volt kitéve: az 1542. évi adórovás, mely az egyházi birtokokat felsorolja, Felsőörsön a veszprémi káptalannak $3\frac{1}{2}$ fizető, 6 szegény, a veszprémi püspöknek 2 fizető és 5 szegény portájáról emlékezik meg, a prépostságról nem szól. Alsóörsön a veszprémi káptalannak $3\frac{1}{2}$ fizető, 8 szegény és 3 elhagyott portáját sorolja fel, — a prépostság birtokáról itt sincs említés. Fajszon azonban említi az örsi prépostságnak 1 szegény portáját.¹⁾ Ez a

---

¹⁾ Egyháztört. Eml. IV. 144., 151. II.

fajsi birtokrész az a föld lehetett, melyről az 1835. és 1844. évi birtokcserék intézkednek. Az 1543. évi adórovás már a prépostnak is említi Felsőörsön 1 adózó portáját.¹⁾ Az 1549. évi adórovás Felsőörsön a prépostnak 2 adózó és 5 zsellér portáját, Alsóörsön pedig 1 adózó portáját sorolja fel.²⁾ 1552-ben két portáját említik okirataink Felsőörsön.³⁾ Az újabb időben a prépostság alsóörsi birtokáról egyáltalában nem beszélnek okirataink. A tizedszedés idején még volt Alsóörsön valami kúriája, mely „Prépost-udvar“ néven volt ismeretes írott emlékeinkben; de a tized megszűnésekor idegen kézre került ez is. Talán az alsóörsi kis birtokrész is akkor maradt jobbágykézen. A szőlőkről a 17. század óta semmi említést nem találtam.

A legújabb időben a kataszteri birtokív Felsőörsön 351 kat. hold és 410 □-öl területet mutat ki, melyből 122 h. 1276 □-öl a szántó, 2 h. 472 □-öl a kert, 5 h. 1224 □-öl a rét, 39 h. 1582 □-öl a legelő, 170 h. 1426 □-öl az erdő; földadó alá nem eső terület: 9 h. 830 □-öl. — Vagyonváltság címén 4½ holdat; birtokreform címén pedig 5 h. szántót, 2 h. 602 □-öl házhelyet, összesen 7 h. 602 □-ölet adott itt le a prépostság. A két tétel összege: 11 hold 1402 □-öl. A talaj mindenütt köves, sziklás, felette kevés a humus, azért a szántóföldek csak 2. és 3. rendű osztályozásuak. Az erdő különösen is sziklás talajon terül el, azért szálfát nem is termel, inkább csak csenevész tűzifahozamra alkalmas. A rét esős esztendőben sok termést hoz; a patak partján elterülő legelő és rét elsőrendű, de a sziklás dombokon igen silány.

Itt említem meg, hogy a régi dülőneveket ma már nem ismerik: a Berkenyemál, Fenyőfő, Hágógyep, Mikusharasztja neveket régen elfeledték, még fekvésük táját sem tudják. Mórocza Dániel a prépostság rövid történetében még a Mikusharasztja dülőt megemlíti. Ismerik a Miskepalota hegyet és dülőt, az *Alkút* nevét is tudják még, sőt maga a kövekkel körülrakott Alkút,

1) U. o. 183 l.

2) U. o. 5. 260. l.

3) Manuscripta Bibliothecae Universitatis Bpest. Collectio Hevenesiana Tom. 66. pag. 89.

illetőleg bővebb forrás is meg van a „Csórán“ keresztül a Malomvölgybe vezető völgykatlanban. Valamikor innét látták el vízzel a Miske-palotát, de lassankint betemetődött a kút homokkal és kövekkel, amelyek közül előtör a tisztavízű forrás. Ma már kevés értéke van e kutnak, víze a Malomvölgyön keresztül futó patakba ömlik bele.

A birtokhoz tartozik a Malomvölgy patakján, a régi Kútfő vagy Forrás vízén álló régi szerkezetű malom, mely ma már igen csekély bérjövödelmet hoz.

A malom felett áll a régi présház és alatta terül el a tizedbor befogadására épült hatalmas pince. A présház ma cselédlakásul szolgál, a pince pedig használaton kívül van.

A prépostság tulajdona a templom szomszédságában álló iskolaház, melyet régi urasági korcsmából alakítottak át a prépostok. Van benne 1 megfelelő iskolaterem, mellette az iskolai szerek elraktározására szolgáló kis szoba, a tanító használatára 2 szoba, 1 konyha, 1 kamara, a szűk udvaron különálló istálló, a ház alatt hatalmas pince, mely a régi korcsmaház szükséges járuléka volt.

Legújabbban egyik cselédlakásul szolgáló kis háza helyén díszes épületet emeltetett a prépost a pósta elhelyezésére.

Tizedjövödelmei, melyeket a magyar királyok adtak a prépostságnak, V. László és I. Mátyás pedig ismételten is megerősítettek, még a XVIII. században is jelentékeny értéket képviseltek. V. László adta a prépostságnak a felsőörsi szőlőhegyek bortizedét és bizonyos kisebb örsi, fajszi, csopaki részjavakat, amiket 1459-ben Mátyás király külön is megerősített.¹⁾ A tizedjövödelmek teljesen megsemmisültek.

A prépostság terhei Felsőörsön: 1. a templomnak és teljes felszerelésének karbantartása; az istentisztelethez szükséges minden dolognak megszerzése; templomszolga-harangozó díjazása; 2. a káplántartás és díjazás költsége; 3. az iskolaépület tatarozása, fenntartása; 4. a prépostsági kúria és gazdasági épületek fenntartása; 5. a malom és a hozzátartozó lakóház, istálló karbantar-

¹⁾ Mórocza Dániel: i. m.

tása. A templom fenntartásának terhét egész összegében a felsőörsi javadalomra kell írnom, mert ez a prépostság eredeti javadalma, ezt terhelné akkor is, ha Dinnyés-puszta nem volna a prépostság birtoka; amely különben is később és pedig nem kegyuri adományozás alapján került a prépostság javai közé. E terhek oly jelentékenyek, hogy a felsőörsi birtok jövedelmét teljesen felemésztik, mihelyt a templom javítását megkezdik.

Dinnyésméd puszta. Fehérmegyében fekvő község volt, 1550 körül pusztították el a törökök; azóta puszta, mely csak Vajky György prépost idejében épült be cselédlakásokkal. Ez a prépost épített a pusztára szép nagy kápolnát. Területe 2372 kat. hold, mely 1463 h. 1579 □-öl szántóföldet, 176 h. 1456 □-öl rétet, 253 h. 423 □-öl legelőt, 96 h. 1121 □-öl nádast és 380 hold terméketlen területet foglal magában. A pusztán van a Förtőtó, a Velenceitó csak az oda dülő földek arányában tartozik a pusztához. E vizek a vízszabályozás előtt a nagymennyiségű nádon kívül vízivadakra való vadászati és halászati hasznot is hajtottak.

A prépostság dinnyési ingatlana a jelen század elején jóval nagyobb volt. 1905-ben eladtak belőle a Dinnyésen letelepülő családoknak 200 kat. holdat. Ennek eladási ára az Egyházmegyei Alapítványi Pénztárban volt elhelyezve és az általános devalváció folytán értékét veszítette. Amint már említettük, 412 holdat vagyonváltás címén kellett leadni; 14 holdat vitézi teleknek adományozott a prépostság.

E pusztának is megvannak az *anyagi terhei*: 1. a kápolna fenntartása; 2. a lelkipásztorkodásról való gondoskodás. Ez a jelenlegi prépost és a jelenlegi seregélyesi plébános életében úgy történik, hogy a prépost hozzájárul a seregélyesi káplán fizetéséhez. A káplántartás és dinnyési fuvarköltségeit pedig megtéríti a seregélyesi plébánosnak. A káplán minden vásár- és ünnepnapon megtartja Dinnyésen a szentmisét, hétközben pedig az iskolában a hitoktatást. 3. Az iskola és kántortanítói lakás fenntartása és a kántortanító javadalmazása; 4. a tiszti-bérlői lakás és gazdasági épületek fenntartása, korszerű tatarozása.

Tehát Dinnyésméd puszta, mint egyházi vagyon, nemcsak a prépost magánérdekét szolgálja, hanem elsősorban jelentékeny kulturális feladatot teljesít.¹⁾

---

¹⁾ A prépostság kegyúri terheire a jelenlegi prépost a pengőérték bevezetése után az 1925—1928-i négy év alatt 69.836 P-t fizetett ki, ami 17.459 P évi átlagnak felel meg, míg a terményárak lezuhanásának öt évében, 1928—1933-ig 56.529 P volt a kegyúri kiadás, vagyis évi átlagban 11.305 P. Az ősi templomnak új díszbe való öltöztetése azonban még jóval több áldozatot igényelne.

VIII. RÉSZ.

A prépostsági templom.

A román stílusú templom a prépostság alapításával egy időben épülhetett. Henszlmann Imre átmeneti, másodrendű alkotásnak mondja.¹⁾ Műtörténetíróink, kik az ősrégi templommal foglalkoztak, általában a XII. századba teszik építését. Egy századon keresztül semmit sem hallunk felőle; a 14. század elején már nagyobb javításra szorult. Pázmány Péter a nagyszombati zsinat határozatához írt függelékben mondja, hogy Örsi Mihály 1341-ben megjavíttatta a szent Magdolna tiszteletére épült kis templomot. A 18. századból dicsőítő vers is szól a templomnak új díszbe való öltöztetéséről, amit Örsi Mátyás fiának Mihálynak tulajdonít :

*Jam dudum a Proavis Divae Sacra Magdali stabant
Limina, quae longo procubuere die.
Ille Michael instauratis, Struxit nova tecta ruinis.
Et templi Sacras censibus auxit opes.*

Magyarul :

Rég az elődöktől Magdolna dicső laka fönn állt,
Megrongálva idők vasfoga által igen.
Ő Mihály kijavítva falát betetézé újra fődéllel
S megtoldá javait szent adományaival.²⁾

¹⁾ Archeologiai értesítő új folyam V. 1885. XVIII. Honi műemlékeink hivatalos osztályozása.

²⁾ Origo et Genealogia Illustris Batthyanyorum Genesis, deducta a Georgio Szklenár dioecesis Strig. Presbyt. in Regio Archigymn. Psoniensi professore 1778.

Az írók véleménye arra nézve eltérők, hogy eredetileg három vagy egy hajósnak épült-e a templom? Írtak róla: Henszlmann Imre,¹⁾ Eitelberg Rezső,²⁾ Ipolyi Arnold,³⁾ Rómer Flóris,⁴⁾ Békefi Remig.⁵⁾

Azok véleményét fogadom el, akik egyhajósnak tartják az eredeti templomot. Az ősi építkezés maradványai is az egy hajó mellett tanúskodnak: a főpárkányzat alatt körülfutó fogas tagozat és félkör alakú diszítés a mai főhajó falát és szentélyét ékesíti; a mellékhajókon nyoma sem látszik az eredeti építési diszítésnek. Lehetetlen, hogy a mellékhajókon semmi nyom ne maradt volna ránk építészet és diszítés tekintetében, ha e hajók szintén egykoruak volnának a főhajóval. A mellékhajók inkább sötét kis folyosókhoz hasonlók, melyeknek kezdettől fogva alig volt más rendeltetésük, minthogy a följük épített erkélyszerű kóruson a nép jobban elhelyezkedhessék, mivel a főhajó befogadó tere igen szűkös. A főhajó falát félkörívben több helyen áttörték, hogy az erkélyekről a főhajóba, a szószékre és oltárra oda láthasson az ott elhelyezkedő hívő nép. A szentély elhelyezése is olyan, hogy a mellékhajókból alig lehet a főoltárra oda látni; az eredeti építkezés e hibát alig követte volna el. Ha egyáltalában nagyobb templomot látott volna szükségesnek az eredeti építető, nem szabatta volna annyira kicsinek, szűknek a főhajót, mint amilyen. Kétség sem fér hozzá, hogy e két mellékhajót Biró Márton prépost építtette és pedig nem a régiek helyére, hanem toldalékkal a templom megnagyobbítására. A hagyomány is mint Biró Márton munkáját őrzi e két mellékhajó építését.⁶⁾

Művészettörténeti, építészeti szempontból legkiválóbb ma a torony a beleépített főbejárattal, portáléval. Öt kölépcsőn jutunk fel a félköríves, kőből kifaragott portáléhoz. A portálé befelé szűkülő, részben gömbölyű, részben szögletes oszlopokon áll, melyeken ugyanannyi félköríves bolt nyugszik. Az egészet kiemel-

1) Akad. értesítő, 1847. 33. l.

2) Jahrbuch der Central Commission 1856. 116. l. Mittelalt. Kunstdenkm. I. 80.

3) Magyar Régészeti Repertorium, az Archeolog. Közl. II., 205. l.

4) Román és átmenetkori építmények hazánk területén. Archeolog. Közl. X. k. 37. l.

5) I. m.

6) Köves János prépost: Örsi regék Örs Szittyavezér életéből c. verses kötetében.

kedő csúcsos oromzat zárja be. Az oszlopok fejezete gazdag faragásból áll. A portálé középső részében jobbjával áldást adó főpapi alak látható, fején főpapi süveggel, baljában pásztorbottal. Mellette jobbról férfi, balról női alak áll. Bizonyára az alapító kegyúrat és feleségét akarja ábrázolni e két alak, akik e templomban elsőként fogadták a prépost főpapi áldását.

Jobbra és balra emberi, állati alakok: madár, sárkány, oroslán diszítik az oszlopfőket, melyeken a félköríves faragványok nyugosznak. Az egyes alakok annyira letöredeztek már, hogy alig-alig kivehetők.¹⁾

A portálén át lépünk be az előcsarnokba, melynek eredeti keresztboltozata 4 drb. hármas oszlopon nyugszik; a hármas oszlopok középsője $\frac{3}{4}$ -es gömbölyű, a mellette jobbról-balról álló $\frac{1}{2}$ -es szögletes; az oszlopfők hármas konzolszerű kiképzést mutatnak. — Innét nyílik a kórusba felvezető elég szűk lépcsőzet. A kórus a toronytestbe van beleépítve, szintén az eredeti építkezés maradványa. A portálé felett párkányzat fút végig a főhajó és szentély külső falán; a párkányzat alatt fogrovatos diszítés, ez alatt pedig félköríves faragvány látható. Ez a díszes párkányzat is az ősi eredeti építkezés értékes maradványa.

A portálé felett a kórusról félköríves, kifelé szélesedő kórámás ablakok nyílnak. A négyszögű torony négy sarkán piramisszerű kődiszítvány áll. Mindez még a régi építkezés emléke. A torony sisakja a török időkben elpusztult, helyét ma erős faalkotmány foglalja el, mely a templom stílusához természetesen nem illik hozzá.²⁾

A templom belsejében: a főhajó dongaboltozatát hármas oszlop felett kiugró oszlopfőre támaszkodó iveret osztja két mezőre. A mellékhajókba két-két ivnyíláson jutunk be a főhajóból, melyek kőből megfaragott, rovátkolt fejezetben végződnek. Az ív közepéről szintén kőből faragott, beépített hullámos vonalú,

1) Lásd a teljes leírást: Békefi Remig: A Balaton környékének egyházai és várai a középkorban. 164—5. ll.

2) A templom újabb leírását, a főbejáraton levő alakok magyarázatát lásd: Pannonhalmi Szemle 1934. évf. 1. sz. 34—35. l. Dr. Mihályi Ernő értekezése „A magyar falu egyházművészete.“

lapos oszlop húzódik fel a mellékhajók fölé épített erkélyekre. — Éppen az erkélyszerű kiképzés miatt a mellékhajók sokkal alacsonyabbak, mint a főhajó.

A főhajóban van a díszes barokk szószék, melyet a négy evangélistának fából faragott szobra ékesít. A szószék háttérében féldombormívű, fából faragott, színeskép látható: a kis Jézus a jeruzsálemi templomban az írástudók között. A fedőlap tetején Jézust, a jó pásztort látjuk, mellette két angyalt és két angyalfőt és Biró Márton cimerét. Minden darab fa-faragáson gazdag aranyozást látunk. A *szentélyt* merészen ívelt diadalív választja el a hajótól; két kőlépcsőn jutunk fel bele a hajóból. Két részre oszlik: értékesebb maga a szentély teste keresztboltozatával, melynek széles ívei konzolokon nyugosznak; az ívek keresztezését négy karajú rózsza fedi; a rózsában négy színes dísz látható. Innét nyílik jobbra és balra a két sekrestye, melyek a mellékhajók folytatását képezik, innét vezet a feljárás a szószékre is.

A második rész, melyben az oltár áll, a jóval alacsonyabb bolthajtásos apsis. Az oltárteste téglából épült, de faburkolattal van ellátva. Az oltártest felett áll a fából készült tabernákulum és négy oszlop között a díszes felülepítmény, melyet fából faragott, aranyozott, áttört rács díszít. A két erősebb oszlop között van elhelyezve Mária Magdolna festett képe. A kép sem rajz, sem festés szempontjából nem mestermű. A két kisebb oszlopnak támaszkodva áll szent Mártha és Lázár fafaragású színezett szobra. A négy oszlop kiszélesedő oszlopfőkben végződik, melyeken két szt. püspöknek fából faragott, színes szobra áll, — köztük a Szentháromság festett képe, melynek ráhája mesterien belekapcsolódik a díszes alsó faépítménybe. Az egész oltár kettős festett képével, négy szobrával, gazdag fafaragásával és dús aranyos díszítésével a barokk izlés jeles alkotása.

A szentélyben van elhelyezve a préposti stallum is három darab sima, 18. századbeli székével.

A leckeoldalnak megfelelő mellékhajóban Nepomuki szt. Jánosnak barokk izlésű, gazdagon díszített 18. századbeli oltárát találjuk. A másik mellékhajónak oltára modern stíltelen alko-

tás. A szent kereszt barokk oltárának helyére 1900-ban Vurglich Ágoston prépost állította a lourdesi Szűz Mária oltárát.

Említésre méltó még az apsisnak két félköralakú régi ablaka; a harmadik újabbkori négyszögű alakot mutat. A mellék-hajók ablakai kifelé szélesedő, köralakú lövőrésekhez hasonlóak; Biró Márton idejében készültek az új építkezéskor. A kóruson régi szerkezetű, szíjra járó, 18. századbeli orgona áll, melynek sipszerkezete ma is kiváló. Értékes a hajóban elhelyezett 10 darab faragott tölgyfa pad.

Az egész templom örsi vöröskőből épült; tetőzete stílusához nem illő faszindellyel fedett.

A templom értékei között megemlítendő a közel 2 méter magas, 1·20 m. széles Soldatics-féle Mária-kép, melyet Kövess Edéné Bezerédj Mária ajándékozott a templomnak. Felszereléséből kiemelem az egyik régi áldoztató kelyhet, melynek kupáját font ezüst kosár fogja körül.

Ha voltak is a régi prépostok vagy más jótevők bőkezűségéből értéket képviselő arany, ezüst művészi tárgyai, — a török világban és a protestáns birtoklás idejében elkallódtak. A Platschläger prépost hagyatékából származó smaragddal díszített kereszt és gyűrű sincs meg; a prépostság írásában még nyomára sem találtam.

A templom mint műemlék a műemlékek országos bizottságának felügyelete alatt áll. Nagy műérték megy veszendőbe, ha ez az ősrégi román építészeti emlék kellő időben renoválás alá nem kerülhet. A templom 27·25 m. hosszú, 14·50 m. széles a mellék-hajókkal együtt. Nem mehetek el szó nélkül az egyik sekrestye barokk faragású szekrénye mellett sem, mely hozzáértő mester megtisztítása után figyelemre méltó barokk faragást mutatna.

Az újabb időben, a Biró Márton-féle harangok helyett Vurglich Ágoston prépost öntetett két harangot 1020 korona költséggel. A Mária-harang 347 kgr., a szt. Ágoston-harang 182 kgr., mely utóbbit a világháború alatt hadicélra vitték el. Helyette Horváth Lajos prépost öntetett újat.

Befejező szavak.

Amikor tanulmányom megírásához hozzáfogtam, azt gondoltam, hogy a prépostsági templom új díszbe öltöztetésének ünnepén köszöntőként nyújthatom majd át annak történetét az érdeklődő közönségnek. Azt gondoltam, hogy amit Biró Márton prépost a főoltár fölé íratott: Exaltavit et exaltabit Deus hoc saxum, megdicsőítette és megdicsőíti Isten e sziklát, — a templom külső falára is felírhatjuk, hogy e sziklás talajú dombot, melyen a kis templom áll, újból Isten dicsőségének tiszta fénye ragyogja körül a hivek épülésére. De nem úgy lett. A világháborúnak emberéletet és értéket pusztító viharja után a bolsevizmus földrengése rázta meg hazánkat, ezt pedig a gazdasági lerongyolódás követte. A műemlékek országos bizottsága, melynek egyik feladata a művészettörténeti emlékek megóvása és fenntartása, nem tud anyagi segílyt adni e templomnak; a prépostságnak megcsappant jövedelme nem elégséges a nagyobb munka teljesítéséhez. Az én napom is nyugovó felé hajlik, nincs sok időm a várakozásra, napom nyugta előtt szeretném munkámat a nyilvánosság elé bocsátani. Akik a szebb és gazdagabb mult emlékeinek feltárását szívesen látják, talán jó szívvvel fogadják e kis dolgozatot is. Egyházi intézményeinkről ahány kis monografia jelenik meg, annyi követ hordunk össze a nagy, magyar katolikus egyháztörténet épületéhez; a mult dicsőségéből annyi fénysugár, küzdelméből annyi biztatás sugárzik vissza ránk. Ezt a célt is szolgáltam, ezért magáért érdemes volt dolgoznom-fáradnom.

Név- és helységmutató.

Ábrahám, Gyöngy testvére 17.
Acsaharaszta dűlő 12.
Ágáthi l. *Ágóch*.
Ágóch Elek felsőörsi prépost 51, —
 Miklós 51.
Ágoston-rendi remeték 19—21.
Akol birtok 55.
Alacsonykut (forrásvizü kut) 12, 13.
Albert király 50.
Alkut, forrás 8, 44.
Almádi 20, — kolostor 11.
Alörs l. *Alsóörs*.
Alsőfüred 33.
Alsóörs 8, 10, 11, 24, 25, 27, 30, 31, 33,
 42—44, 92, 110, — -i egyház és plé-
 bánia 24, 55, 109, — -i erdő 102.
András király neje Fennena 43, — *András*
 király 11.
András felsőörsi prépost 24, 55.
Angolország 61.
Ányos család faiszi és vámosi 10, 11, 14,
 28, 37, 70, 79, — *Boldizsár* 70, — *Ger-*
gely veszprémi várnagy 10, 36, —
Mihály fia *György* 10, — *János* 77, —
Krisztina 29, — *Ányos* fia *Mihály* 15,
 — *Mihály* 10, 52, — *Sándor* 77.
Arács 31.
Badacsony puszta, l. *Baláca* alatt.
Bakach Farkas keszthelyi kapitány 77.
Bakonybéli apát 28, 36, 46, 53, 67.
Baláca puszta 53—55, 101, l. *Badacsony*
 alatt is.
Balassa Imre 66.
Balaton tava 7, 8, 12, 28, 35, 43, 93.

Balatonfüred l. *Alsőfüred*, *Felsőfüred* és
Füred alatt is.
Balatonfüredi ker. esperes, tanfelügyelő
 105.
Balázs veszprémi kanonok, felsőörsi pré-
 post 51—52, — harangozó 15.
Bálint mester örsi birtokos 62.
Barabont *Bálint*, *Kelemen* és *Mihály* 63.
Barbély *Osvát* tisztartó 67.
Barkóczy *László* br., *fehérvári* püspök 102.
Barra al. *Burla de Wrs* 20.
Barthus felsőörsi prépost 64.
Báthori vezér 58.
Batthyán fejezmegyei község 10, 82.
Batthyány cs. 15, 17, 19, 64, 70—72, 80,
 89, — *ősapa* *Órsi Kis György* 15, 17,
 19, — *Ádám* 19, 77, 79—80, 85, 91, 95,
 — *Albert* 9, 15, — *Albert* fia *András*
 9, — *András* 15, — *András* fia *Boldi-*
zsár 9, 15, — *András* fia *Gáspár* 9, 15,
 — *Boldizsár* 12, — *Ferenc* 19, 36, 64
 —68, 75, 77, 79, — *János*, *András* fia
 9, — *János*, *László* fia 15, 52, — *József*
kalocsai érsek és *esztergomi primás*
 92, 95, — *Lajos* gr. nádor *alkancellár*
 19, 29, 86, 90, 94, — *Lajos* gr. fiai:
Fülöp és *Iván* 99, — *László* 9, 15, 52,
 — *Lénárd*, *András* fia 15, — *Miklós*,
András fia 15, — *Orsolya* 9, — *Péter* 9.
Batthyány-Strattmann család, hg., 19, —
Ádám 19, — *Ádám Vencel* hg. 95, —
Eleonora 19, 85, — *Fülöp* hg. 100,
 102—103, — *Károly* 19, — *László* hg.
 106, — *Ödön* 104.
Beatrix királyné 57.

- Bécs* 69, 92, 93, — -i festő 103.
Beke (Bekény), az Örsi cs. rokona 14.
Beke Kristóf történetíró 26, 45, 49, 52—53, 56, 74, 81.
Békefi Remig történetíró 115.
Béla király II. 13, — IV. 13.
Béli apát I. Bakonybéli alatt.
Bencsik István jobbágy 78.
Benedek örsi plébános 20, 53, — örsi prépost 20, 24, 43.
Benyk (Esztergom vm.) 17.
Berdócz község 80.
Berdőczy, babojeltychi, György 80, 81, — Márton 80.
Berisló szerb despota 57.
Berisló Péter horvát bán, veszprémi püspök 59, 60.
Berkenyemáli prépostsági föld 46, 50, 74, 81.
Bertalan veszprémi püspök 13, 43.
Bethlen féle felkelés 76.
Bezerédy Ferenc vasvári kanonok, felső-örsi prépost 31, 93, 94, — Mária, Kövess Edéné 118.
Bicskei plébános 86.
Biczó Ferenc, gulácsi 69.
Biró Márton felsőörsi prépost, veszprémi kanonok, püspök 28—32, 79, 84—94, 96, 104, 115, 117—119.
Bodon b. (Zala m.) 45.
Bologna 81—82.
Bordácshegy 12.
Boroch nemzetség 17, — Farkas fia Barla (Barleus) 17, — I. Vámosi Baracs Barla alatt is.
Boroszlói egyház: püspök 85, — kanonok 85.
Borzlyuk helynév 16.
Boszniai püspök 57.
Börgönd falu, Fejér m. 58, 74, 89.
Böytös István szentiváni, felsőörsi prépost 82, 89.
Branda bibornok, veszprémi püspök 49—51.
Buda 23, 57—59, 61, 100, — -i káptalan 60. — -i országgyűlés 61, — -i prépostság 60, — -i templom 67.
Budaörs 23, — -i papok 91.
Buhna szolgáló 43.
Burla, majd Barra de Wrs 20.
- Chányiak* I. Csányiak.
Chopakj János özv. Zekeő Ilona 25, — I. Zekeő alatt is.
Choron András zalai főispán 63—64.
Csáky Miklós esztergomi primás 94.
Csallóköz 86.
Csanád nemzetség 16. — Kilián özv., Örsi Pál és Kela asszony leánya 16.
Csanádi János beneés főpap 67.
Csanádi püspök 82.
Csányi cs. 69. — Bernáth kir. kancellária esküdt jegyzője, felsőörsi prépost 36, 67—69, — Károly tanár 6.
Csapy Andrásné Katalin asszony, Kis György özv. 9, — gyermekei Batthyány László, Albert és Orsolya 9.
Csepreg 75.
Csernavodai Domonkos veszprémi várnagy 53.
Csery dülő 63.
Csontmezei csata 57—58.
Csopak 25, 30—31, 49, 52—54.
Csupor Demeter, monoszlói, győri püspök 57.
Csuthi monostor 56.
Cziráky grófi uradalom 108.
- Dalmácia* 59.
Darányi Jakab felsőörsi prépost 25, 42, 56—59.
Deáki Márkus István felsőörsi prédikátor 35—37, 39.
Debregezh vár 16.
Demeter örsi pap 20.
Dezső fia Péter felsőörsi prépost 46.
Dinnyés 98, 104—105, 107.
Dinnyéskajtóri lecsapolás 106—108.
Dinnyésméd (Fehér m.) puszta 25, 57, 58, 59, 68, 74, 80, 83, 88, 89, 95, 100, 102, 113.
Dobsay János jobbágy 78.
Domonkos veszprémi kanonok 47.
Dorozsma nemzetség 45, 46.
Dömölki apátság 76.
Dömötör örsi pap 43.
Drágfi Bertalan 57.
Draskovich György győri püspök 77, 79, 80.
Dunántúl 76.
Dunaszigeti apát 94.
Dvornikovich János kir. kanc. pecsétőr 81. — Mihály 81.

- Egerszeg* 26.
Egri püspök 57, 58.
Eitelberg Rezső műtörténész 115.
Emödy Pál veszprémi prépost 23.
Enying — plébánia 102, — -i prédikátor 93.
Erdélyi püspökség 61, 71.
Erdős Gergely jobbágy 78.
Eresztő helynév 12.
Erdődy Gyula gr. fiai 105.
Ernusz Zsigmond csáktornyai, pécsi püspök 57.
Esztergomi érsek, — -i helynök 23, 91.
Fadi Gál jobbágy 78.
Fajsz község 11, 13, 16, 25, 29, 52—53, 109—110, — -i plébános 23, 91.
Fajsi Ányos cs. I. Ányos alatt.
Fajsi Demeter és neje Csala, Pezey Ányos leánya 11. — Leopárd özvegye 11, 17.
Fazekas Mihály felsőörsi ref. lelkész 36.
Fehéregyházi Balázs 45, — Mihály 45.
Fehérvár 35, 92, — -i prépost 50—51, — -i káptalan 43, 44, 48, — -i villajet 74, I. Székesfehérvár alatt is.
Fekete György jószágigazgató 83, 89.
Felörs I. Felsőörs.
Felső Balázs pápai lakos 78.
Felsőfüred-i plébános: János 33.
Felsőörs 10, 11, 101, 102, 106.
Fenyőfő, prépostsági föld 46, 81.
Fenyős dűlőnév 12.
Ferdinánd király I. 26, 68, 71. — II. 19, 77. — király 61, 62, 64.
Ferenc, király, magyar I. 71. — II. 19. — I. francia kir. 61.
Ferenc-rendiek 31, 90, 92.
Florián peszei birtokos 14.
Fontainebleau 61.
Forgács Ferenc veszprémi püspök 70.
Forrás patak 12.
Forrás vizén levő malom 37, 100.
Franciaország 61.
Frangepán Ferenc 61.
Fuxhoffer József felsőörsi prépost 54, 99—100.
Füle Imre jobbágy 78.
Füred 23, 31.
Gálosi dűlő 55.
Gara cs. a Dorozsma nemzetség ága 46, — János veszprémi püspök 45—46, — Kelemen felsőörsi prépost 46, — László nádor 12, — Péter, Dezső fia, felsőörsi prépost 46.
Garabonc 47.
Gárdonyi birtok 58.
Gaun Antal báró, c. püspök 94.
Gerson nádor 15.
Gloser Gábor kalocsai kanonok, felsőörsi prépost 54, 95.
Gönczy Bertalan felsőörsi prépost 63—64.
Gosztonyi János erdélyi püspök 61.
Götzl Ferenc német lovag 85.
Gritti Magyarország kormányzója 62.
Gyöngy, Örsi Miske leánya, Vámosi Baracs Barla ispán neje 11, 17. — Gyöngy testvérei Ábrahám és Pál, — anyjuk Róza 17.
Győr 48, 63, 70, 82, 99, 100, 105, — -i püspök, püspökség 48, 57, 66, 71, 76, 79, 93—94, 106, — -i káptalan 22, 63, 69, 71, 76, 77, 79, 80, 82, 89, 93, — -i kanonok 75, 77, 82.
György felsőörsi prépost 45, 46, 50, 109.
Győrhegyi prépost 22, 77, 80.
Gyulaffy László rátóti, tihanyi kapitány 35—36, 68—70.
Habsburgok 35, 61.
Hágógyepdűlő 37, 63.
Hálóvetőhegy 12.
Hálóvetőhely 12.
Hantai prépostság 82.
Háromszögű szőlő 63.
Hasságh Imre 69.
Henrik, angol király, VIII. 61, — bakonybéli apát 41.
Henszlmann Imre műtörténész 114—115.
Hidegkuthy György 27.
Hóman Bálint 19—20.
Horh hely, palota helye 9.
Hornig Károly báró, veszprémi püspök 105.
Horváth cs. — zalabéri: Ferenc 29, — Zsigmond 29, — vázsonykői: Gáspár és Péter 64.
Horváth István jákfalvi, felsőörsi prépost 31, 90—94, — Lajos felsőörsi prépost 5, 105—108, 118.

- Hunyadi János* kormányzó 10.
Huszár Péter pápai kapitány 78.
Huziwbeli utj szőlő Alsóörsön 27.
- Ince* pápa, IV. 42, — VI. 47.
Ipolyi Arnold műtörténész 115.
Ispotályos kanonokok 20—21.
Istósz birtok (Zala m.) 46.
István deák 27, — örsi prépost 45, —
 Ujlaky László fia 51, — veszprémi
 püspök 23.
Izszakzentgyörgy 31—32.
Izabella királyné 61.
- Jákfa* 94.
János, örsi plébános 23, — felsőfüredi
 plébános 33, — felsőörsi prépost 53, —
 király 61—62, — Márton veszprémi
 kanonok testvére 44, — Miklós somo-
 gyi főesperes testvére 44, — vesz-
 prémi dékán 50, — veszprémi püspök 46,
 — zalavári apát 45.
Jánosháza, Vas m., 102.
Jenő IV. pápa 50.
Jezsuiták pákozdi jobbágya 89.
Jókai Mór utca Veszprémben 54.
József II. király 19, 31.
- Kádárta* 53—54.
Kalocsai kanonok 95.
Kanizsa (Zala m.) 92.
Kanizsay János érsek 17, 48.
Karácsonyi János történetirő 17.
Károly kir. I. 11, 44, 45, — III. 29, 89, —
 császár V. 61.
Károly Róbert kir. 11—12, 14.
Károlyi min. tanácsos 108.
Kassa 99.
Kecsethi Márton veszprém püspök 26, 35,
 63—66.
Keckeméthy Mihály veszprémi nagypré-
 post 83.
Kela asszony, Örsi Pálné 16.
Kelemen, László fia, Dorozsma nemzetség
 Gara ágából felsőörsi prépost 47.
Kelemen, VI., pápa 47.
Kenese 31.
Kerek erdő 12.
Keresztély Ágost tanácsos, kancellár 85.
Keszői Domonkos ispán neje Mária 43.
- Keszölczés* András neje Erzsébet, sógor-
 nője Anna 9.
Kilián özvegye, Kela asszony leánya 16.
Kincses János veszprémi kanonok 81.
Kinizsi Pál 58.
Királyi udvar 60. — vár 85.
Kiss György 9, — özvegye Csapi András-
 né Katalin 9.
Kisdi falu 50.
Kisfaludy Sándor neje: Szegedy Róza 97.
Kishegyaljai dülő 63.
Kiskál falu (Zala m.) 48.
Kiskarai Balázs felsőörsi káplán 25.
Kisörs 10.
Komárom 79, — -i főesperes 77, — -i jezsui-
 ták 83, 89.
Komornik István főtiszt 77.
Kopácsy József veszprémi püspök 101.
Koroknay János felsőörsi prépost 47—49,
 92, — László 47.
Korvin János herceg 25, 56—59.
Kovácsi plébános 85.
Köcski Sándor vas megyei ispán 44.
Köcze András jobbágys 78.
Köntös György veszprémi kanonok, felső-
 örsi prépost 74, — János felsőörsi pré-
 post 74—77, — Tamás csepregi mészá-
 ros 75.
Körmend -i levéltár 19, 67, 74. — -i plé-
 bános 100.
Körösi gyűlés 60.
Körtvélyesi István veszprémi kapitány 77.
Kőszeg -i árvaház 104, — -i plébános 31,
 90—91.
Kövágőörs (= Alsó- és Felsőörs) 9, 10,
 14, 27, 53.
Kövágőörsi cs. 14, — Domonkos, Mihály
 fia 14—15, 45, — Jakab, Miske fia 14,
 16, 45—46, — János, Mihály fia 14, —
 Kis György 17, — Mátyás, Pál fia 16,
 — Mihály, Mátyás fia 14, 45, — Mik-
 lós, Mihály fia 14—16, 45—46, — Mike
 14, — Miklós fia György 16, — Pál,
 Miske fia 15—16, 46, — Pál 14, 45, —
 Péter, Mihály fia 14, — Renold, Pál
 fia 14, — Lásd Örsi család alatt is.
Kövess Edéné Bezerédj Mária 118, — Nep-
 János felsőörsi prépost 102—104.
Kövesd falu 30, — plébánosa 33.
Középsöki dülő 55.

- Krakkó* (Legyelország) 60.
Kuta Benedek jobbágy 78.
Kutfő — forrás nevű patak 75.
Kuthasy Mihály cseszneki kapitány 78.
Külley János veszprémi püsp. helynök 101.
Kys Péter jobbágy 78, 80.
- Ládi* Lőrinc fia István 46.
Ladomér felsőörsi prépost 42—43.
Lajos kir. I. 16, 47, 59, — II. 19, 60.
Lakner Kristóf soproni lakos 79.
László kir. IV. felesége Erzsébet 43, —
 V. 25, 52, 59, — fia Kelemen Gara
 ágból, felsőörsi prépost 46, 47, — fel-
 sőörsi prépost 49, — tihanyi apát 51.
Látrán falu (Esztergom vm.) 17.
Lengyelország 60—61.
Lenthly István veszprémi püsp.helynök 93.
Leo X, pápa 60, 62.
Lépes Bálint győri püspök 76.
Lepsény (Veszprém m.) 17.
Leshegy dülő 12.
Lipót András jobbágy 78, — Benedek
 jobbágy 78.
Liptói hg. 57.
Locsmándi főesperes 80.
Lombföld 17.
Lóny Mihály felsőörsi prépost 79, 80, —
 Péter soproni polgár 79.
Lovas 11, 16, 30, 31, 41.
Lőrincze Imre, id. és ifj. János, Péter
 jobbágyok 78.
- Madocsai* apát 90.
*Magyarkimle*i plébános 105.
Magyaróvár 105, — -i plébános 75, — -i
 uradalom 75.
Malazóhegy Alsóörsön 27, 33, 109.
Malomvölgy 12, 97.
Marcali káplán 100.
Marcha (Morcza) Orsolya, Prépost Bene-
 dekné 74.
Margit Wrsi Miske neje 16, 43, I. Örsi
 cs. alatt is.
Mária királyné 43, 61.
Mária Terézia királynő 71, 89.
Márk fia István örsi birtokos 41.
Marothi János veszprémi várnagy 53.
Márton felsőörsi prépost, fehérvári kano-
 nok 43—44, I. Veszprémi alatt — test-
 vére János 43, — pápa V. 23, 49.
 50, 51.
Mátyás főherceg 75—76, — király I. 12,
 15, 25, 52—53, 56—59, 71, — II. 75, —
 örsi pap 20, 22, — örsi javadalmas 20.
Menceli Móríc ispán 43, — fia Buzád 43,
 — Pető 44.
Mernye puszta (Zala m.) 46.
Mezey kir. tanácsos 66.
Mezőkomáromi plébános és káplán 100,
 102.
Mezőlaki Ferenc zalavári, kapornaki
 apát 69.
Misca comes testvérei : Mihály és Absa 15.
Mihály örsi pap 20, 46.
Miklós zalavári apát 45, — győri püspök 23.
Miksa kir. és császár 12, 57, 60, 68.
Mikus harasztja birtok 47.
Mikus vesszős 12.
Miske, örsi család 9, 11, 12, 14, 28, 104,
 109, — Lásd Kővágóörsi és Örsi csa-
 ládok alatt is.
Miskepalota 9, 101, 103.
Mohácsi csata 60—61.
Mokóerdő 12.
Monorogya dülő 12.
Monoszlói Csupor Demeter I. Csupor alatt.
Monyorókeréki vár 77.
*Mórocz*a cs. 28, — Dániel 74, — Imre 78.
Mosókut — forrásvizű kut 12.
Musztafa budai basa 35.
- Nádasdy* Pál vasmegyei főispán 77, —
 Tamás 65—66, —
Nagybarnag 64.
Nagylucsei Orbán győri püspök 57.
Nagymehei Orbán kir. kincstárnok, győri
 püspök, helyesen Nagylucsei Orbán
 I. ez alatt.
Nagyörs 10.
Nagyszombat 76, 81, 82, 86, 99, 114.
Nagytelek 12.
Nagyvárad I. Várad alatt.
Nagyvölgy 12.
Nápoly 48.
Nápolyi László 48.
Narag György fia Miklós győri pap 49.
Naszvad (Komárom m.) 100.
Németh György jobbágy 78.
Németsároslaki plébános 100.

- Németujvár* 19, 100.
Niklesz János felsőörsi prépost 100—102, 103, 105.
Nostrí Mihály jobbágy 78.
Nyirád 45.
Nyitra 86.
- Oláh* Miklós főkancellár 68.
Olaszpiac Budán 59.
Olmütz 61.
Osl nemzetség 10, — *i* Margit örsi Miske ispán 2, neje 13, 14, *l.* Sol alatt is.
Ostffy Mihály 89.
Ozto 12.
- Órhely* 7.
Örs (= Nagyörs) 9.
Örs nemzetség 8, 10, 12.
Örségi ker. esperese 104.
Örshely 7.
Örsi plébánia 22—23, 44, 49.
Örsi András, Mátyás fia 16, — Beke 11, — Belus, Bellus 8, 13, 15, — Buhna 8, 15, — Domonkos 14, — Gyöngy, Vilyna ispán leánya 44, — Jakab, Miske ispán fia 9, 11—12, 14—16, 46, — János 49, — Mátyás ispán 8—11, 14, 16, 20, 44, 49, — Mátyás fia Beke 11, — Mátyás fia Mihály 9, 11, 14, 16, 114, — Mihály fia Miklós 9, 14, 16, 45, — Mike mester 10—13, — Mike mester fia Pál 11, 16, — Miklós 9, 12, 14, 17, — Miklós fia Kis György 17, 19, — Miske ispán 8—10, 15, 44—45, 49, 70, Miske ispán 2-ik neje Osl Margit 13, 14, 16, 43, — Miske fia Pál 9, 12, 14—16, 46—47, leánya Margit, férj. Tamás fia Miklósné 16, és Katalin, férj. Szőke Miklós deák debregeszi várnagyné 16, — Pál 8, 12, 16, 49, — Pál Gyöngy testvére 17, — Pál fia Mátyás 9, 16, Pál fia Renold, 14, 44, — Péter 16, — Radnót 8, *l.* Rajnold alatt is, — Radnót fia Miske 16, — Rajnald 13, — Reinold, Renold 11, 14, 17, 44, — Ugra Buhna fia 8, 15, lásd Kővágóörsi és Miske cs. alatt is.
Örsi—Miske—Batthyány cs. 15, 17, — le származása 18.
Örvényes, a veszpr. kápt. birtoka 51.
- Padány* falu 86.
Paksy János veszprémi kapitány 65—66, — fia felsőörsi prépost 65.
Pákozdi birtok (Fehér m.) és lakói 58, 74, 83, 89.
Pál örsi pap 20, 22, — örsi javadalmas 20.
Paloznak 20, 30—31, — *i* plébános Ferenc 33.
Pannonhalma 94.
Pápa (Veszprém m.) 83.
Papkeszi (Veszprém m.) 66.
Pápóc 22, — *i* perjelség, perjel 21, 80, 93, 95, — *i* prépost, prépostság 22, 26, 71.
Pata (Veszprém m.) 17.
Pázmány Péter érsek 19, 77, 79, 114.
Pécs 58, 102, — *i* káptalan 47, — *i* püspök 57.
Pehm József apát 6.
Penzingi plébános 85.
Pesze község (Veszprém m.) 11—12, 14, 17, 45, — *i* kelő 37, — *i* kut 12, 15, 109, *i* templom 14.
Peszey András és Pál 11.
Péter pap, örsi kanonok 20, 44, — mesterjegyző 50, — felsőörsi prépost 47, 109.
Pethry Miklós veszprémi püsp. helynök 62.
Pető, Móric ispán fia a vásoni nemzetiségből 43.
- Piaristák* 31, 90, 92.
Pippa—harasztja 12.
Pius pápa II. 91, 92, — VI. 95.
Platschläger Mihály felsőörsi prépost 84—85, 118.
Pórfaiszi kat. plébános 73.
Pozsony 68, 100.
Prága 64—65.
Prebendariusok Örsön 22.
Prépost Benedek 74, — György 78.
Prépost-udvar Alsőörsön 110.
Puka János jobbágy 78.
- Rába* 28.
Rábaközi főesperes 79.
Rábasebes (Sopron m.) 105.
Rada 47.
Rangone Gábor veronai, egri biboros káplánja 56.
Rados Jenő tanár 6.

- Rákóczy* Pál országbíró 78.
Rálót nemzetség 11, 70, — -i prépost 27—28.
Rezy Gál kanonok, felsőörsi prépost 26, 28, 35—36, 65—67, — Péter veszprémi kanonok 59.
Rohonc 81, — -i plébános 95.
Róma 60, 61, 91.
Rómer Flóris műtörténész 115.
Rozgonyi Simon veszprémi püspök 50.
Rozoni vál. püspök 80.
Rudolf király 19.
Rummerskirchen János Kristóf felsőörsi prépost 85—89.
Rupp Jakab történetíró 19.
Rusa Péter jobbággy 78.
- Saági* András peszei birtokos 12, 14, — Miklós 14.
Sághy Mihály sárvári plébános 93.
Salm Eckhardt győri főkapitány 66—67.
Sania Mihály jobbággy 78.
Sárvár 94.
Sárvíz-patak 58.
Scharlach Károly v. serbiai püspök, győri püsp. helynök 99.
Sebestyén kövesdi plébános 33.
Segesdi Ferenc jobbággy 78.
Sennyey István soproni pléb., veszprémi püspök 76—77.
Serédy Gáspár 62.
Siklós vára 48, — -i hegylanc 56.
Sixtus IV. pápa 55.
Sobry Márton kanonok, nagyprépost, felsőörsi prépost 37, 74, 76—79.
Sol (= Osl) Péter 16, 43.
Soldatics féle Mária kép 118.
Somorjai plébános 82.
Sopron 66, 76, 79—82, 99, — -i plébánia 75—76, — -i tanács 76, 79, 80, 82.
Speier 64.
Statileo János felsőörsi prépost, veszprémi nagyprépost 42, 59—61, — ifj. János sümegi főesperes 60.
Stehenits János győri nagyprépost 94.
Sümegi főesperes 60, — várnagy 63.
- Szabad-Battyán* (Fejér m.) 17.
Szalahéri l. Horváth cs. alatt
Szalaházy Tamás egri püspök 62—63.
- Szalay* János jobbággy 78, 80.
Szaniszló pécsi püspök 66.
Szapolyai György 60, — János 12, 61, l. Zápolyai alatt is.
Szárberény 11, 49.
Szathmáry György kancellár 58.
Széchy Dénes esztergomi érsek 23.
Szegedy János prépost Felsőörsön 28, 31, 54, 95—96, — unokahuga Róza, Kisfaludy Sándor felesége 97.
Székesfehérvár 102, — -i káptalan 108, l. Fehérvár alatt is.
Szemerces hegy Örsön 16., l. Zemerches alatt is.
Szempci-cseklézi plébánia 77.
Szentgyörgyi család 9.
Szentgyörgyi Vince cs., l. Vince alatt.
Szentkirályszabadja 31.
Szentpáli Lőrinc nap 60.
Szepesi prépost 66.
Szerecseny falu (Fejér m.) 74, 89.
Szerémi Imre fehérvári éneklőkanonok 50.
Szlavoniai János felsőörsi prépost 49.
Szombathely 77, 104, — -i plébános 76, — -i püspök 96.
Szopkóvics József felsőörsi plébános 29, 31—32.
Szöke Miklós deák 16.
Szóllósi Dénes ispán 43.
Szvorényi Mihály történetíró 74.
- Tallán* Ignác vizeki, generális 95.
Tamás örsi nemes 10.
Tamás fia Miklós örsi nemes 16.
Tarsó Péter jobbággy 78.
Tarsoli Gergely 75.
Tata 20.
Telekessy felsőörsi prépostnak jelölve 75.
Thagyán Pál kövágóörsi birtokos 10.
Themely István felsőörsi prépost, győri, vasvári kanonok 37, 74, 75.
Theultzer Péter fehérvári kanonok 50.
Thomay Ferenc nemes 63.
Thury Etele történetíró 35, 78, 88.
Tiba fia Mihály örsi jobbággy 16.
Tihany 92, — -i apát 23, — -i kapitány 94.
Tinini püspök 94.
Tivadar örsi nemes 10.

- Tlyuka* örsi nemes 10.
Tokay Pál enyingi prédikátor 31, 93.
Tolnay József felsőörsi prédikátor 78.
Tomaj birtok 46.
Toplicai apátság 42.
Totii birtok (Zala m.) 69.
Tóth Ferenc történetíró 35.
Tóthy Miklós 69.
Trau 59.
Trieri vál. fejedelem 85.
Turoni Mihály esztergomi, pécsi kanonok, érseki helynök, milkói püspök 56.
Turony község (Tolna m.) 56.
Turonyi Kelemen felsőörsi prépost 24, 56, 71.
Türjei prépostság 82.

Ujfalui András felsőörsi prépost, kanonok 27, 53—55, 92.
Ujfalui Ferenc fehérvári kanonok 52—53, 92.
Ujlaky Ferenc kir. helytartó 67, — János 51, — István 51, — László bán özvegye 51, — Lőrinc 19, 57.
Ulászló király 58—59, — II. 60.

Vaca-völgy 12.
Váci püspök 82.
Vágóörs 16. (= Kővágóörs)
Vajky György felsőörsi prépost 100—101.
Vámos 11, 13, 17, — -i ut 37.
Vámosi Baracs Barla ispán és neje Gyöngy 17.
Várad 61, — -i kanonok stallum 46.
Vas vm. 81, — -i táborig káplán 90.
Vasnádasd 104.
Vásoni nemzetség 43.
Vasvári káptalan 76, — örkanonok 76—77, 93—95.
Vasvári László felsőörsi prépost 23, 49—51.
Vaszary Kolos hercegprimás 105.
Velermér által létesített halastó 12.
Velence, -i tó 48, 57, 60—61, 107.
Verancsics Antal 60.
Verbőczy István 61.
Verőczey Simon veszprémi kanonok, felsőörsi prépost 15, 52.

Veszprém, -i vár 7, 10—12, 26, 28, 35—36, 48, 54, 59, 63, 67, 77, 90, 92—93, 102, — -i ut 12.
Veszprémvármegye 35, 50, 52, 78, 84.
Veszprémi székesegyház: Püspök, püspökség 8, 11, 19, 23, 24, 27, 29, 35—36, 41—44, 47—48, 52—53, 55, 59, 63, 65, 72, 86, 90—92, 94—96. 103. — -i káptalan 11, 16, 20, 23, 26—28, 33, 35—36, 43—49, 51, 53—55, 60, 64, 78, 80—81, 85—86, 91, 99, 101, 109, — -i prépost 45, 63, 70, 77, — -i kanonokok 45—47, 53—54, 60, 62, 64, 66—67, 78, 80, 100.
Veszprémi Márton veszprémi kanonok, felsőörsi prépost 43—44, — Mihály nemes 43, — Miklós somogyi főesperes 44.
Veszprémvölgyi apácák 44, 67.
Vetési (Vethésy) Albert veszprémi püspök 27, 53, 55.
Villax Nándor zirci apát 101.
Vilt József győri püspök 99.
Vince cs., szentgyörgyi, — Bálint 9, — Tamás 9, 52.
Visegrád, -i vár 47—48, 61.
Vörösberény 30.
Vörösvár 105.
Vurglich Ágoston felsőörsi prépost 104—105, 118.
Wertner Mór dr. 17.
Wrsi Jakab 16 l. Örsi alatt is.

Zágrábi püspök 42, — káptalan 48, 81.
Zala vm. 35, 52, 69.
Zalavári apátság 47, 69.
Zápolyai István 57, l. Szapolyai alatt is.
Zekeő Ilona alapítványi szöllője 25, 32, 109.
Zelandus veszprémi püspök 43.
Zemerches szőlő, dülő 25, 32, 63, l. Szemerches alatt is.
Zepsy Bálint veszprémi kanonok, felsőörsi és egri prépost 62—63.
Zichy Ferenc gr. 94.
Zirci apát 23, 42.
Zomsted vár 80.
Zsámbéki monostor 56.
Zsigmond kir. 10, 17, 48, 50, 59, — lengyel kir. 61.
Zsigmond pécsi püspök 57.

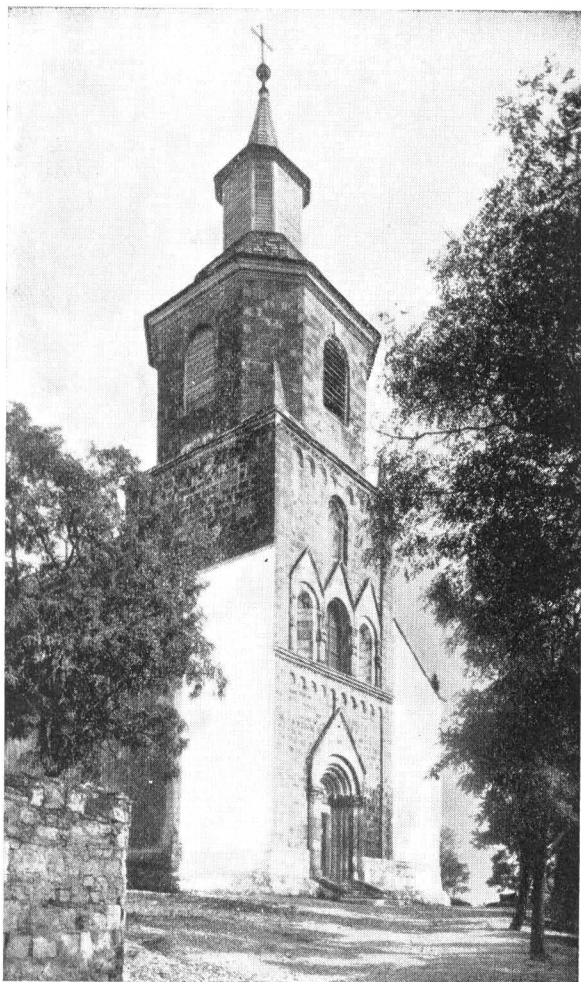
KÉPEK JEGYZÉKE.

1. A prépostsági templom látképe.
  2. A templom főkapuja.
  3. A templom látképe a szentély felől.
  4. Felsőörsi látkép a templommal.
  5. A templom belseje.
  6. A főoltár.
  7. A szószék.
  8. Főpapi szék Biró Márton idejéből.
  9. Mellékoltár. (Az oltárkép és az antependium képe : Nepomuki Szent János.)
  10. A templom főhomlokzata.
  11. A templom hosszmeteszete.
  12. A templom keresztmeteszete.
  13. Földszinti alaprajz.
  14. Emeleti alaprajz.
Padányi Biró Márton képe a Compendiosa c. művéből. (87. old.)
-

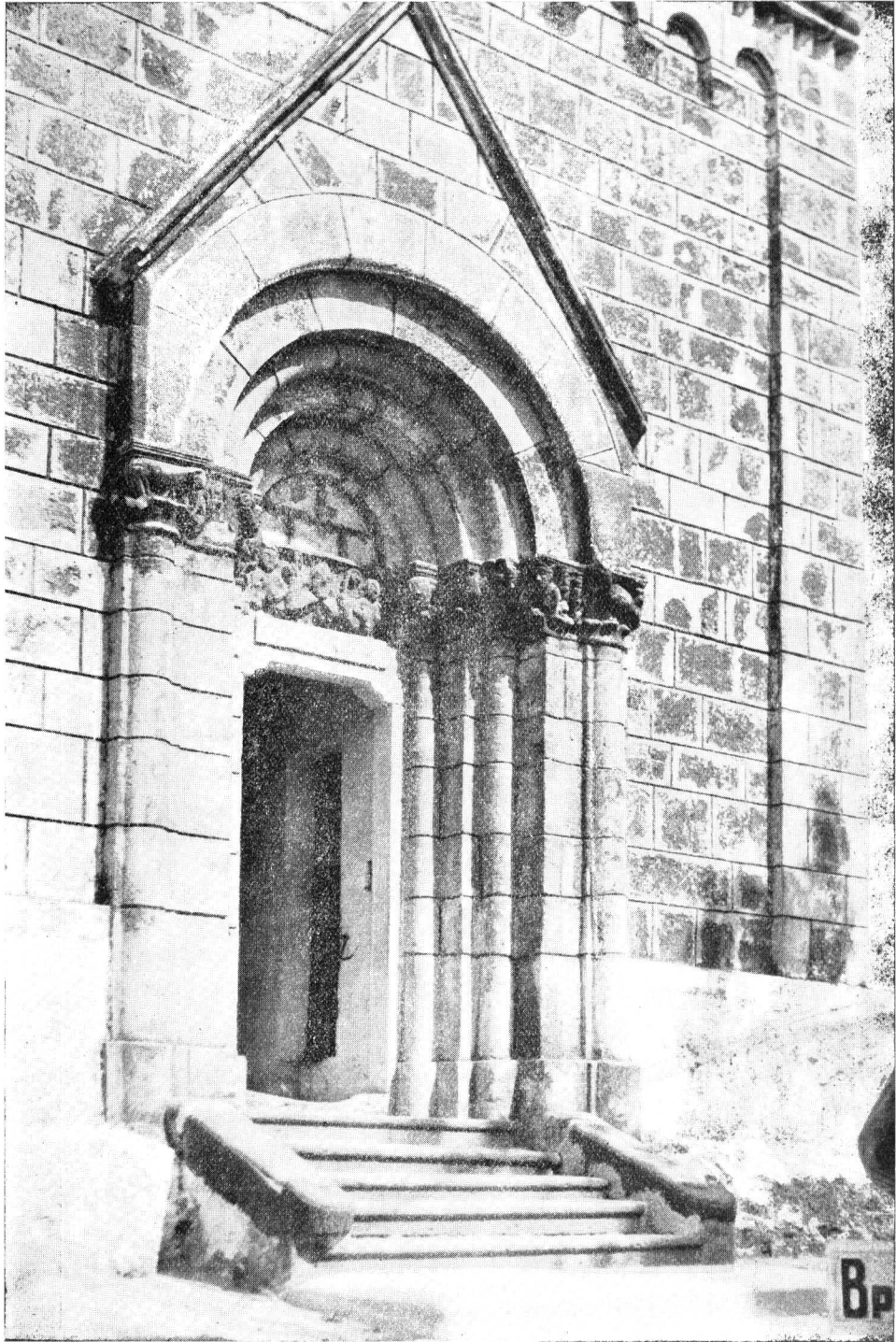
TARTALOMJEGYZÉK.

	Oldal
Bevezető szavak	5—6
<i>I. rész.</i>	
Örs község	7—13
A prépostság alapítása	13—19
A világi papok prépostsága	19—22
A prépostság kezdettől fogva lelkipásztorkodással volt összekötve	22—26
A felsőörsi plébániai egyháznak fiókegyháza is volt	27—28
A lelkipásztorkodás ügye a török világ után a 19. század elejéig	28—32
Plébániai birtok	32—33
<i>II. rész.</i>	
A reformáció Felsőörsön	34—40
<i>III. rész.</i>	
Prépostok a XIII—XVI. században	41—72
<i>IV. rész.</i>	
Prépostok a XVII. században	73—83
<i>V. rész.</i>	
Prépostok a XVIII. században	84—97
<i>VI. rész.</i>	
Prépostok a XIX—XX. században	98—108
<i>VII. rész.</i>	
A prépostság birtokai és terhei	109—113
<i>VIII. rész.</i>	
A prépostsági templom	114—118
Befejező szavak	119

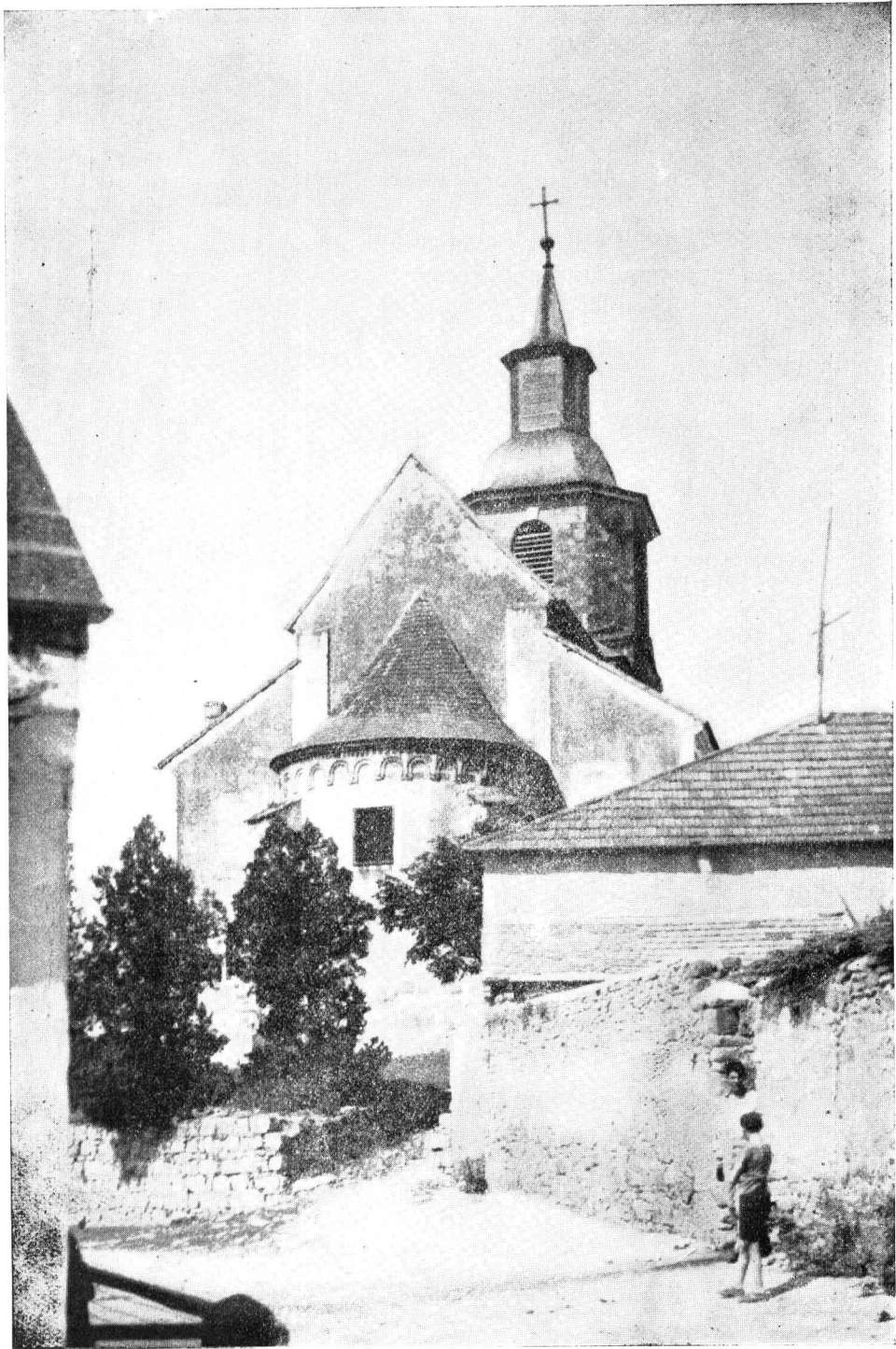
KÉPMELLÉKLETEK.

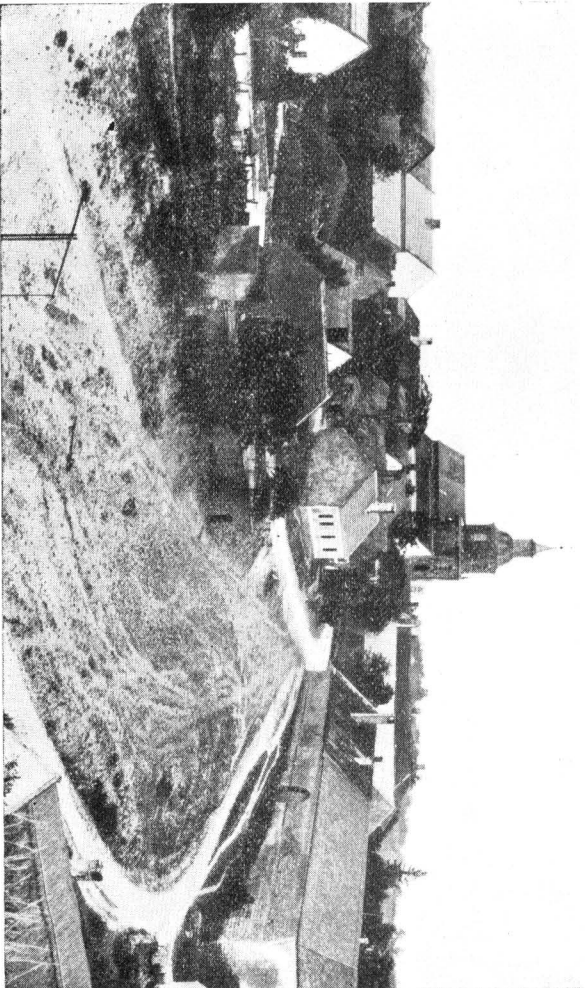
1. A prépostsági templom látképe.

2. A templom főkapuja.

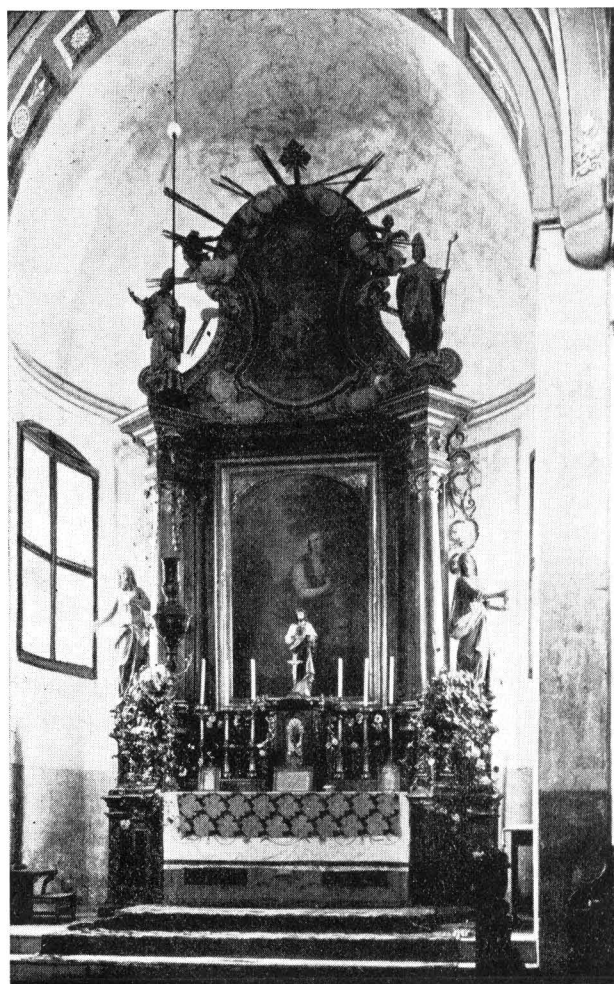
3. A templom látképe a szentély felől.

4. Felsőörsi látkép a templommal.

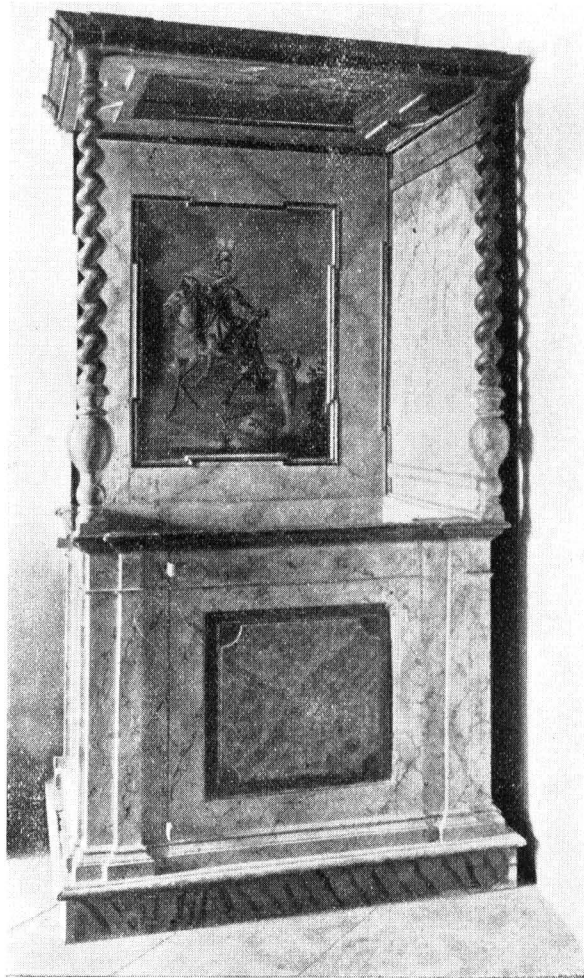
5. A templom belseje,

6. A főoltár.

7. A szószék.

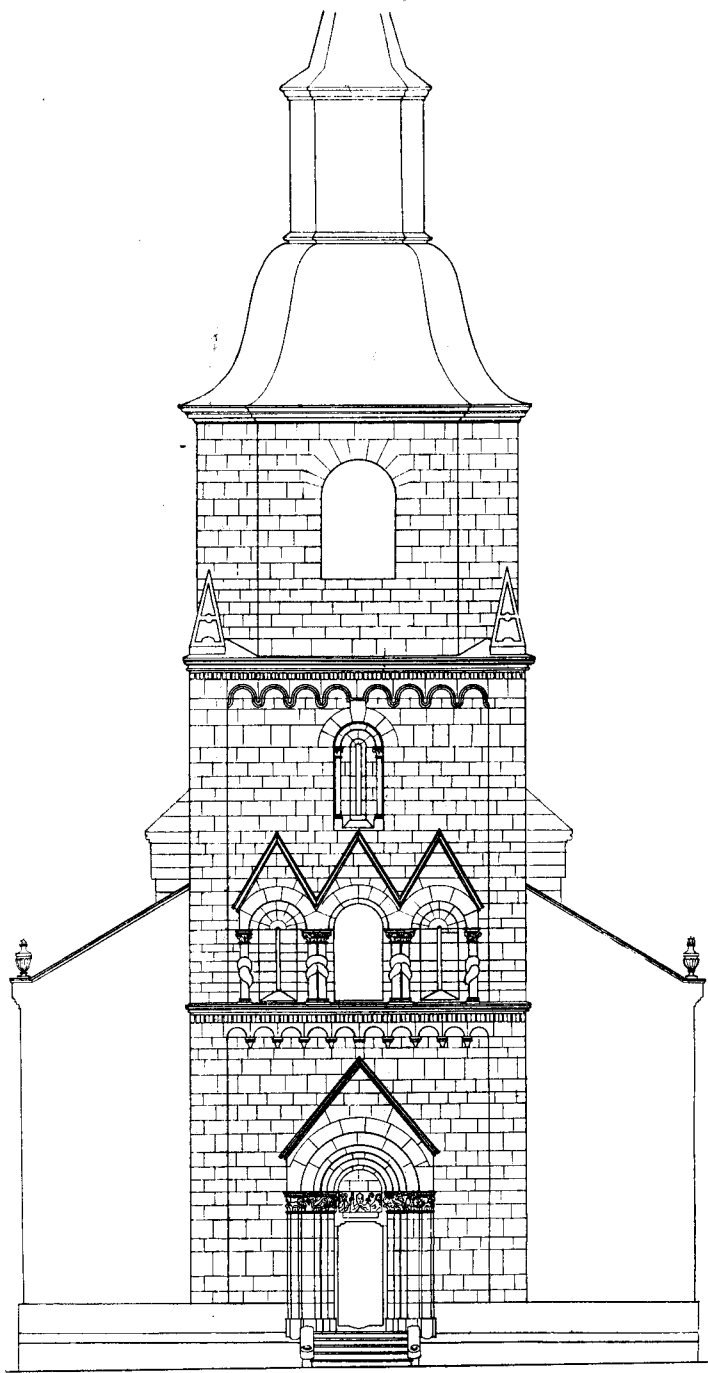

8. Főpapi szék Biró Márton idejéből.

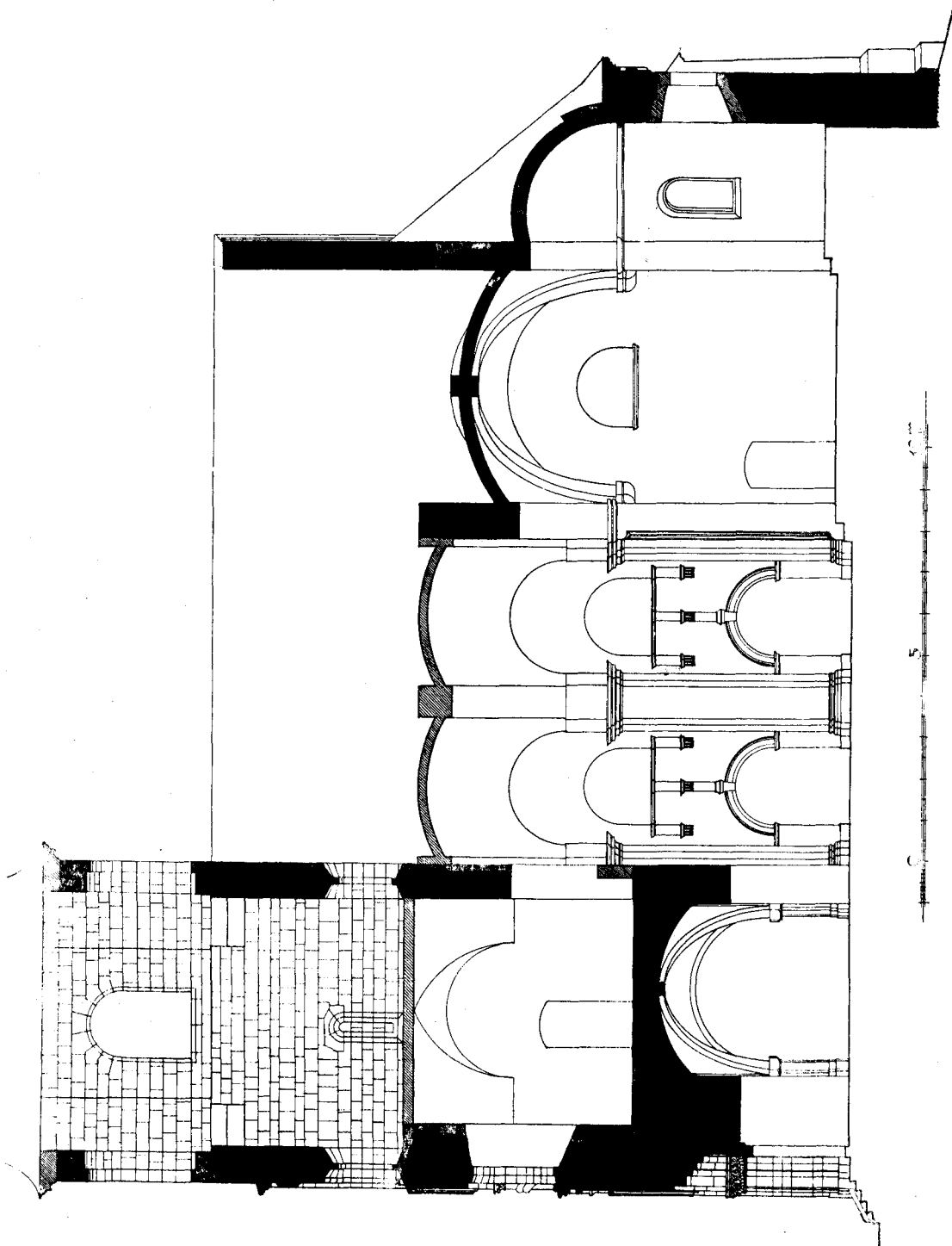

9. Mellékoltár.

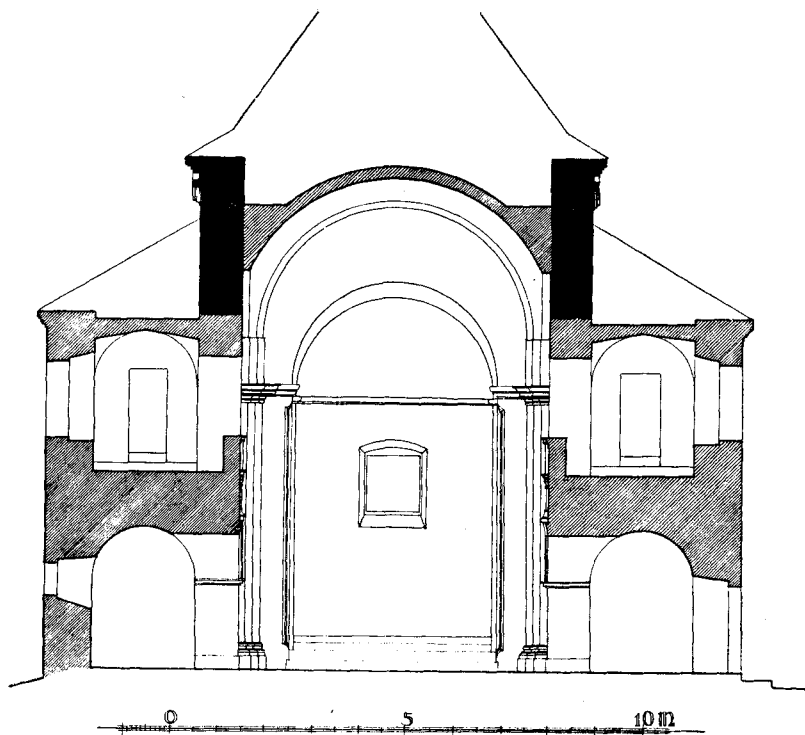
(Az oltárkép és az antependium képe: Nepomuki Szent János.)

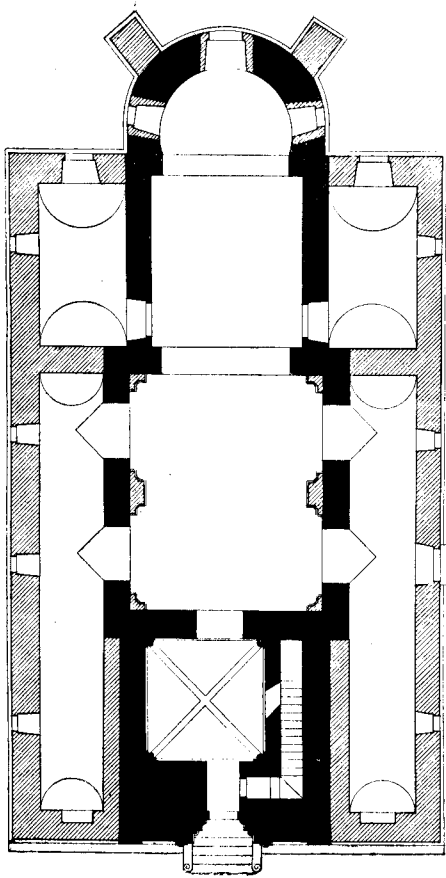
10. A templom főhomlokzata,

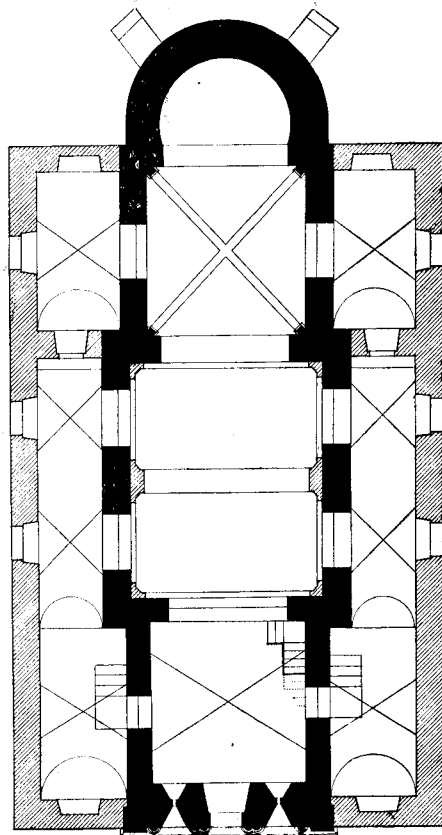
11. A templom hosszmetsetete.

12. A templom keresztmetszete.

13. Földszinti alaprajz.

14. Emeleti alaprajz.

